

A KISFALUDY-TÁRSASÁG

ÉV LAP JAI.

ÚJ FOLYAM.

XII. KÖTET.

(187⁶/₇)

BUDAPEST.

NYOMATOTT AZ ATHENAEUM R. TÁRS. NYOMDÁJÁBAN.

1877.

300858

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

TARTALOM.

Hivatalos közlemények

187^{6/7}

	<i>Lap</i>
I. Lukács Móricz elnök beszéde Deák Ferenczről	3
I'. Lukács Móricz elnöki beszéde a XXVIII-dik köz ülésben 1877 február 11-dikén	7
III. Greguss Ágost titkári jelentése ugyanakkor	17
IV. Jelentés az 187 ^{6/6} -dik évi elméleti pályázat eredményéről	23
V. Jelentés az 1876-dik évi költői pályázat eredményéről	27
VI. A Kisfaludy-Társaság pályadíjai	30
VII. A XXVIII köz ülés tárgyai	31
A Társaság 1866 okt. 13-dikán helybenhagyott alapszabályai	32
Tagválasztó eljárás	41
A Társaság személyzete 1877 február 11-dikén	43
A Társaság elhunyt tagjai 1877 február 11-ig	46
A Társaság alapítói 1877 február 11-ig	48
A Társaság kiadványai 1877 február 11-éig	54

Irodalmi munkálatok.

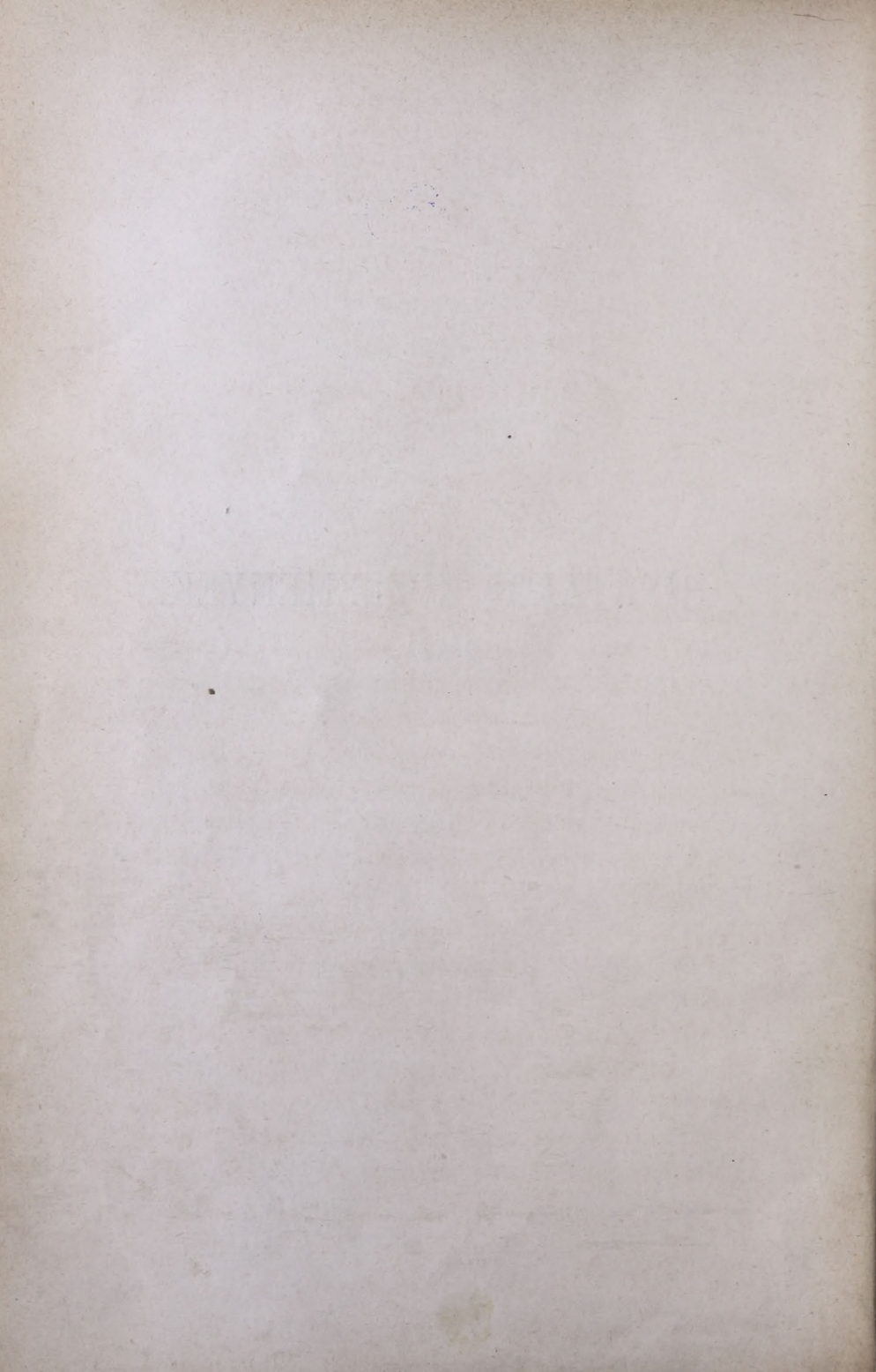
<i>Fábián Gábor.</i> Buda haragja, époszi töredék	65
<i>Balázs Sándor.</i> Vig Samu tanulságos története (Székfoglaló).	78
<i>Lehoczky Tivadar.</i> Magyar-ország közmondások	104

IV

	<i>Lap</i>
<i>Abafi Lajos.</i> Két magyar népballedáról	131
<i>Fábián Gábor.</i> Elégia Székács József temetésekor, az ő és Toldy Ferencz emlékezetére	161
<i>Abafi Lajos.</i> A halhatatlanság eszméje a népköltészetben	169
<i>Szász Károly.</i> Kemény Zsigmond emlékezete	206
<i>Szász Béla.</i> A szobor, allegoria	241
<i>Beöthy Zsolt.</i> Az új család, rajz. (Székfoglaló)	245

HIVATALOS KÖZLEMÉNYEK.

187⁶/₇.

I.

Lukács Móricz elnöki beszéde Deák Ferenczről

a Kisfaludy-Társaság havi ülésében 1876. február 23-dikán.

Tisztelt gyülekezet!

Mielőtt évi munkásságunkat megkezdenők, legyen szabad a Kisfaludy-Társaság nevében néhány szóval megemlékeznem azon férfuról, kinek halálát mindnyájan úgy éreztük mintha árvaságra jutott volna nemzet és haza.

Nem lehet szándékom ez alkalommal s e helyen Deák Ferencz érdemeit elsorolnom; hiszen azok be vannak vésve sziveinkbe. Csak azt ismételném, mit mindnyájan tudunk és elfelejteni nem fogunk, mivel hetek óta telvék a bel- és külföld hirlapjai, miről annak helyén és idején avatottabb toll fog írni, hivatottabb hang szólani, maradandó szónoki emléket emelve a nemzet örök életü halottjának. Mit mondani fogok, nem akar emlékbeszéd lenni, csak motivált indítvány. Csak azt akarom röviden emliteni, hogy mi alapon tart jogot a Kisfaludy-Társaság, ugy is mint szépirodalmi intézet, arra, hogy Deákot magáénak vallja.

Deák a mienk is volt, nem csak azért, mert alapító tagtársaink sorában az ő neve is áll, de különösen azért,

mert egész életében, mondhatom a sirig, a költészetnek, a szépirodalomnak barátja, pártolója volt. Mindnyájan tudjuk, hogy Deák Ferenczet mily benső és meleg barátság füzte hazánk egyik legnagyobb költőjéhez, Vörösmarty Mihályhoz. Mindnyájan emlékezünk, hogy ennek halála után Deák mily nagyszerű, világra szóló hódoltnyilatkozást idézett elő a magyar nemzet részéről, az elhunyt költő, és közvetve a költészet iránt, alkalmat adva egyszermind a nemzetnek arra, hogy az elnyomatás gyászos korszakában első jelét adja nemzeti önértetének, felébredésének, ujjászületésének. Európa azt hitte volt, hogy a magyar nemzet meghalt: ekkor vette észre először, hogy még él, élni akar, élni fog. Deák ez által diadalt szerzett nem csak az elhunyt költőnek és a költészetnek, de magának a nemzetnek is. A mely nemzet úgy tudja megbecsülni nagy fiait mint a magyar, az megtisztelti önmagát, megérdemli, hogy nagy emberei legyenek, nem is fog azokból kifogyni soha.

Vannak politikusok, kik magokat nagy államférfiaknak tartva, komoly méltóságuk érzetében lenézik a szépirodalmat; különösen annak könnyebb, vagy csak könnyebbnek látszó nemét, a regényt; kik azt hiszik, hogy holmi hosszú órákig tartó, de meddő politikai szónoklat, melynek egyéb eredménye nincs csak idővesztés, nagyobb fontosságu, hasznosabb bármi jeles költeménynél vagy regénynél; pedig tudhatnák, hogy, csak politikai szempontból is szólva, vannak költemények, melyek egy egész nemzetet felrázva, lelkesedésre gyujtva, döntő befolyással voltak világtörténelmi eseményekre; vannak regények, melyek feltárva a társadalom sebeit,

lőkést adtak a legbehatóbb reformokra, társadalmi és politikai gyökeres átalakításokra.

Deák nem így gondolkozott; mindent átölelő nagy szellemének ily szűk látköre nem volt, nem lehetett. Ő a szellemi munkásságot méltányolta, jogosultságát elismerte minden téren. Noha egy ország gondjait hordta lelkében, szívében: érzéke a szép iránt, irodalomban és művészetben, élénk volt mindig, nem tompult el súlyos szenvedései közt sem. Ő méltányolta, becsülte, élvezte a szépirodalmi műveket, mint elébb mondtam, a sir széléig. Erről magamnak is volt alkalmam meggyőződni. Haza jövetelem után első látogatásom alkalmával hazánk nagy betegénél, beszélgetésünk a magyar szépirodalomnak legújabb termékeire tért át. Ekkor Deák, halk és gyöngye hanggal ugyan, de szokott éles és találó ítélő tehetségének egész erejével szólt, hol helyeslőleg, hol gáncsolólag szépirodalmunk néhány újabb műveiről, és így, a közeledő halállal szemben, érdeklődését tanusította a magyar szépirodalmi mozgalmak iránt.

Ha nem volnánk különben is meggyőződve működési körünk fontosságáról és hasznosságáról, e nagy szellemnek javallásából merithetnénk megújult önértetet és bátorítást munkásságunknak erélyes folytatására.

De már eleget szóltam a magában kimeríthetetlen tárgyról. Deákról ugy mint a szépirodalom barátjáról és pártolójáról csak azért kívántam ez alkalommal említést tenni, hogy indítványomat indokoljam, miszerint ez évi jegyzőkönyvünknek első pontjában kifejezést adjunk mély fájdalomunknak azon veszteség felett, mely bennünket Deák Ferencz halálával nem csak egyenkint,

mint honpolgárokat ért, de érte különösen Társaságunkat is úgy mint szépirodalmi országos intézetet.

Deák emlékezete élni fog, míg magyar nemzet és állam lesz, míg magyar él; sőt nemzetek is halandók levén, ezt is tul fogja élni a történelemben, mint él évezredekén keresztül mai napiglan egy Lykurg, egy Solon emlékezete, félig mythikus, félig történelmi világításban. Nevének, emlékezetének megörökítésére nem szükséges tehát, de kötelesség, de egy szent tartozásnak lerovása, hogy a magyar nemzetnek minden szervezett töredéke és alkatrésze, minden hatóság, minden közhasznu czélra működő testület és társulat kegyeletének, tiszteletének és hálájának tanubizonyosságát bármi igénytelen szavakban és formában letegye jegyzőkönyvébe, évkönyveibe, mintegy adalékot a nemzeti háláának, ércszobornál tartósabb erkölcsi monumentumához.

Indítványom elfogadását kérve, a mai üléssel megnyitom a Kisfaludy-Társaság működésének uj évfolyamát.

II.

Lukács Móricz elnöki beszéde

a Kisfaludy-Társaság XXVIII-dik köz ülésében 1877. február 11-dikén.

Tisztelt gyülekezet!

Midőn most egy éve e teremben egybegyültünk, fájdalmas, kipótolhatatlan veszteség érzete nyomta lelkünket és e komoly hangulat sötét színezetet adott az egész ünnepélynek. Ma sem gyülünk egybe könnyű szívvvel, derült lélekkel. Komoly gondok kísértenek. Hónapokig tarkánál tarkább rémhírek váltották fel egymást. Külháborún és belviszályon, pénzügyi bonyodalmakon és politikai válságon járt szüntelen az eszünk; fenyegetve és veszélyben látták sokan anyagi jóllétünket, politikai szabadságunkat, állami létünket, nemzetiségünket. E nagy félelmekben eddig sem osztoztam; most pedig úgy látszik oszlnak is már a vést jósoló fellegek. De ha nem tartok is közvetlen katasztróphától, önámítás lenne azt hinnünk, hogy helyzetünk veszélytelen. Félelemre nincs, de óvatosságra van okunk.

A magyarság széles e világon elszigetelten áll, körülvéve a germán és szláv népek millióinak özönétől, miként a parányi sziklasziget Helgoland az éjszaki oceán végtelenében, melynek hullámai minden oldalról szüntelen-

len nyalják és csapdossák. Ha Európát egy általános háború lángba borítaná, a magyarság helyzete hasonlitaná ama bátor szívű olasz tudóséhoz (neve ha jól emlékezem Palmieri) a ki a Vesuv observatoriumában az utolsó eruptio alkalmával, közlelől fenyegetve, utóbb bekerítve az izzó lávafolyamok által, helyéről nem mozdult, és tudományos kötelességéhez híven, nyugodtan észlelte a kitorés phásisait. E hasonlatokkal nem akarok rémképeket a falra festeni ijesztésül (minden hasonlat többékevésbbé sántit, és csak erősen színezett illusztrációja a halvány gondolatnak); az általam használtak egyébiránt inkább megnyugtatósul szolgálhatnak az ijedősöknek: mert lám! a Vezuv lávája kihült, sértetlenül áll az observatorium és életben van annak spártai lelkű lakója; a kis Helgolandot sem bírták a tenger hullámai évezredek lefolyása alatt elmosni; mi magyarok pedig, mennyi viszontagságon és veszélyen mentünk már keresztül a távol és közel multban, s mégis:

Megfogyva bár, de törve nem
Él nemzet e hazán.

Fortes pejoraque passi, reménylem és hiszem, jövőben is, ha kell, megálljuk a tűz- és vizpróbát.

Sok hibánk van, nem tagadhatjuk, hibák, melyeket különösen a jó szerencse buján tenyészt bennünk; de bal szerencsében, veszélyben tűnnek fel a magyar jellem nemes tulajdonai: hajthatatlan kitartás, szívós önérzet, félelmet nem ismerő bátorság. Audaces fortuna juvat. A bátor férfiú nyugodt tekintete elől, tapasztalásból szölok, a felbőszült állat is hátrál, delejes ereje lecsillapítja a dühös őrüttet is.

Az elszánt bátorság és kitartás e rejtélyes varázsserejében található kulcsa a maroknyi magyarság csodálatos fenmaradásának, százados küzdelmek után, szemben annyi agyarkodó ellenséggel.

De habár nyugodt elszántsággal nézünk elébe a vésterhes jövőnek, a válságos helyzet súlyát mégis mindnyájan érezzük, s nem csoda, ha ily komoly körülmények között az érdeklődés tisztán irodalmi, és különösen szépirodalmi és széptani mozgalmak és ünnepélyek iránt csökken. Fegyverzörej és magasra fokozott politikai izgatottság nem annyira a Muzsákat némitják el, de siketté teszik a hallgatóságot, elvonják figyelmét a Muzsák énekétől. Mind a mellett, sőt épen azért, nekünk írónak, irodalmi testületeknek elcsüggednünk, munkásságunkban ellankadnunk nem szabad.

Ha ideiglen háttérbe szorulunk is, reánk a jövőben nagy feladat vár: nyelvünknek, nemzetiségünknek megmentése. Kevésbé félttem politikai szabadságunkat, államunk integritását, mint nemzetiségünket. Amazok megvédésében vannak, lesznek ezentul is hatalmas szövetségeseink, a kor szelleme, az európai sulyegyen fenntartásának szüksége; de nemzetiségünk magában áll, barát és rokon nélkül, a merre néz csak ellenséget lát maga körül, a szláv és német elem roppant tömegét, melyek egymással vetekednek hogy melyik olvaszson bennünket magába.

Megsemmisíteni nem fognak, nem is akarnak, azt megengedem. A nemzetek physikailag meg nem semmisülnek. Népeket kiirtani vagy babyloni fogságba hurczolni mai nap már nem igen lehet. Utódaink kétségen

kivül századok mulva is lakni, birni, mivelni fogják e földet, talán gazdagabbak, szabadabbak, bölcebberk lesznek mint mi vagyunk; de az a kérdés: magyarok lesznek-e? Nem fognak-e németekké, szlávokká válni, mint a hogy Bretagne, Irland, Skóczia és Wales kelta ős lakói francziákká és angolokká váltak. Megengedem, hogy az anyagi jóllét nem függ attól, mily nemzetiséghez tartozunk, mi nyelvet beszélünk; de hiszem, érzem és vallom, hogy becsületkérdés egy nemzetre nézve megóvni nyelvét, jellemét, individualitását, valamint az egyén becsülete is megkivánja, hogy hű maradjon önmagához, elveihöz, multjához.

Elbizakodásnak tetszhetik, hogy a veszélyben forgó nyelv és nemzetiség megmentésében az írói osztálynak, és különösen az irodalmi testületeknek, kiváló szerepet igényelek. Tudományos testületek bármi néven neveztesenek, legyenek akademiák, szépirodalmi vagy művészeti intézetek, ritkán népszerűek; gyakran tárgyai hol sikerült, hol léha élczeknek; hatásuk, munkásságuk eredménye nem ritkán kicsinyeltetik, becsméreltetik, kivált azok részéről, kik még be nem jutottak; míg más részről megengedem hogy a benlevők hajlandók hasznosságukat, fontosságukat tulbecsülni. Az igazság alkalmasint középen fekszik.

Akademia, irodalmi testület még soha és sehol nem teremtett, nem is nevelt lángeszű költőt vagy korszakot alkotó tudóst; ez nem is feladata. A lángész magától terem, a természetnek szabad, de ritka ajándéka, meteor gyanánt hull közénk az égből. Az akademiák feladata ez irányban csak az lehet, hogy a lángelmét

felismerjék, felkarolják, neki méltó polgári állást, gond nélküli munkásságra módot, alkalmat, eszközöket nyujt-
sanak, őt megtisztelve magokat tiszteljük meg. A meny-
nyiben ezt tenni elmulasztanák, megrovást érdemelnek.
Hogy ily eset hazánkban előfordult volna, arról tudomá-
som nincsen. Volt ugyan hazánkban nagy tudományú
történetbuvár, volt geniális költő, volt világhírű publi-
cista, kik az Akademia körén kívül maradtak; de nem
azért, hogy ez befogadni nem akarta volna: ők vonakod-
tak abba belépni. Mi okból? Talán azért, mert magokat
nagyobbaknak érezték vagy hitték hogy sem egy aka-
démiai fauteuilbe férhessenek.

De egy lángész felkarolásával, kitüntetésével még
korán sincs kimerítve a tudományos testületek feladata;
lángész vajmi ritka tünemény bármely nemzet életében;
az magának tör utat és nem szorul akademiák támoga-
tására. Ezeknek fő feladata a folytonos méh- és hangya-
szerű munkásság, a mindennapi szellemi kenyér keresése
az emberiség vagy az illető nemzet számára, melyen
táplálkozva ez szellemileg mindinkább erősödjék, gyara-
podjék, haladjon a tökélyesbülés meredek útján. Ez nem
fényes, nem szemkápráztató foglalatosság; de hasznos,
de szükséges és vég eredményében néha nagyszerű. Ily
folytonos, szakadatlan, habár lassú haladásában észre
nem vehető, évezredes növekedéssel épültek fel, az apró
polypok ösztönszerű működése folytán, ama feldönthe-
tetlen korallbástyák, melyek roppant sziklagyűrűikkel
körülövezik a tropikus tenger szigeteit, s megvédik a
viháros oceán ostromlása ellen.

Ez missiója a magyar íróknak és irodalmi testüle-

teknek. A magyar irodalom már a múlt század második felében megmentette apáinkat az elnémetesedéstől, előbb a Bessenyei-kör, utóbb a Kazinczy-kör buzgó munkássága által. A 67-ik évi kiegyezést megelőzőtt reactio idejében is az irodalom, az Akademia és nagy költőnk sirja körül sereglett össze a nemzet, s adta jelét annak, hogy a germanizáló erőködések daczára nem szünt meg magyar lenni, hogy az akar, az fog maradni.

Mikor az arabok a nyolczadik században a spanyol félszigetet meghódították, a levert gótok, a mai spanyolok ősei, az asturiai hegyekbe vonultak vissza, a honnan kiindulva, százados kemény és véres küzdelemmel újra visszafoglalták a hódítóktól szép hazájokat.

A magyar népnek sziklavára a nemzeti irodalom, melyet megvédve, melyre támaszkodva már többször visszaszerezte elvesztett jogait, szabadságát, önállását: ha a szerencse megint ellenünk fordulna, visszaszeresheti a jövőben is.

Most van honfitársaink áldozatkészsége által dotált Akademiánk; vannak a külön tudományágakat, szépirodalmat, művészetet művelő társulataink, melyek sikeresen működhetnek ez irányban, ha kötelességüket felfogják és teljesíteni iparkodnak. E téren kiváló szerep illeti a szépirodalmat, melynek hatásköre tágasabb, mely belebb hat ugy felfelé mint lefelé a nemzet azon rétegeibe, hol a komoly szaktudomány nem egy könnyen honosul meg s ver gyökeret; hat különösen a nőkre, a jövő nemzedék első nevelőire.

Ezt tekintette eddig, tekinti ma is feladatának a

Kisfaludy-Társaság. Ha nekünk és utódainknak sikerülne a magyar szépirodalmat annyira gazdagítani mind eredeti, mind a külföldről átültetett mesterművekkel (lépést tartva az európai köz műveltség haladásával és tekintettel a külső forma csinjára), hogy a finnyásabb izlés is a magyar nyelv és irodalom keretén belül elégithesse ki szellemi szükségeit: akkor javában meg lenne nyerve nyelvünk és nemzetiségünk ügye a beolvasztási kísérletekkel szemben.

A feladat nagy és magas. Hogy annak a Kisfaludy-Társaság mennyiben felelt meg, mennyiben nem, a felett részrehajlatlan, objectiv ítéletet nem e helyről várhatni. De ha valaki közülünk, szerénytelen öndicséret nélkül, méltánylólag, elismerőleg szólhatna e Társaság érdemeiről, én volnék az, a ki, a balsors által reám erőszakolt hosszas távollétem és tétlenségem miatt, egy évtizednél tovább semmi részt nem vehettem tagtársaimnak munkásságában, úgy hogy Virgil Aeneaszának szavait megfordítva alkalmazhatom magamra: quorum pars nulla fui.

De szükségtelennek tartom a Társaság mellett ez alkalommal ügyvédkedni. Hiszen még azok is, kik nem barátai, elismerőleg szólnak multjáról; csak itt-ott hallani egy-egy hangot, mely azt, leplezve vagy leplezetlenül, a jelenben vádolja hanyatlással. Erre felelnem már kényesebb dolog, minthogy a jelenre vonatkozó vád némi részben az én csekély személyemet is, hivatalos munkásságomat, illetőleg mulasztásaimat sújthatja.

Egész átalánosságban emelt vádat, ha tényekre

nem támaszkodik, megczáfolni nehéz, csaknem lehetetlen. Legfelebb azt lehet mondani hogy ráfogás, ez pedig nem czáfolat. Egyre azonban tényekkel felelhetek. Az mondatott, hogy a Kisfaludy-Társaság kizárólagos. Már pedig alig létezik irodalmi testület, mely kevésbbé adott volna alkalmat e vádra mint épen a mi Társaságunk.

Annak tudatában, hogy az általunk kitüzött nagy cél megközelítésére minél több erőnek közreműködése kívánatos és szükséges, szívesen vesszük és szívesen vettük mindig, ha a Társaság körén kívül állók is segítenek törekvéseinkben. Üléseinkben akárhányszor olvasatnak fel nem tagok munkálatai; nem tagoknak pályairatai megjutalmaztatnak; nem tagoknak akár eredeti munkái, akár fordításai, ha a bírálók által arra érdemeseknek találtattak, tiszteletdíj mellett a Társaság költségén kiadatnak. A munkás tagok száma kezdetben csak tizenhat lévén, később negyvenre, az ujabban átalakított szabályok által pedig ötvenre emeltetett, tizzel többre mint az Académie française tagjainak száma: »les quarante immortels,« miként a franczia élcz nevezni szokta, félig gunynyal, félig komolyan, mert tény, hogy minden jeles franczia író bejutni igyekszik a gyakran satirizált intézetbe. Hozzá teszem: »sans comparaison et proportion gardée,« mert oly merész nem vagyok, hogy irodalmunkat a francziával, Társaságunkat az Académie française-el egy sorba helyezzem. Ha szabályilag meghatározott tagjaink sorában üresedés támad, sietünk azt uj erővel betölteni, tekintet nélkül korra, rangra, politikai véleményre. Hogy mind a mellett még sok jeles

tehetség a Társaság körén kívül maradt, az igen örvedetes jelenség, mert annak bizonyosága, hogy a szépirodalom kiváló és hivatott művelőinek száma hazánkban napról napra nagy mérvben szaporodik, elannyira, hogy egyetlen társaság valamennyit magába foglalni nem képes.

Örömmel üdvözlöm tehát e téren a legujabban keletkezett hasonirányu Petőfi-Társaságot, mely egy nagy irói tehetség vezérlete alatt, jobbára ifju erők szövetkezéséből alakult, ugyanazon célra, mely felé annyi évek óta mi törekszünk. Hadd induljon meg a verseny köztünk, melyben vesztes egyikünk sem lehet: bármelyiknek sikeres törekvése és munkássága közös nyeresemény mindnyájunknak, mert közelebb visz a közös célhoz. Hiszen nem egymás ellen, hanem egymás mellett küzdünk, nem vagyunk ellenségek, sem üzleti concurrensok, hanem hazafias célú versenytársak, de egyszersmind szövetségesek.

Mielőtt a versenyt megkezdendők, fogjunk tehát baráti kezét. Versenyünk, reményilem és kívánom, ne érjen véget soha! Bár folytatnák közös ügyünk érdekében késő utódaink, évtizedek, századok mulva is lankadatlanul, a mikor mindnyájan, kik most élünk és egymással versenyezzünk, öregek és fiatalok, aludni fogjuk örök álmunkat a sirban.

E versenyfutásban hol az egyik, hol a másik fog elöljárni; de ez nem fogja bántani, boszantani, hanem serkenteni, buzdítani fogja a bármi okból elmaradottat, hogy fokozott erőfeszítéssel előre törekedjék ő is, és túlhaladja pályázó társát.

De rosszul választott hasonlattal élek. Nem pályafutásról lehet köztünk szó: hiszen nem akarjuk egymás elől a pályadíjt, akár aranyokkal megtelt billikomot, akár babérkoszorút elkapni, elragadni, nem akarunk pályázás után, quasi re bene gesta, nyugalomra térni, megpihenni; tőlünk nem egy nagy erőfeszítés kívántatik, hanem szakadatlan munka.

Németalföldnek nagy része, mindnyájan tudjuk, jóval mélyebben fekszik mint a tenger felszine; csak a legtökélyesb, szüntelen gonddal épségben tartott gát- és csatornarendszernek köszöni, hogy a tenger el nem borítja, el nem nyeli ez iparos és mivel kis országot, hajdan a politikai és vallási szabadság asylumát. Ehhez hasonló a mi helyzetünk. Folytonos munkássággal töltést, gátat építeni, erősíteni, jó karban tartani féltett nemzetiségünk körül: ez feladata, kötelessége minden irodalmi társulatunknak, minden írónknak, minden magyarnak.

Mert hogy akár az egyes írók, akár az irodalmi társulatok törekvése sikeres legyen, megkívántatik a közönségnek, a nemzetnek érdeklődése és részvéte is. E nemzet csak addig fog magyar maradni, míg hiven megőrzi és tiszteletben tartja magyarságának palladiumát: a nemzeti irodalmat. A mely nép, mint nemzet, élni akar, annak lételéért küzdeni, tűrni, fáradni, áldozni kell: ha ezt tenni rest vagy közönyös, ha maga elejti ügyét, zászlaját, ha cserben hagyja szellemi munkásait, előharczosait, nem méltó arra hogy megéljen. Nem csak reményem, de meggyőződése, hogy a magyar e bűnbe esni, magához hűtelen lenni, magától elpártolni nem fog soha.

III.

Greguss Ágost titkári jelentése

a Kisfaludy-Társaság XXVIII-dik köz ülésében 1877 február 11-dikén.

Tisztelt gyülekezet!

Ha névvel akarnók fölruházni a mai napon bezáruló társasági esztendőöt, a kegyelet évének mondhatnók.

Mindjárt legelső havi ülésünk, február 23-án, Deák Ferencz ünnepévé lett az által, hogy tisztelt elnökünk a nagy férfi emlékezetének szentelt beszéddel nyitotta meg.

Megünnepeltük azután e Társaság legidősebb tagja s valószínűleg jelen korszakunk legrégebb magyar írója, Fábíán Gábor jubileumát, melyet nem is most, hanem két egész lustrummal előbb, 1867-ben kell vala megünnepelnünk, ha hogy a római írók ez a lelkes tolmácsa, nem épen római szerénységgel, mindnyájunktól gondosan el nem titkolja, hogy első irodalmi zseugéit már 1817-ben kente föl a nyomdász festéke. Ugyancsak ez uttal értettük meg azt is, hogy veterán társunk több mint fél századja tartogat fiókjában egy hatosokban irt nemzeti hősköltemény töredéket, melybe még 1823-ban, Vörösmarty Zalánjáról nem tudva, fogott bele, de mely-

nek folytatásával föl hagyott, midőn a készülő Zalánna! megismerkedett s üdvözölhette benne annak az époszi eszménynek valósulatát mely őt magát ama kísérletre indította volt. Fábíán a hun mondából vette költeménye tárgyát, Buda haragjának ezimezte a munkát s 419 sornyt irt meg belőle. Sziveskedett azt, kérelmünkre, a Kisfaludy-Társaságnak átengedni, s Év!apjaink XII-dik kötetében fogjuk közölni.

Ezen társunk mellé, ki 60 éve író, sorakozik, új esztendő óta, mint jubilans, egy másik társunk a ki 50 éve az: Kovács Pál, a kedélyes elbeszélő, kinek első dolgozata 1827-ben a Koszoruban látott világot, kit a Kisfaludy-Társaság tíz évvel utóbb, 1837-ben választott meg, a ki tehát ez idő szerint a Társaság legrégebb tagja.

A kegyelet kötelességét gyakorolta intézetünk Toldy Ferencz irányában is, hogy tetemei fölé díszes emlék fölállítását határozta el, s e szándok végrehajtásában lelkesen támogatott bennünket egyfelől az összes hazai közönség, melynek adakozásaiból, a mondott célra, szomorú anyagi viszonyaink közepett is, immár kétezer forintnál több gyűlt be, és támogatott másfelől az ország fővárosa, mely a drága hamvak végleges elhelyezésére külön sirboltot ajánlott föl.

Kegyeletes tények tárgya volt még Kisfaludy Sándor, kinek több száz ivre menő s eddig nagy részben ismeretlen kézírataival gyarapodott ez idén ereklyetárunk. Tetemes mennyiséget ajándékoztak nevezetesen Brocskó Lajos és Sümegi Kálmán urak, kik közül az első más írók számos kézírataival is kedveskedett; leg-

több kéziratot szereztünk a költő egyik unokája birtokából.

Osztályrészünk jutott továbbá törvényhatóságok által rendezett kegyeleti ünnepekből: elküldtük képviselőinket Vas megyébe, melynek közönsége május 6 és 7-ik napján Berzsényi születése napjának századik fordulóját ülte meg; el Szegedre, melynek polgárai augusztus 19-én Dugonics szobrát leplezték le.

A kegyeletes tények sorát végre mai köz ülésünk fejezi be, melynek tárgyai között a fő tétel egyik leg-erősebb itéletü, legmélyebb érzelmü, s igazi mivoltában legkevésbé méltányolt írónk báró Kemény Zsigmond emlékezete.

Mielőtt erre hivatott társamnak a szót általadnám, tisztemben áll még röviden elmondanom a többit is a mi a mult év folytán a Társaság kebelében történt, s midőn előadásom fonalát fölveszem, ime legelőször ismét a kegyelet tartozását kell teljesítenem. Ismét halottjaink vannak. Egyik, régi bajnoka irodalmunknak; kettő, fiatal harezos, kik csak tavaly lettek a Társaság tagjaivá, s a kikkel tavalyi választottjainknak fele a sirba szállt. Amaz, Társaságunk első nemzedékéből való, 38 év óta munkása, Székács József július 29-dikén hunyt el; megelőzte őt, még február 26-dikán, Tóth Ede, követte, január 8-án, Dömötör János, idő előtt lesújtva mind a kettő, az első gyógyíthatatlan betegség, az utóbbi önkéze által, mindnyájunkra teljes váratlanul, s annál fájdalmasabban. Székfoglaló értekezése is be volt már jelentve: »A magyar verselés újabb magyarázatai,« melyet épen januárban, halálos hónapjában, kellett volna

előadnia, s mely, ha elkészül, fölolvadásaink sorában bizonyosan kitűnő helyet foglalna.

Átmegegnek a megtartott fölolvadásokra. Számuk összesen 33, része van benne 15 tagnak és 11 vendégnek, a tagoktól 20, a vendégektől 13 ered.

Tagok előadásai nevezetesen: Balázs Sándortól »Vig Samu tanulságos története,« székfoglaló, és »A legszerencsétlenebb ember;« Beöthy Zsolttól »A klasszicizmus időszaa a magyar költészetben;« Dalmady Győzőtől költemények; Degré Alajostól mutatóványok »Itthon mit talált« című regényéből; Dux Adolftól részlet »Diogenes nagybátyám« életrajzából; Fábíán Gáborból elégia Székács temetések, az ő és Toldy Ferencz halálára; Greguss Ágosttól Arany János Borvitéze, Ágnes asszonya fejtegetése, és fordítások Goethéből; Győry Vilmostól Runeberg Karácsonyéje; Henszlmann Imrétől Dürer Albert jellemzése; Jókai Mórtól egy fölvonás »Milton« című szomorujátékából; Lévy Józseftől költemény; Szász Károlytól mutatóványok »Salamon« III-dik részéből, és kisebb költemények; Szilády Árontól 1505-beli négy sor népdal ismertetése; Tóth Kálmántól költemények; Zichy Antaltól »A három gyűrű története« Lessing Náthánjából.

Vendégei: Abafi Lajostól »Egy magyar népballedáról« és »A halhatatlanság eszméje a népköltészetben« című értekezések; ifjabb Ábrányi Kornéltól költemény; Beöthy Zsigmondtól szintén; Bodon Józseftől »A fenyesek közt« életkép; Csalomjaitól Goethe Velencei epigrammái és Négy évszaka; Fejes Istvántól költemény; Hegedüs Istvántól Goethe Hermann és Do-

rotheája; Nagy Zsigmondtól Bürger Lenórája; Szabó Dávidtól részlet »Béla futása« czimü, még e század tizedében készült hőskölteményéből; gróf Szécsen Antaltól tanulmány Shakspereről; gróf Zichy Gézától ballada.

Megemlitendő még a Lehoczky Tivadar által benyújtott magyar-orosz közmondások gyűjteménye, melyet a Társaság azzal tüntet ki, hogy az Évlapok legközelebbi, t. i. XII-dik kötetébe fölveszi.

A XI-dik kötet, 23 iven, az 187⁵/₆-ik társasági évet foglalva magában, megjelent s alapítóink részére széjjel ment.

Hasonlóképen megjelentek, és mind alapítóink mind pártolóink részére széjjel mentek mind ama kötetek melyek az 187⁵/₇-diki folyamból még hátra voltak, s melyeket már tavalyi tudósításomban egyenkint megneveztem. Ez uttal csak föl akarom kérni, e helyről is, a tisztelt alapítókat és pártolókat, hogy, ha netán könyvbeli járandóságuk kezökbe nem jutott volna, sziveskedjenek, a hiányokat megjelölve, az Athenaeum kiadó hivatalához fordulni.

A sajtó alól már kikerült, s a napokban forgalomba lesz bocsátva hazai népköltészeti tárunk III-dik kötete, melynek tartalmát román népdalok teszik, fordítva Ember György, Grozescu Julián és Vulcanu József, bevezetve ugyancsak az utóbbi által.

Végre pedig biztosan jelenthetem a magyar Shakspere utolsó, XIX. kötetének pár hónap alatt közrebocsátását. Az elbeszélő és lantos költemények, Győry

Vilmos és Szász Károly fordításában, lesznek tartalma, több mint három negyed része már ki van nyomtatva.

Molière színműveiből eddigelé, hét kötetben, összesen 17 vigjátékot adtunk ki, hátra van még a kisebbik fele, 14 darab.

Mivel gyarapította irodalmunkat a Kisfaludy-Társaság, a fentebbiekben elmondtam; el kell még mondanom, miben gyarapodott ő maga.

Áldatlan anyagi viszonyainkból könnyen magyarázható, hogy alapítóink száma csak lassan szaporodik; de ime, két új alapítót a lefolyt évben is nyertünk, b. Liphay Béla és Robicsék Adolf urak személyében, egy volt alapító helyét pedig b. Horváth-Rohonczy Ilona asszony foglalta el.

Gyarapodott a Társaság új tagokban is. A halál szakította hézagokat a januári választó gyűlés betöltötte; és beszámoló jelentésemet hadd végezzem az érdemes férfiak üdvözlésével kiket azóta társakul tisztelhetünk: legyenek üdvözölve körünkben Ágai Adolf, Kazár Emil, gróf Szécsen Antal!

IV.

JELENTÉS

az 1875/6-dik évi elméleti pályázat eredményéről.

A Kisfaludy-Társaságnak 1875-ben kitűzött pályázatára, mely »a regény elméletét kívánta, különös tekintettel a hazai regényirodalomra,« a határideig két pályamű érkezett. Bár alulírottak, kiket a Társaság 1876 november 29-ikén a versenyző művek bírálatával megbízott, méltánylással ismerik el, hogy mind a kettőben találtak komolyabb törekvést a feladat megfejtésére, az ide vágó esztetikai irodalom tanulmányozásának bizonyosságait és nem egy helyes észrevételt; mindazonáltal a kitűzött jutalom kiadását nem ajánlhatják, mert egészben véve egyik pályaművet sem találtak annyira sikerültnek, hogy a mi irodalmi viszonyaink között is hézagot pótoljanak. A pályaművek egyike sem tanúsít elég olvasottságot és tájékozottságot, se a külföldi, se a hazai regényirodalomban, s e mellett egyik sem felel meg a pályázat azon kívánságának, hogy a hazai regényirodalomra különös gond fordítandó. Mind-egyik inkább elméleti tanulmányoknak majd halavány, majd zavaros viszhangja mint önálló kutatás és gondolkodás eredménye. Ebből következik módszerök hibás

volta is. Műbölcséleti alaptételekből kiindulva, fejtegetik a regény természetét, törvényeit s más műfajoktól való különbözőseit, holott a regénynél — mint még fő sajátosságaira nézve is folyvást fejlődésben levő műfajnál — a történeti tárgyalás lett volna inkább helyén, mely a fejlődés legfőbb mozzanataiból s legsikerültebb műveiből vonja el a tanulságokat. Valószínűleg a módszerben kell okát keresnünk annak is, hogy a pályázók épen azokat a kérdéseket mellőzték vagy siették el, melyeknek fejtegetése legtanulságosabb és legkivánatosabb lett volna: mint a tendentia benyomulását a művészetbe a regény útján, a részletrajz fontosságát, stb. Ezenkívül stíljök sem felel meg, sem szabatosság, sem csín tekintetében, még a szerényebb igényeknek sem.

A kettő közül gyöngébb a 2. számú — Kecskeméthy Aurélnak egy ismertető czikkéből vett jeligével (»Az éposz« stb.) — mely tanait inkább egyes regény-bírálatokból meríti (olykor szó szerint is, s a forrás megnevezése nélkül) mint magának a regényirodalomnak vagy bölcséletének tanulmányozásából. Tárgyáról mélyebben nem gondolkodott, az első pillanatra tetszetős eszméit bírálat nélkül leírta és némely regénybírálatnak több, egyes regényekre illő megjegyzéseit nem egyszer helytelenül átalánosítja. Nem egy ellenmondásba keveredik, több hibás tant állít föl s olykor egészen félreértett eszthetikai fogalmakból okoskodik. Midőn azt írja, hogy a történeti regény eszménye a történeti hűség, míg a társadalmi az élethűség; hogy a compositio nélküli alkotásból regény helyett beszély lesz; hogy a történeti regény egyszerűséget nem kíván; hogy a re-

gény meséje egységes nem lehet, bár a regény cselekvényének egysége alatt senki sem érti a drámai cselekvény szoros egységét: oly tételeket hirdet, melyeknek hosszabb czáfolásába bocsátkozni szükségtelen.

Több méltánylat illeti az 1. számú pályamunkát, melynek jeligéje: »Vagy a dolgok« stb. Széchenyiből. Ez nagyobb terjedelmű, bevezetésül egész hosszú poetikai áttekintést ad s némi bölcelettani jártasságot árul el. De elvont, philosophiai tételekből kiinduló módszere, melyet »az analytikát és synthetikát fensőbb egységbe foglaló dialektikai iránynak« nevez, nem vezetheti szerzőjét a czélirányos uton, sem felfogásában mely merev és az élettől elkülönző, sem tanaiban melyek a rendszer kedvéért sokszor erőszakoltak, sem előadásában mely mind végig egyenetlen. Inkább distinctioi, elnevezései kedvéért okoskodik hosszasan mint tárgya lényegének, természetének, alaptörvényeinek ismertetéseiben. Erőszakolt vagy téves fejtegetéseinek példáját szolgáltatja a nagy művészeti irányokról való felfogása is, midőn a klassicismusban a tartalom túlsúlyát keresi a forma fölött s a romanticismusban az ellenkezőt, hogy dialektikájával az ugy nevezett modernismust kifejthesse. De tételeinek keresztülvitelében sem mindig következetes: így, míg az igazi regény hőseit passivnak kívánja, a regény osztályozásának alapjául a hős activitásának tárgyait fogadja el; míg hibáknak állítja a regénynek a társadalmi rétegek szerinti felosztását, ő is megkülönbözteti a főrangit, polgári, üzleti és népies regényt. A külföldi és hazai regényirodalomnak a munka végén adott, néhány

lapra terjedő története a legvázlatosabb és felületesebb fejezet.

Mind ezek alapján alulírtak ismétlik, hogy a kitűzött jutalmat egyik pályaműnek sem ajánlják kiadni.

Budapesten 1877 január 31-kén.

Beöthy Zsolt.

Gyulai Pál.

E jelentés alapján a Kisfaludy-Társaság a jutalmat ki nem adatni határozta.

V.

JELENTÉS

az 1876-dik évi költői pályázat eredményéről.

Tekintetes Társaság!

A Társaság által kitűzött 25 aranyos díjra beérkezett, úgy nevezett »vig elbeszélésekről« kell benyújtunk szomorú jelentésünket. Szám szerint nem kevesebb mint 31 mű küldetett be, melyek legnagyobb része — fájdalom! — oly silányság hogy szóra sem érdekesek. Ha a bíráló bizottság az így elhallgatottakban csak egy szikráját találja vala az ügyesebb compositiónak, a csinosabb alakításnak vagy csak a sí mább verselésnek is: kötelességének tartotta volna fölöttök pálczá tőrő kritikáját legalább indokolni s örömmel mutatni oda a talált csekély jóra is. A pályaművek legnagyobb része azonban olyannyira híjával van még a legméréskeltebb igényeknek megfelelő jó tulajdonoknak is hogy a legméltányosabb bírálat: a mindent kifejező hallgatás.

A harminczegy pályamű között mindössze öt van a melyekről említést tenni bírálói feladatunknak ismerjük.

Az 5. számú, melynek czime »A dologkerülő.« Ennek alapeszméje helyes, erkölcsi, életre való, kidolgozása elég ügyes, s leszámítva itt-ott a póriasba való átesapását, nyelvezete jól hangzó népies. Alkalmas, népnek való olvasmány lehetne, s még a meglehetősen sikerült compositió nevére is tarthatna számot, ha szerzője a tulságosan elnyujtott bevezetést megröviditené, a meséhez épenséggel nem tartozót elhagyná, s elbeszélését ott kezdené a hol a könnyen élni akarónak elbódítása kezdődik. Így elég alkalmas népies olvasmánynyá kerekülhet, s óhajtandó hogy napvilágot lásson. Szerzője megérdemli a buzdítást.

A 22. számú »Sánta Csuba« a régenten leoninus versekben megírt Csökmei Sárkány rímes átdolgozása, elég jól folyó versekben, de humor dolgában jóval mögötte áll sokkal korább keletű elődjének.

A 24. számú »Ramses király kincse« ugyanazt a tárgyat dolgozza fel Herodot után, szárazan, a mit Heine humorosan dolgozott költeménynyé »Rampsenit«-jében. A humor, a mi Heinenek sikerült, nem sikerült a »Ramses király kincse« írójának, ki sokkal nehézkesebb szellemnek látszik semhogy humorizálni alkalmas lenne: mert az a »tanuság« melyet az egészből az utolsó három strófában von, nem humor, hanem gúny, sarkasmus, sújtva a mai hatalmasokra, a kik nem esalnak, nem lopnak. Nem mulaszthatjuk el megjegyezni, hogy ezen költemény terzinákban van írva, még pedig ugyancsak nehézkesebben, melyek által csak annál kirívóbbá lesz a belső és külső forma disharmoniája.

A 28. számú »A selyem papucs.« Társai között

minden esetre a legsikerültebb, a mi az eléggé síma előadást illeti. Tárnya azonban, s feldolgozása modora, mely egészen egy húron pendül a frivol hangú operettek modorosságával, a mely azzal akar hatni hogy a mai köznapiság sorába rántja le a régi hajdankor alakjait, eseményeit, semmi esetre sem olyan hogy a Kisfaludy-Társaság helyeslését megnyerhetné. Legszöbb az elbeszéléshez nem tartozó prolog gyanánt nyújtott epilóg.

Végre a 30-dik számú »A nőhöz ment férj,« melyben egy pár különösen jól sikerült rajz vonja magára a figyelmet, csak hogy, fájdalom, e néhány részlet távolról sem nyújt elég kárpótlást s nem tudja felejtetni az egésznek sivárságát s meséjének a lehető leggyarlóbb szövést.

Jelentésünket tehát kénytelenek vagyunk azon levereő nyilatkozattal fejezni be, hogy a 31 pályamű közül egyet sem tartunk nem csak a jutalomra, de még dicséretre sem érdemesnek.

Végül kötelességünknek ismerjük jelenteni, hogy az egyik pályamű szerzője két levélben is küldött javításokat, egyenesen a bírálókhöz, melyek természetesen akkor sem lehetnek vala figyelembe vehetők, ha — a mi nem volt az eset — maga a pályamű figyelembe vehető lett volna.

Budapesten 1877 január 27.

Arany László.

Győry Vilmos.

Szász Károly.

Ezen jelentés alapján a Kisfaludy-Társaság a jutalmat ki nem adatni határozta.

VI.

A Kisfaludy-Társaság pályadíjai.

I. Széptani föladat.

Kivántatik a magyar regény története. Jutalma 100 arany. Benyújtása határideje 1878 október 31-dike.

II. Költői feladat.

Kivántatik humoros vagy komikai kisebb költői elbeszélés. Jutalma 25 arany. Benyújtása határideje 1877 december 31-dike.

A pályamunkák idegen kézzel, tisztán és olvashatólag másolva, bekötve, lapozva, a szerző valódi nevét rejtő, lepecsételt, jelmondatos levél kíséretében, a fenn kitett határidőig a Társaság titkárához küldendők.

Megjegyzendő, hogy mind a két pályadíjért versenyző munkák közül csak az nyerhet jutalmat, mely nem csupán aránylag jobb a többinél, hanem a melynek önálló bece is van.

Kelt Budapesten a Kisfaludy-Társaságnak 1877 évi január 31-dik napján tartott üléséből.

Greguss Ágost
titkár.

VII.

Az 1877-dik évi február 11-dikén megtartott

XXVIII. KÖZ ÜLÉS TÁRGYAI.

1. Lukács Móricz elnök megnyitó beszéde.
 2. Greguss Ágost titkár jelentése a Társaság lefolyt évéről.
 3. Kemény Zsigmond emlékezete, Szász Károly tagtól.
 4. A szobor, allegoria, Szász Béla tagtól.
 5. Az új család, rajz, Beöthy Zsolt tagtól.
 6. Beöthy Zsolt másod titkár jelentése az 1876-dik évi két rendbeli pályázat eredményéről.
 7. Az új jutalomkérdések kihirdetése.
 8. Elnöki zárszó.
-

A KISFALUDY-TÁRSASÁG

1866 okt. 13-án jóváhagyott

ALAPSZABÁLYAI.

ELSŐ CZIKKELY.

A Társaság czélja, s ennek valósítására szolgáló eszközök.

I. A Kisfaludy-Társaság Kisfaludy Károly emlékére fölállított magyar széptudományi intézet, melynek czélja a magyar szépirodalom emelése, egy felsőbb irány megalapítása, a szólóművészeti formák tökéletesbítése s általában a műizlés nemesítése.

II. E czél valósítása végett a Társaság :

1. Figyelemmel kíséri a magyar szépirodalom fejlődését s megvitatja szükségeit és hiányait;

2. Bölcsészeti, történelmi, különösen pedig bíráló dolgozatokat nyújt a szépzészet és művészet köréből;

3. Jelentékeny széptudományi munkák és gyűjtemények megjelenését eszközli;

4. Jutalmakat hirdet széptani és szépirodalmi dolgozatokra;

5. Széptani s szépirodalmi nyilvános felolvasásokat rendez.

III. A munkálkodásaira szükséges anyagi eszközöket a XXXVII. szakaszban felsorolt bevételek szolgáltatják.

MÁSODIK CZIKKELY.

A Társaság szerkezete.

IV. A Társaság belső és külső tagokból áll. Belső tagjai száma ötvenre van határozva, kik is a magyar széptan, műbirálat és szépirodalom művelői közül választatnak s ugyancsak széptani, műbirálati és szépirodalmi közremunkálás által mozdítják elő a Társaság czéljait. Külső tagjait, kiknek száma tizre van határozva, a Társaság azon írók közül választja, kik nem közvetlenül a magyar széptudományok és szépirodalom művelői, hanem magyar művek ismeretése vagy fordítása által a magyar szépirodalom híret más irodalmakban növelték. A belső tagoknak magyar íróknak kell lenni, a külsők lehetnek idegenek is. Az idegen tagok választásának érvényessége az országos kormányzék jóváhagyásától tételeztetik föl. Egyébiránt a Társaság belső vagy külső tagjairá csak oly egyének választhatók meg, kik feddhetetlen jelleműek.

V. A tagoknak, belsőeknek és külsőeknek egyaránt, joguk van a Társaság mindennemű üléseiben és tanácskozásaiban részt venni, előadásokat tartani s új tagokat ajánlani. Szavazati joggal a belső tagok vannak fölrüházva.

VI. A belső tagoktól elvárja a Társaság, hogy a széptan és szépirodalom bizonyos ágait, különösen a magyar irodalom terén, figyelemmel kísérik s időnkint ismertetik, három-évenként legalább egy-egy előadást tartanak, a Társaság által nekik birálat végett átadott munkákról indokolt jelentést tesznek s általában a Társaság minden megbizásában pontosan eljárnak. Mind ezt a külső tagoktól is szivesen veszi a Társaság.

VII. A Társaság tisztviselői: elnök, másod elnök, titkár, másod titkár, pénztárnok és ügyész. Az elnök, másod elnök, titkár és másod titkár a Társaság belső tagjai közül választandók, a pénztárnoknak és ügyésznek nem kell tagnak lenni. Az elnök s másod elnök választása az országos kormányzék által megerősítendő.

VIII. Az elnök a Társaság szellemi munkálkodása irányára ügyel, anyagi viszonyai fölött őrködik, az ülésekben a tanácskozásokat vezeti s a Társaságot mind a hatóságok, mind a magánosok irányában képviseli.

IX. Az elnök teendőit távolléte vagy akadályoztatása esetében a másod elnök végzi.

X. A titkárt illeti az előadások, a társasági könyvkiadások elintézése, a jegyzőkönyv és az Évlapok szerkesztése; ő szerződik, a Társaság előleges vagy utólagos jóváhagyása mellett, a szerzőkkel, nyomdászokkal és könyvtárosokkal; ő számol velök; ő szedi be a pártolók évi járandóságait s gondoskodik évi könyvilletményeikről. A bevett és kiadott pénzről évenként beszámol s a maradék összeget a Társaság pénztárába szolgáltatja be. Ugyanő szerkeszti a Társaság munkáságáról és állapotáról szóló évi jelentést, ő szerkeszti s teszi közzé a Társaság mindennemű hirdetéseit, ő viszi a levelezést s őrzi a Társaság könyv- és levéltárát.

XI. Terheiben osztozik a másod titkár, ki őt távolléte vagy máskénti gátoltatása esetében helyettesíti.

XII. A pénztárnok, az elnök közvetlen felügyelete alatt s a gazdasági bizottság ellenörködése mellett, kezeli a Társaság pénztárát s ennek állapotáról évenként számot ad.

XIII. A pénztárnok számadásait egy állandó gazdasági bizottság vizsgálja. Ezen bizottság számba veszi időnkint a Társaság vagyoni állapotát s megállapítja a Társaság évi költségvetését; hozzá utasíttatik minden, a Társaság pénzügyét illető tárgy, s a Társaság ilyes ügyekben az ő véleményezése alapján határoz.

XIV. Az állandó gazdasági bizottságot három belső tag alkotja, kiknek egyike a bizottság elnöke.

XV. Az ügyész a Társaság jogait védi s a késedelmes adósok hátralékait hajtja be.

XVI. A pénztárnok és ügyész, ha nem is tagjai a Társaságnak, üléseibe hivatalosak; azonban csak tanácskozó szavazatuk van.

XVII. A tagok éltök napjára, a tisztviselők, valamint a gazdasági bizottság tagjai, három évre választatnak, mely idő letelte után újra megválaszthatók.

XVIII. A választások, úgy a tagoké mint a tisztviselőké, a tagok ajánlata alapján, titkos szavazás útján, a jelen levő belső tagok általános többségével történnek. Ha a szavazatok egyenlő két részre oszlanak, az ügyet az elnök dönti el.

XIX. A belső taggá választottat a titkár levél útján értesíti megválasztásáról, s kérdést intéz hozzá, vállalkozik-e a Társaság céljait tagi közremunkálása által előmozdítani? s hogy különösen a széptan vagy szépirodalom melyik ágát választja műköréül? Ha az egy hónap alatt bekérendő válaszlevél igenlő, az új tag meghivatik a Társaság üléseibe. Ha a válasz tagadó vagy válasz nem is érkezik, a választás nem történtnek tekintendő.

XX. Az új belső tag, ajánlója által bevezetettvén, helyét a Társaság munkálkodási körébe vágó előadással foglalja el. Ha ezt megtette, kiadatik neki az elnök és titkár által aláírt s székfoglalása napjáról keltezett oklevél. Ha ellenben egy év alatt megválasztása után széket nem foglal s mulasztását nem igazolja, megválasztása megsemmisül.

XXI. Az ujonan választott külső tag mindjárt megválasztása után meghivatik a Társaság üléseibe, valamint azonnal megtiszteltetik az elnök és titkár által aláírt oklevéllel, s a Társaság örömmel veszi, ha székfoglalót is tart.

XXII. A Társaság tagjai a Társaság által kiadott munkálataikért tiszteletdíjat huznak. Különben a Társaság tagjainak fizetés nem jár; de a tisztviselők, az elnökök kivételével, a mennyiben a Társaság viszonyai engedik, évdíjat húznak.

HARMADIK CZIKKELY.

Ülések.

XXIII. A Társaság havonként rendszeren egy, szükség esetében több ülést is tart; ezenkívül tart évenként egy ün-

nepélyes köz ülést, még pedig mindenkor Kisfaludy Károly születése napján, február 5-kén.

XXIV. A havi ülések tárgyai:

1. A Társaság mindennemű ügyeinek elintézése;
2. Eszmecsere magyar szépirodalmi jelenségek s általában széptani kérdések fölött;
3. Széptani, irodalomtörténeti, bírálati előadások;
4. Szépirodalmi művek, akár eredetiek, akár műfordítások fölolvashatása;
5. Jutalom-főladatok kitűzése, jelentések az ezekre érkezett munkákról, s e jelentések nyomán a pályamunkák sorának eldöntése;

6. Intézkedés a társasági munkálatok, tárgyalások s egyéb elfogadott munkák kiadása körül;

7. Évenként tagválasztások; három-évenként a tisztviselők megújítása, vagy ha valamely hely előbb megürül, ennek betöltése; új tagok bevezetése és székfoglalása; emlékbeszédek elhalt tagok fölött.

XXV. Az ülésekben nem-tagok munkái is fölolvashatók, a fölolvashatónak azonban tagnak kell lenni.

XXVI. Hogy a havi ülés bármely végzése érvényes legyen, legalább hét belső tag jelenléte szükséges, köztük a titkáré vagy másod titkáré. Választó ülésben legalább 15 belső tag jelenléte kívántatik. Elnök vagy másod elnök jelen nem létében a legrégibb tag mint korelnök vezeti az ülést.

XXVII. A társasági évet befejező köz ülés tárgyai, a szokott megnyitó és zárbeszédeken s a Társaság munkálkodásáról s pénzügyéről szóló évi jelentéseken, valamint a kiadott és kitűzött jutalmak hirdetésén kívül: széptani, irodalomtörténeti s költői művek fölolvashatása; elhunyt tagok emlékezetének megőlése; a pályamunkák bírálatának, valamint jeles pályamunkáknak egészben vagy részben előterjesztése.

XXVIII. A Társaság ülései nyilvánosak; az elnök azonban, valahányszor jónak látja, zárt ülést is tarthat.

NEGYEDIK CZIKKELY.

J u t a l m a k.

XXIX. A jutalmak tárgyai:

1. A művészetek, kiválóan a szóló művészetek elméletét, történetét s ezzel kapcsolatos kérdéseket illető érdekes föladatok;

2. A szóló művészetek bármely ágához tartozó művek

3. Ugyanazon körbeli jeles munkák műfordítása.

XXX. A pályamunkák, megbirálás végett, három tag-
nak adatnak ki, kik rólok egy a föladat fölvilágosítására mint
a munkák jellemzésére szolgáló fejtegetést terjesztenek elő,
melynek alapján a Társaság a pályázati ügyben határoz.

XXXI. A jutalom a bár csak viszonylag legjobb munkának is kijár, ha csak a pályadíj hirdetésében világosan más nem volt kikötve.

XXXII. A pénztár kedvező állapotában bármely föl-
adathoz másod jutalom is csatolható.

XXXIII. A jutalommal kitüntetett pályamunkák a szerző tulajdona maradnak; a Társaság azonban fentartja magának, hogy azokat Évlapjaiba díjtalanul fölvehesse.

XXXIV. A pályamunkák kéziratai a Társaság levéltárában maradnak.

XXXV. Minden jutalomért a Társaság tagjai is vihatnak, ha csak a pályázati hirdetés őket egyenesen ki nem zárja.

ÖTÖDIK CZIKKELY.

N y o m t a t á s o k.

XXXVI. A Társaság közzétételei sorába tartoznak:

1. A hivatalos évi jelentések munkálkodásáról, a jutalmak ügyéről s pénztára állapotáról;

2. Évlapjai, melyek egy részben a Társaság alapszabályait és személyzetét, folyó eseményeit és működését, könyvkiadványai, elhunyt tagjai és alapítói jegyzékét, más részben

a tagok székfoglaló előadásait s egyéb ide szánt munkálatait, valamint jutalmazott pályamunkákat foglalnak magokban;

3. Magyar szépirodalmi folyóirat, a körülményekhez képest kisebb-nagyobb füzetekben;

4. Kisfaludy Károly munkái, valamint egyéb jeles széptani és szépirodalmi munkák, különösen ó- és ujkori remek művek jó fordítása is;

5. Szépirodalmi naptár, mely a naptári részeken kívül szépirodalmi műveket és könyvészetet, a Társaság alapszabályait és személyzetét, munkálkodása rövid áttekintését s alapítói jegyzékét foglalja magában.

HATODIK CZIKKELY.

A Társaság bevételei és kiadásai.

XXXVII. A Társaság pénzforrásai:

1. Az alaptőke kamatai;
2. Alapítványok és kamataik;
3. A pártolók évi adalékai;
4. Mindenféle adományok;
5. Széptani és szépirodalmi tárgyú nyilvános fölolvasások jövedelme;
6. A Társaság által kiadott munkák jövedelme.

XXXVIII. Kiadásaiiban a Társaság csak jövedelmeire szorítkozik s alaptökéjéhez hozzá nem nyúl.

XXXIX. Minden alapítvány az alaptökéhez csatolandó.

HETEDIK CZIKKELY.

A Társaság alapítói és pártolói.

XL. A Társaság alapítója lesz, a ki legalább száz forintot tesz le pénztárába, akár kész pénzben, akár biztos árkeletű kamatozó értékpapirokban, akár végre alapító levélben, úgy hogy az összeg ötös kamatai fizettetnek be évenként mind-

addig, míg maga a tőke le nem tétetik vagy az alapítók hagyományából a Társaságnak ki nem adatik. Az alapított tőkét részben is le lehet tenni, s ez esetben a le nem tett tőkerész ötös kamatjai fizetendők.

XXI. A Társaság alapítóinak időnkint az Évlapokkal kedveskedik, hol nevöket megörökíti. Ezenkívül az alapítók részesülnek mind azon könyvilletményekben, melyek a pártolóknak járnak.

XLII. A Társaság pártolói három-három évre kötelezik magokat egy öt forintot meg nem haladó évi adalék befizetésére, a miért a Társaság számukra évenként legalább ötven ívnyi szépirodalmi tartalmu könyveket ad ki, melyeknek mintegy harmada komolyabb eredeti műveket s műfordításokat, két harmada pedig regényféle könnyebb olvasmányt foglal magában.

XLIII. A Társaság, ha jónak látja, valamelyik három éves pártolói folyam lejártával új folyam megindítását elhalaszthatja.

NYOLCZADIK CZIKKELY.

Az alapszabályok megváltoztatása s a Társaság föloszlása.

XLIV. A Társaság alapszabályainak netáni változtatását oly gyűlés határozhatja el, mely, legalább a belső tagok egy harmadának kivánatára, különösen e végből van összehíva. A megváltoztatott alapszabályok legfelső helybenhagyás végett ő felségének terjesztendők fel.

XLV. A Társaság föloszlását oly gyűlés határozhatja el, mely, legalább a belső tagok négy-ötödének kivánatára, különösen e végből van összehíva; a föloszlató végzés érvényességére pedig a jelen levő tagok három negyedének többsége kivántatik. E végzés azonkívül felsőbb helybenhagyás alá bocsátandó.

XLVI. A föloszlott Társaság vagyona a Magyar Tudományos Akademiára száll, hogy azt, alapszabályai értelmében, széptudományi czélokra fordítsa.

KILENCZEDIK CZIKKELY.

Pörök elintézése.

XLVII. Az egyleti viszonyokból netán eredő pörökben a Társaságot, a VIII. szakasz értelmében, elnöke képviseli. Az ily pörökben választott bíróság ítél, melyhez mindenik fél egy-egy tagot s a két tag együtt elnököt választ. Ha a felek egyike a fölszólítás után számítandó 14 napra a saját részéről választandó bírót meg nem nevezné vagy a választott bírák az elnök iránt megállapodásra nem jutnának, a hiányzó bírót, illetőleg elnököt, a pestvárosi törvényszék nevezi ki.

TIZEDIK CZIKKELY.

Az állami igazgatás felügyelete.

XLVIII. Az állami igazgatás részéről rendelt országfejedelmi biztosnak joga van a Társaság minden ülésében jelen lehetni, minél fogva őt az ülések napjáról jóeleve értesíteni kell. Egyszersmind eléje kell terjeszteni, ha kívánja, a Társaság irományait és levelezéseit; sőt közbeszólására, magasb hatósági eldöntésig, ideiglen az ülés határozatai is függesztendők.

TAGVÁLASZTÓ ELJÁRÁS.

Az alapszabályok XVIII és XXVI-dik szakaszai értelmében megállapított 1872 okt. 30-dikán.

A Kisfaludy-Társaság tagválasztása következő renddel történik:

1. A szabályok értelmében megállapítatik, hány hely tölthető be a belső és külső tagok sorában.

2. Minden tagnak joga van szóval vagy írásban annyi jelöltet ajánlani, a hány hely betölthetőnek határozatott. Érvényesen szavazni csak oly jelöltre lehet, ki valamely tag által ajánlva volt. A szavazás megkezdése után ajánlás többé nem fogadtatik el.

3. A szavazás papírszeletek által, titkosan történik. Minden jelen levő belső tagnak joga van annyi belső és külső tagra szavazni, a hány belső és külső hely betölthetőnek határozatott. A ki a meghatározott számnál több nevet írna szavazó lapjára, annak szavazata az összeszámlálásnál egyáltalán nem vétetik figyelembe.

4. A szavazó lapokat az elnök azonnal a gyűlés előtt felolvasván, a szavazatok számba vétetnek. A mely jelölt a szavazatok általános többségét elnyeri, megválasztottnak tekintetik.

5. Ha általános többséget annyi jelölt nem nyerne, a hány hely betölthetőnek határozatott, akkor új szavazás következik egyenkint s név szerint mind azokra, a kik az első szavazásnál (az általános többséggel megválasztottakon kívül) szavazatokat nyertek, még pedig azon sorrendben, a mennyi szavazatot nyertek,

6. Először tehát azon jelölt neve tüzetik ki, a kinek az első szavazásnál legtöbb szavazata volt, s minden jelen levő belső tag titkos szavazat útján igennel vagy nemmel szavaz. Ha a jelölt a szavazatok többségét így elnyeri, megválasztottnak tekintetik. Ellenkező esetben pedig az utána legtöbb szavazatot nyert jelölt tüzetik ki.

7. Ha az első, általános szavazásnál két vagy több jelölt egyenlő számú szavazatokat kapott volna, sorshuzás dönti el hogy ezek mily rendben tüzessenek ki a második szavazásra.

8. E nevenkinti szavazás mindaddig folytattatik, míg vagy a betölthetőnek határozott hely mind be nem töltetett, vagy valamennyi, az első szavazásnál szavazatokat nyert jelöltre az új szavazás meg nem történt.

A Kisfaludy-Társaság személyzete

1877-dik évi február 11-dikén.

Tisztviselők:

Elnök: Lukács Móricz.
Másod elnök: Gyulai Pál.
Titkár: Greguss Ágost.
Másod titkár: Beöthy Zsolt.
Ügyész: Hinka József.

A gazdasági bizottság tagjai:

Arany László.
Vadnai Károly.
Zichy Antal.

Belső tagok:

- Abonyi Lajos (Márton Fer.) (1867) N.-Abonyban.
Arany János (1848) Budapesten.
Arany László (1867) Budapesten.
Ágai Adolf (1877) Budapesten.
5. Baksay Sándor (1872) Kun-Szent-Miklóson.
Balázs Sándor (1876) Budapesten.
Bartalus István (1867) Budapesten.
Beöthy Zsolt (1876) Budapesten.
Berczik Árpád (1873) Budapesten.
10. Dalmady Győző (1867) Budapesten.
Degré Alajos (1867) Budapesten.

- Dobsa Lajos (1862) Budapesten.
 Dux Adolf (1867, 1870) Budapesten.
 Fábíán Gábor (1862) Aradon.
15. Frankenburg Adolf (1867) Sopronban.
 Greguss Ágost (1860) Budapesten.
 Győry Vilmos (1868) Budapesten.
 Gyulai Pál (1860) Budapesten.
 Henszlmann Imre (1843) Budapesten.
20. Horváth Mihály (1868) Budapesten.
 Hunfalvy Pál (1842) Budapesten.
 Ipolyi-Stummer Arnold (1867) Szent-Kereszten.
 Jókai Mór (1860) Budapesten.
 Kazár Emil (1877) Budapesten.
25. Keleti Gusztáv (1867) Budapesten.
 Kovács Pál (1837) Győrött.
 Lévay József (1862) Miskolczon.
 Lukács Móricz (1842) Budapesten.
 Pálffy Albert (1864) Budapesten.
30. Pulszky Ferencz (1847) Budapesten.
 Rákosi Jenő (1869) Budapesten.
 Salamon Ferencz (1860) Budapesten.
 Szabó István (1842) Kazáron.
 Szathmáry Károly P. (1869) Budapesten.
35. Szász Béla (1868) Kolozsvártt.
 Szász Károly (1860) Budapesten.
 Szemere Miklós (1865) Lasztóczon.
 Szécsen Antal gróf (1877) Pozsonyban.
 Szigeti József (1865) Budapesten.
40. Szigligeti Ede (1845) Budapesten.
 Szilády Áron (1867) Kis-Kun-Halason.
 Szücs Dániel (1848) Veszprémben.
 Tárkányi Béla (1867) Budapesten.
 Toldy István (1873) Budapesten.
45. Tolnai Lajos (1866) Maros-Vásárhelytt.
 Tóth Kálmán (1860) Budapesten.

- Tóth Lőrincz (1841) Budapesten.
Vadnai Károly (1866) Budapesten.
Vajda János (1870) Budapesten.
50. Zichy Antal (1866) Budapesten.

Külső tagok:

- Germanecz Károly (1867) B-Csitáron.
Hadzics Antal (1867) Ujvidéken.
Jovanovics János (1867) Ujvidéken.
Opitz Tódor (1867) Baselben.
5. Patterson Artur (1869) Londonban.
Ring Mihály (1873) Pozsonyban.
Sayous Ede (1872) Párizsban.
Steinacker Gusztáv (1875) Buttelstedtben.
Stier Teofil (1867) Zerbstben.
10. Vulcanu József (1871) Budapesten.

Az évszám az illetőnek taggá választása idejét jelöli.

A Kisfaludy-Társaság elhunyt tagjai

1877 évi február 11-dikéig.

(A Kisfaludy-Társaság tagjai 1866-ig csak egyfélék voltak, 1867-től fogva belsők meg külsők.)

1838. — 1. Kölcsey Ferencz aug. 24.
1841. — 2. Csató Pál febr. 15.
1842. — 3. Desseffy Aurél gróf febr. 9.
1844. — 4. Kisfaludy Sándor okt. 28.
1846. — 5. Vajda Péter febr. 10.
6. Kis János febr. 19.
1847. — 7. Schedius Lajos nov. 12.
1849. — 8. Péczely József máj. 23.
1851. — 9. Hazucha Ferencz (Kelmenfi László)
 april 21.
1852. — 10. Helmeczy Mihály decz. 1.
1853. — 11. Garay János nov. 5.
1854. — 12. Nagy Ignác marc. 19.
1855. — 13. Vörösmarty Mihály nov. 19.
1857. — 14. Szenvey József jan. 22.
1858. — 15. Bajza József marc. 3.
 16. Bártfay László máj. 12.
 17. Szontagh Gusztáv jun. 7.
 18. Császár Ferencz aug. 17.
1860. — 19. Szenczy Imre febr. 2.
1861. — 20. Szemere Pál marc. 18.
 21. Vachott Sándor april 9.
 22. Sárosy Gyula (Lajos) nov. 16.

1864. — 23. Kazinczy Gábor april 18.
24. Szalay László jul. 17.
25. Fáy András jul. 26.
26. Kuthy Lajos aug. 27.
27. Madách Imre okt. 5.
1865. — 28. Jósika Miklós báró febr. 27.
1866. — 29. Kiss Károly febr. 17.
30. Gaál József febr. 28.
31. Egressy Gábor jul. 30.
32. Zádor György aug. 17.
33. Czuczor Gergely szept. 9.
1867. — 34. Pákh Albert belső tag febr. 10.
35. Bérczy Károly belső tag decz. 11.
1868. — 36. Erdélyi János belső tag jan. 23.
37. Tompa Mihály belső tag jul. 30.
1869. — 38. Greguss Gyula belső tag szept. 5.
1871. — 39. Eötvös József báró belső tag febr. 2.
1872. — 40. Sir John Bowring külső tag nov. 23.
1875. — 41. Kriza János belső tag marc. 26.
42. Szeberényi Lajos belső tag jun. 4.
43. Toldy Ferencz belső tag decz. 10.
44. Kemény Zsigmond báró belső tag
deczember 22.
1876. — 45. Tóth Ede belső tag február 26.
46. Székács József belső tag julius 29.
1877. — 47. Dömötör János belső tag január 8.
-

A Kisfaludy-Társaság alapítói

1877 évi február 11-dikéig.

Adler Dávid.	Baumgarten Ignác.
Almássy Edmund.	Baumgarten Károly.
Almássy Pál.	Bárány Pál és Dénes.
Andrássy György gróf
(1860 előtt).	25. Báron Benedek (3000
frttal).
5. Andrássy György grófné
(1860 előtt).	Beniczky Ödönné Kegle-
vich Stephania grófnő.
Apáthy István.	Beregszászy Pálné.
Autonovics Kálmánné.	Berényi Ferencz gróf.
Ács Károly.	Bernáth Gyula (200 fo-
rinttal).
Bajai kath. főgymnasium.	30. Bethlen József grófné.
10. Balassa Antal báró.	Bezerédj Istvánné.
Ballagi Mór (1860 előtt).	Boczkó Dániel.
Barbás József.	Bohus Jánosné Szögyény
Antonia.
Bareza Sándor.	Bolza István gróf.
Barkassy Imre.	35. Buda Imre.
15. Bartal György (idősb).	Budai népszínház.
Batthyány Fülöp herceg
(1860 előtt).	Budapesti első hazai taka-
rékpénztár (200 frttal,
mely adományát csak-
nem évenként megújítja).
Batthyány Géza gróf.	Budapesti kereskedő ifjak
társulata.
Batthyány Kázmér gróf
(1860 előtt).	
Batthyány Lajos grófné.	
20. Baumgarten Ferdinánd.	
Baumgarten Fülöp.	

- Budapesti nemzeti kaszinó.
40. Budapesti nemzeti színház.
Budapesti színészek (1860 előtt).
Burján Pál.
Buth Károly.
Buzás Elek.
45. Csabai kaszinó (Békés).
Csanak József.
Csapó Kálmán.
Csapó Vilmos (ifjabb).
Csáky Albin gróf.
50. Csáky Kálmán gróf.
Csáky László gróf.
Csengery Antal (200 forinttal).
Csepely Sándor.
Cséry Lajos.
55. Csillag László.
Czirbesz Gyula.
Daray Imre (500 frttal).
Deák Ferencz.
Debreczeni h. h. felső tanulók olvasó egylete.
60. Debreczeni kereskedő ifjak önképző egylete.
Debreczeni polgári kaszinó (1860 előtt).
Dessewffy Aurél grófné (200 frttal).
Dessewffy Emil gróf (200 frttal).
Deutsch Mór (ifjabb, 200 frttal).
65. Deville János (300 frttal).
Dienes Ferencz.
Domokos László.
Ebner Ede (200 frttal).
Egressy Galambos Sám.
70. Emich Gusztáv (idősb).
Emich Gusztávné (idősb).
Eördögh Józsefné s Szentiványi Farkasné.
Eötvös Dénes báró.
Eötvös József báró (200 aranyval).
75. Erdely Antal.
Erdődy Kajetán gr. (1860 előtt).
Fáy András (1860 előtt).
Ferenczy Lajos.
Fiók Sándor (ifjabb).
80. Fogarasi Ján. (1860 előtt).
Frank Antal.
Frankl-Varga Margit.
Fülöp Lajosné.
Garay Alajos.
85. Gessler József.
Gévay Antal (1860 előtt).
Ghyecy Ferencz (200 forinttal).
Ghyecy Kálmán.
Giczey Sámuel.
90. Gyene Gusztáv.
Gyene Károly.
György Endréné Szentpály Klementina.
Győri takarékpénztár.
Halász Gedeon.

<p>95. Hamary Dánielné.
Hanvay Zoltán.
Harkányi Frigyes.
Harkányi Fülöp(1000 fo-
rinttal).
Heckenast Gusztáv.</p> <p>100. Hertelendy - Karácsonyi
Mária.
Hollósy Károly (ifjabb).
Hontmegyei kaszinó.
Horvát Boldizsár.
Horváth Döme.</p> <p>105. Horváth Lajos.
Horváth Lajosné Császár
Mária.
Horváth Mihály.
Horváth-Rohoneczy Ilona
báróné.
Hódmezővásárh. kaszinó.</p> <p>110. Ilyés Lajos (sófalvi).
Ipolyi Arnold.
Iványos László.
Jankai József.
Jóny Tivadar.</p> <p>115. Justh József.
Kacsokovics Ignác.
Kajdaeszy István (2000
frttal, mely 1885-ben
fölveendő).
Kandó Kálmán.
Karácsonyi Guidó gróf.</p> <p>120. Karczag Béla.
Kautz Gyula.
Kállay Ákosné.
Kállay Béni.</p> | <p>Kármán Lajos.</p> <p>125. Kecskeméti kaszinó.
Kegl Julia.
Keglevich Béla gróf.
Kenessey Albert.
Kenessey Kálmán.</p> <p>130. Kis Andrásné Bernátffy
Ida bárónő.
Kiss Lajosné (1860 előtt).
Kolozsvári róm. kath. fő-
gymnasiumi ifjuság ön-
képző köre.
Kolozsváry Miklós.
Kovács Ede (berencezi).</p> <p>135. Kovács Lőrincz (200 fo-
rinttal).
Kovács Mátyás (1860 e.).
Kozma Ferenczné Domo-
kos Judit.
Kónyi Manó és neje.
Kralovánszky György
(500 frttal).</p> <p>140. Kriek Mária.
Kubinyi Ferencz (idősb).
Kún József.
Latinovics Illés (200 frt).
László Antal.</p> <p>145. Lehoczky Tivadar.
Lethenyey Lajos.
Léber Ignác.
Lévai Henrik.
Lévai kaszinó.</p> <p>150. Lipsey Tamás.
Lipthay Béla báró.
Lónyay Gábor.</p> |
|--|---|

- Lónyay Menyhért gróf.
Lukács Antal.
155. Lukács Györgyné s Tar
Sámuelné.
Lukács Móricz.
Madas Károly.
Madách Imre.
Mailáth György.
160. Majer Károly.
Majláth István.
Mandl Mór.
Markovics Albertné Rhé-
dey Anna.
Markusovszky József.
165. Marosvásárhelyi Kazin-
czy-alapítv. (200 frttal).
Mándy Elek.
Márton Ferencz (Abo-
nyi Lajos).
Micsky Zsigmond (1860
előtt).
Mikó Imre gróf.
170. Miskolezi takarékpénzt.
Nadányi Albertné (200
frttal).
Nadányi Ferencz (200 ft).
Nagy Elek (káli).
Nagy Gedeon (tolesvai).
175. Nagy Kár. (1860 előtt).
Nagyvárad takarékpénztár.
Nádasdy Lipót gróf.
Neuwelt Armin.
Névtelen (1860 előtt).
180. Névtelen (1860 előtt).
- Névtelen (200 frttal).
Nyirbátori kaszinó.
Nyiry-Csiky Róza.
Okolicsányi Menyhétné.
185. Ordódy István Károly.
Pantocsek-Pereszlényi
Irma.
Paulay Ede (200 frttal).
Pécsi nemzeti kaszinó.
Pécsi takarékpénzt. (200
frttal).
190. Pfeffer János.
Pilaszanovics József.
Pilta Jánosné.
Podmaniczky Ármin báró
(1860 előtt).
Podmaniczky Ármin bá-
róné Keglevich Emma
grófnő.
195. Podmaniczky Frigyes b.
(1860 előtt).
Pompéry János.
Pongrácz Lajos (honti).
Prély István.
Ránolder Ján. (200 frt).
200. Reményi Ede.
Reviczkyné Bay Sarolta.
Rill József.
Rimaszombati kaszinó.
Robicsek Adolf.
205. Rosti Pál.
Rottenbiller Lipót.
Ruttkay Márton.
Samarjay Károly.
Ságh József.

210. Sárközy Kázmér (ifjabb).
Schedius Lajos (idősb,
1860 előtt).
Schossberger Vilmos (tor-
nyai 400 frttal).
Schwanfelder József.
Selmeczi magyar olvasó
kör.	Szinyey-Jekelfalussy
Valéria.
215. Sigray Fülöp gróf.
Somssich Pál.
Sopron megye (1860 el.).
Stein I. Nátán (1000 frt)
Stépán Gábor.	240. Szitányi Adolf.
Szitányi Bernát.
Szitányi Izidor.
Szitányi Vilmos.
Szombathy Lajos.
220. Stráda Béla.
Szabady Ferenczné.
Szabó Dávid.
Szarvasi kaszinó.
Szatmári Károly.	245. Szontagh Pál.
Szontagh Tivadarné.
Szőke Dániel.
Szőke István.
Szőke János.
225. Szász Geróné Pap Anna
(50 arannyal).
Szecskay Kornél.
Szeged város közönsége.
Szelestey László.
Szemere Pál (1860 el.).	250. Szőke Lajos.
Szöllösy Jánosné (1860
előtt).
Sztankovánszky Imre.
Sztupa György.
Szűcs Lajosné.
230. Szentandrassy Lajos.
Szentgyörgyi Albert.
Szentgyörgyi Otto.
Szentiványi Károly (150
frttal).
Szentiványi Márton (ifj).	255. Teleki Domokos gr. (id.).
Teleki Sándor gróf.
Tihanyi Ferencz.
Tihanyi Ferenczné.
Tisza Kálmán.
235. Széchenyi Gyula gróf.
Széchenyi Ödön gróf (200
frttal).
Szigethy Ábor.
Szigligeti Ede (300 frttal).	260. Tisza Kálmánné Degen-
feld Ilona grfnő (200 ft).
Tisza László.
Toldy Ferencz (400 frt.).
Tomori Anasztáz.
Tóth Lőrincz.
265. Tököly Péterné Gyiokó
Irma (200 frttal).
Töltényi Miklós.
Török Elemér (200 frt.).
Török Sándor.
Trefort Ágoston (1860 e.).

<p>270. Udvardy Cserna Vincze.
Valics Antalné.
Vajdafi Gusztáv.
Vay Ádám grófné Ló-
nyay Mária.
Vay Károly grófné (200
frttal).</p> <p>275. Várady János.
Veszprémi nemz. kaszinó.
Végh István (verebi).
Véghelyi Imréné Páz-
mándy Karolina.
Vésztői kaszinó.</p> <p>280. Vida Károly.
Viktorin József.
Viola József (1860 előtt).
Vojnics Márk.
Vojnics Tivadarné.</p> | <p>285. Weisz Bernát Ferencz.
Wenckheim Béla báró.
Wenckheim Krisztina
grófnő.
Wenzel Gusztáv.
Weninger Vincze (200
frttal).</p> <p>290. Wesselényi Józsefbáróné
Mikó Anna grófnő (200
frttal).
Zichy Antal.
Zichy Domokos gróf
(1860 előtt).
Zichy Géza gr.(500 fttal).
Zsilinszky Mihály.</p> <p>295. Zsivora György (200 fo-
rinttal).</p> |
|--|---|

Az 1860 előtt tett alapítványok 50, az 1860 után tettek 100 frtosak. A nagyobb alapítványok külön meg vannak jegyezve.

A Kisfaludy-Társaság kiadványai

1860-tól 1877 február 11-ikéig.

1. Külföldi népdalok Greguss Ágosttól. 1861.
2. Bede Ádám. Regény Eliot Györgytől. Fordította Salamon Ferencz. Két kötet. 1861.
3. Az ember tragédiája Madách Imrétől. 1861.
4. Esmond Henrik. Regény Thackeraytól. Fordították Szász Károly és Szász Béla. Két kötet. 1862, 1863.
5. A századok legendájából. Hugo Viktortól. Fordította Szász Károly. 1862.
6. Molière vigjátékai. I—VII kötet. 1863—1877.
 - I. kötet : Tartuffe Kazinczy Gábor fordításában.
 - II. kötet : A Fösvény, Dandin György Kazinczy Gábor fordításában.
 - III. kötet : A Mizantrop Szász Károly, a Tudós nők Arany László fordításában.
 - IV. kötet : A Férjek iskolája, a Nők iskolája, a Nők iskolájának Birálata, mind Szász Károly fordításában.
 - V. kötet : A Pórus járt negédesek, Sganarelle, Kénytelen házasság, mind Szász Károly fordításában.
 - VI. kötet : A képzelt beteg Berczik Árpád, Szerelem mint orvos Várady Antal fordításában.
 - VII. kötet : A szeleburdi Paulay Ede, a Kelletlenek Kemény Károly, Scapin csinyei és a Sicíliai Puki József fordításában.
7. Antonia. Regény Sand Györgytől. Fordította Greguss Ágost. 1863.
8. A mi nótáink. Regény Abonyi Lajostól. Négy kötet. 1864.

9. A Luziáda Camoenstől. Fordította s bevezette Greguss Gyula. 1864.

10. Shakspeare munkái. I—XVIII kötet. 1864—1872. Tomori Anasztáz költségén.

I. kötet : Othello Szász Károly, Sz. Iván-éji álom Arany János fordításában.

II. kötet : Julius Caesar Vörösmarty, a Téli rege Szász Károly fordításában.

III. kötet : Macbeth Szász Károly, a Velencei kalmár Ács Zsigmond fordításában.

IV. kötet : Coriolanus Petőfi Sándor, Titus Andronicus Lévay József fordításában.

V. kötet : Lear király Vörösmarty, a Két veronai ifju Arany László fordításában.

VI. kötet : Antonius és Kleopatra Szász Károly, Szeget szegge! Greguss Ágost fordításában.

VII. kötet : A Makranczos hölgy Lévay József, Tévedések játéka Arany László fordításában.

VIII. kötet : Hamlet dán királyfi Arany János, Felsült szerelmesek Rákosi Jenő fordításában.

IX. kötet : Athéni Timon Greguss Ágost, a Windsori vig nők Rákosi Jenő fordításában.

X. kötet : Troilus és Kreszida Fejes István, A hogy tetszik Rákosi Jenő fordításában.

XI. kötet : Romeo és Julia, a Vihar Szász Károly, Vizkereszt (A mit akartok) Lévay József fordításában.

XII. kötet : Sok hűhó semmiért Arany László, Perikles Lőrinczi Lehr Zsigmond fordításában.

XIII. kötet : Cymbeline Rákosi Jenő, Minden jó ha jó a vége, Győry Vilmos fordításában.

XIV. kötet : János király Arany János, II Rikárd király Szász Károly fordításában.

XV. kötet : IV Henrik király, két rész, Lévay József fordításában.

XVI. kötet : V Henrik Lévay József. VI Henrik (első része) Lőrinczi Lehr Zsigmond fordításában.

XVII. kötet : VI Henrik (második és harmadik része) Lőrinczi Lehr Zsigmond fordításában.

XVIII. kötet : III Rikárd király Szigligeti Ede, VIII Henrik király Szász Károly fordításában.

11. A balladáról. A Kisfaludy-Társaság által koszorúzott pályamű. Irta Greguss Ágost. 1865.

12. Bethlen Gábor ifjúsága. Történeti regény. Irta P. Szathmáry Károly. Két kötet. 1866.

13. Anyégin Eugen. Verses regény Puskindtól. Fordította Bérczy Károly. 1866.

14. A hazai népköltészet tára. I—III kötet. 1866—1877.

I. kötet : Tót népdalok, fordították Szeberényi Lajos, Lehoczky Tivadar, Törs Kálmán, bevezette Szeberényi Lajos.

II. kötet : Magyar-orosz népdalok, fordította s bevezette Finczy Mihály.

III. kötet : Román népdalok, fordították Ember György, Grozescu Julián, Vulcanu József, bevezette Vulcanu József.

15. Losárdi Zsuzsána. Költői elbeszélés hat énekben. Epizód a Rákóczy-korból. 1867.

16. Két színmű. Irta Szász Károly. (Heródes, a Lelencz.) 1867.

17. A nyomorék. Rajzok a falusi életből. Irta Tolnai Lajos. 1867.

18. Phillis unokahugom. Beszély. Irta Gaskellné. Fordította Huszár Imre. 1867.

19. A Frithiof-monda. Tegnér Ezsaiástól. Fordította György Vilmos. Jutalmazott műfordítás. 1868.

20. Szibill története. Regény Feuillet Oktávtól. Fordította Concha Győző. 1868.

21. Vachott Sándor költeményei. Harmadik, teljes kiadás, Vachott Sándor emlékezetével Tóth Lőrincztől. 1869.

22. A Nibelungok, Szász Károly fordításában, bevezetéssel. 1869.

23. Thackeray víg elbeszélései. Fordította Balázs Sándor. Két kötet. 1869, 1870.

24. Pákh Albert humoros életképei, Gyulai Pál akadémiai emlékbeszédével. 1870.

25. Spanyol színműtár. I—IV füzet. 1870—1876.

I. füzet : Az állhatatos fejedelem, Calderontól, fordították Greguss Gyula és Győry Vilmos.

II. füzet : Közönyt közönnnyel, Moretotól, fordította Győry Vilmos.

III. füzet : Az élet álom, Calderontól, fordította Győry Vilmos.

IV. füzet : A szép Diego, Moretotól, fordította Beksics Gusztáv.

26. Alpári. Költői regény hat könyvben. Irta Balogh Zoltán. 1871.

27. Magyar népköltési gyűjtemény. Szerkesztik Arany László és Gyulai Pál. Két kötet. 1872.

28. Racine színművei. I—III füzet. 1872—1875.

I. füzet : Bajazet, fordította s Racine életrajzával bevezette Paulay Ede.

II. füzet : Phaedra, fordította Farkas Albert.

III. füzet : Iphigenia, fordította Paulay Ede.

29. Vajda János kisebb költeményei. 1872.

30. Bessenyei György. Irodalmi tanulmány. Irta Závodszy Károly. 1872.

31. Abdallah, vagy: A négy leveles lóher. Arab mese. Irta Laboulaye Eduárd, fordította Berczik Árpád. 1872.

32. Cervantes Don Quijote-ja, fordította s bevezette Győry Vilmos. Négy kötet. 1873—1876.

33. Galilei, Ponsardtól, fordította Paulay Ede. 1873.

34. Cid, Corneilletől, fordította Greguss Ágost. 1873.

35. Middlemarch. Tanulmány a vidéki életből. Irta Eliot György, fordította Csukássi József. A szerző által jogosított magyar kiadás. Négy kötet. 1874, 1875.

36. A dráma és válfajai. Irta Szigligeti Ede. 1874.

37. A Revisor. Vigjáték öt felvonásban. — A Revisorról. Levéltörredék. — A Revisor megoldása. Utójáték egy felvonásban. Irta Gógoly Vaszilyevics Miklós. Fordította s Gógoly életrajzával bevezette Szentkirályi Albert. 1875.

38. A Tündéröv. Regényes elbeszélés hét énekben, Irta Bulla János. 1876.

39. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Uj folyam. I—XI kötet. 1868—1876.

I. kötet (186¹/₂—186²/₃). Tartalma, a hivatalos közleményeken kívül:

Greguss Ágost. A népköltészet viszonyáról a műköltészethez (Székfoglaló.)

Fáy András. Cicero két beszéde. (I. A. Lic. Archias költő mellett. II. M. Marcellus mellett.)

Erdélyi János. Aesthetikai tanulmányok.

Szász Károly. Lorántfi Zsuzsána szőnyege.

Jókai Mór. Babel. (Székfoglaló.)

Madách Imre. Az aesthetika és társadalom viszonyos befolyása. (Székfoglaló.)

Fábián Gábor. Pár szó a milésiákról, s Appuleius regénye: Cupido és Psyche egybekelése. (Székfoglaló.)

Lévay József. A szép nyilvánulása. (Székfoglaló.)

Tóth Kálmán. Mit végzett az isten Magyarországról. (Székfoglaló.)

II. kötet (186³/₄—186⁴/₅). Tartalma, a hivatalos közleményeken kívül:

Greguss Ágost. Goethe Korinthusi arája.

Kemény Zsigmond. Vörösnarty emlékezete. (Székfoglaló.)

Székecs József. Uj biblia.

Pálffy Albert. Radvánszky György Eperjesen. (Székfoglaló.)

Tóth Lőrincz. Fáy András emlékezete.

Lévay József. Kazinczy Gábor emlékezete.

Greguss Ágost. A balladáról. (Jutalmazott pályamű.)

Dömötör János. A ballada elmélete. (Megdicsért pályamű.)

III. kötet (186⁵/₆—186⁶/₇). Tartalma, a hivatalos közleményeken kívül:

Szász Károly. Shakspere kisebb költeményei. (Székfoglaló.)

Greguss Ágost. A torzképről.

Bárány Boldizsár. Bánk bán rostája. Kozli Lipóczy György.

Bérczy Károly. Madách Imre emlékezete.

Szász Károly. Emlékezés apámra.

Gyulai Pál. Egy anya.

Szigligeti Ede. Gaal József emlékezete.

Zichy Antal. Fáy Gusztáv halála felett.

Szigligeti Ede. Egressy Gábor emlékezete.

Fábián Gábor. A szatiráról.

Jókai Mór. Jósika Miklós emlékezete.

Gyulai Pál. Az éji látogatás.

Vadnai Károly. A megunt nő. (Székfoglaló.)

Aigner Lajos. Az elégiáról. (Jutalmazott pályamunka.)

Arany László. Elfrida. (Jutalmaz ott rövid költői elbeszélés.)

IV. kötet (1867⁸—1869⁹). Tartalma, a hivatalos közleményeken kívül:

Szász Károly. Egy új amerikai angol költő.

Bartalus István. A magyar egyházak zenéje a XVI. s XVII. században. (Székfoglaló.)

Arany László. Magyar népmeséinkről. (Székfoglaló.)

Szebérényi Lajos. A középkori mysteriumok s ezek nyomai a hazai népköltészetben. (Székfoglaló.)

Frankenburg Adolf. Töredékes észrevételek irodalmi viszonyainkról s a fordításokról. (Székfoglaló.)

Dalmady Győző. Lyrai költemények. (Székfoglaló.)

Szilády Áron. Rokonaink epikája. Kalevipoeg, Kalevala. (Székfoglaló.)

Zichy Antal. Bérczy Károly emlékezete.

Dalmady Győző. A szerelemről.

Dux Adolf. A színészet mint köz ügy, különös tekintettel a népszínműre. (Székfoglaló.)

Gyulai Pál. A népszerűségről. (Székfoglaló.)

Greguss Ágost. Szózat tudósainkhoz.

Arany László. A szökevények.

P. Szathmáry Károly. A beszély elmélete. (Jutalmazott értekezés.)

Zichy Antal. A szónoklatról. (Székfoglaló.)

Horváth Mihály. Miért meddő korunkban a művészet? s a történetírás miért termékenyebb remek művekben? (Székfoglaló.)

Abonyi Lajos. Egy név, mely tart máig holnapig. (Székfoglaló.)

Greguss Gyula. Határkérdések a szép- és a természettudomány között. (Székfoglaló.)

Győry Vilmos. Három svéd költő. (Székfoglaló.)

Keleti Gusztáv. A köz képtárak mint művelődési tényezők. (Székfoglaló.)

Tárkányi Béla. Klopstock Messiásából. I. Bevezetés. A frigyeskü. II. A zsidó főtanácsban vád- és védbeszédek Jézus ügyében. (Székfoglaló.)

Lévay József. Emlékbeszéd Tompa Mihály felett.

Szász Károly. Öreg karszék.

Horváth Mihály. Zrinyi Ilona.

Dux Adolf. A bohózat elmélete. (Jutalmazott értekezés.)

Szász Károly. A gavallér politikusok. (Jutalmazott szatira.)

Komócsy József. A nyeglék. (Megdicsért szatira.)

V. kötet (18⁶⁹/₇₀). Tartalma, a hivatalos közleményeken kívül :

Degré Alajos. Emlékbeszéd egy elítélt fölött. (Székfoglaló.)

Szász Béla. A szabadelvűek. (Székfoglaló.)

Greguss Ágost. Greguss Gyuláról.

Dalmady Győző. Találkozás kis fiammal.

Rákosi Jenő. Szép Ilonka. (Székfoglaló.)

Torkos László. Esti órák. (Megdicsért tanköltemény.)

Szigeti József. Toldi Miklós. (Székfoglaló.)

VI. kötet (187⁰/₁). Tartalma, a hivatalos közleményeken kívül :

P. Szathmáry Károly. A regény föladata. (Székfoglaló.)

Szász Károly. Molière-fordításainkról.

Jókai Mór. A szellem meghamisítása.

Keleti Gusztáv. Idősb Markó Károly.

Tóth Kálmán. Anyám emlékei. I. II.

Jókai Mór. A magyar Faust, népmonda Hatvani István debreczeni professorról.

Dobsa Lajos. Szeretlek.

Névy László. A tragédia elmélete. (Jutalmazott pályamunka.)

VII. kötet (187¹/₂). Tartalma, a hivatalos közleményeken kívül, melyek a Toldy-ünnepély leírását s az ott tartott előadásokat is magokban foglalják :

Greguss Ágost. Kedves halott. I—V.

Szigligeti Ede. Szép Szabóné. I—XI.

Greguss Ágost. Mesterség és művészet.

Vulcanu József. A román népköltészettről. (Székfoglaló.)

Erdélyi János. A menekültek. A haza árvái.

Dux Adolf. Darwinismus és szépészet. (Székfoglaló.)

Bartalus István. Jelentés magyar népdallamok gyűjtéséről.

Gyulai Pál. Emlékbeszéd b. Eötvös József felett.

Jókai Mór. Az én kortársaim.

Lévay József. Engesztelés.

Névy László. A komédia elmélete. (Jutalmazott pályamunka.)

VIII. kötet (187²/₃). Tartalma, a hivatalos közleményeken kívül:
Fábián Gábor. Rutilius Claudius Numatianus utleírása, adatokkal a szerzőről.

Szeberényi Lajos. A königinhofi kézirat, bevezetéssel és jegyzetekkel.

Bartalus István. Jelentés magyar népdallamok újabb gyűjtéséről.

Vajda János. A kárhozat helyén. (Székfoglaló.)

Greguss Ágost. A művészet osztályozása.

Vulcanu József. Az argyesi zárda.

Györy Vilmos. Két kép.

Szigligeti Ede. Másvilági bűnhődés.

Greguss Ágost. Fölbredvén.

Névy László. A drámai középfaajok elmélete. (Jutalmazott értékezés.)

A délibábok hőse. (Jutalmazott költői beszély.)

IX. kötet (187^{3/4}). Tartalma, a hivatalos közleményeken kívül:

Fáy András Levele Székács Józsefhez önmagáról.

Szeberényi Lajos. A grünbergi kézirat.

Baksay Sándor. Választások előtt. (Székfoglaló.)

Székács József. Horatiusi ódák. I—X.

Greguss Ágost. Az aesthetikai érzésekről. [

Garay János. István főherczeg körútja 1847-ben. Bemutatva Toldy Ferencz által.

Szász Károly. Az aesopi meséről.

Greguss Ágost. Aesopi mesék. I—XV.

Toldy István. Livia, dráma 3 felvonásban. (Székfoglaló.)

Arany László. A hunok harcza.

Pulszky Ferencz. Adalékok a hazai műtörténelemhez.

Gyulai Pál. A sellő.

Dalmady Győző. A rémlátók.

Névy László. A kecske tragédiája. (Jutalmazott aesopi mese.)

Rónay István. Az állatok megtérése. (Első helyen megdicséért aesopi mese.)

Névy László. Modern mesék. I—IX. (Másod helyen megdicséért aesopi mesék.)

Csalomjai. A szegény ember s fiai. (Harmad helyen megdicséért aesopi mese.)

X. kötet (187^{1/2}). Tartalma, a hivatalos közleményeken kívül:

Dux Adolf. A komikum lélektana s a nevetés élettana.

Berczik Árpád. Czakó Zsigmondról. (Székfoglaló.)

Pulszky Ferencz. Mikes Kelemen ismeretlen kéziratairól.

Pulszky Ferencz. Két középkori olasz művész magyarországi viszonyairól.

Greguss Ágost. Aesopi mesék. I—XXI.

Székács József. Horatiusi ódák. I—VI.

Fábián Gábor. Tibull egy elégiája.

Toldy Ferencz. Kisfaludy Sándor vegyes leveleiről.

Toldy Ferencz. Irodalmi társas köreink emlékezete Bessenyeitől

Kisfaludy Károly köréig.

Szász Károly. Jolán.

Henszlmann Imre. Három nemzeti műemlék.

Szász Béla. Látomány.

XI. kötet (1875/6). Tartalma, a hivatalos közleményeken kívül:

Henszlmann Imre. Leonardo da Vinci és a lombard iskola.

Halász Ignác és Szilasi Mórincz. Kivi Elek Leája, a szerző élet-

rajzával.

Székács József. Goethe Velencei epigrammáiból. I—V.

Székács József. Eredeti epigrammák. I—IX.

Szász Károly. Goethe Euphrosynéja.

Szabó István. Euripides Alkesztisze.

Greguss Ágost. Toldy Ferencz emlékezete.

Zichy Antal. Deák Ferencz halálára.

Rákosi Jenő. Hamlet és Ofélia.

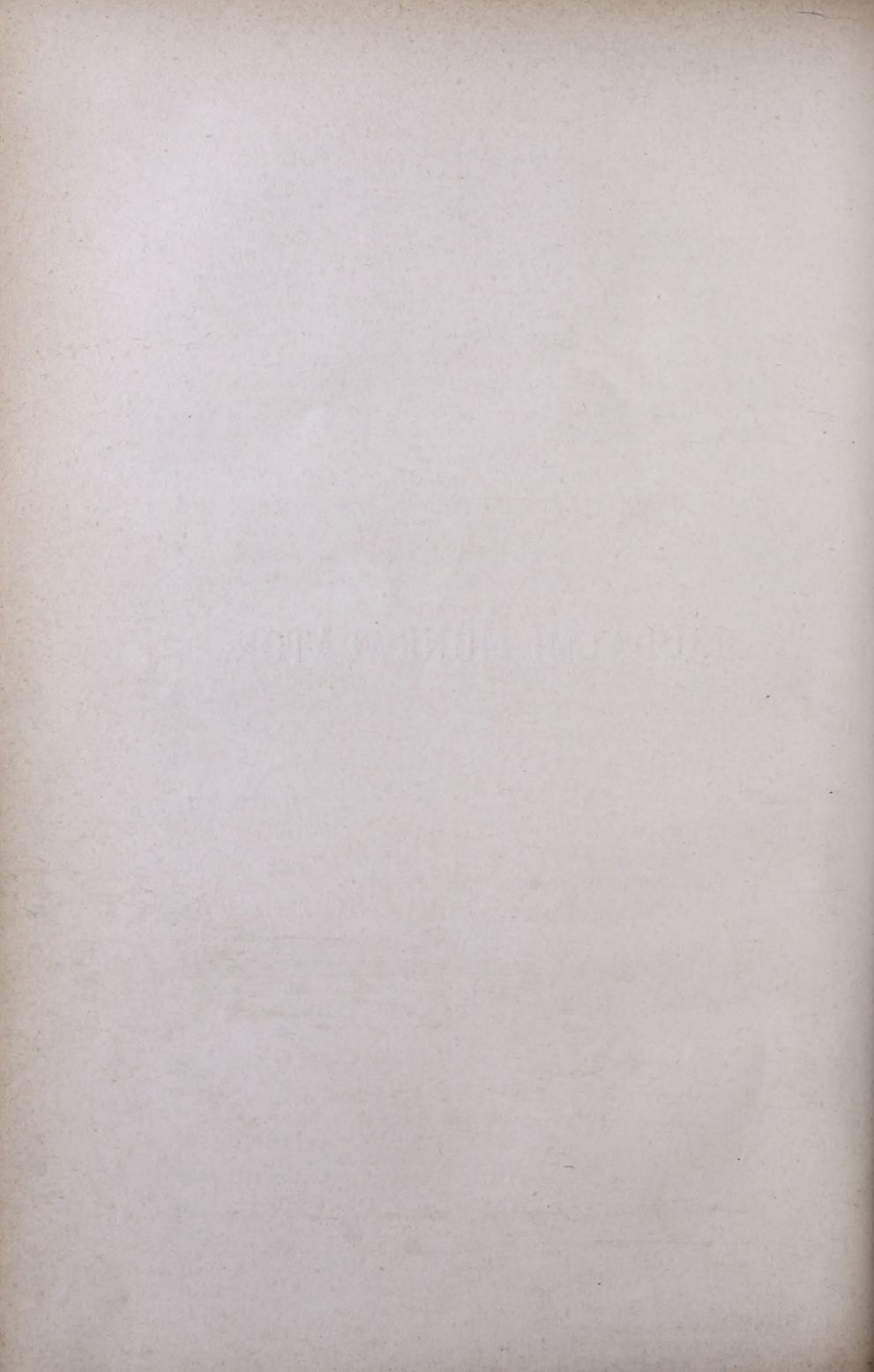
Gyulai Pál. Szilveszter éjszakáján.

Fejes István. Egy szép asszony. (Jutalmazott költői beszély.)

Szász Károly. Toldy Ferencz. (Jutalmazott beszéd.)

Névy László. Bajza József. (Megdicsért beszéd.)

IRODALMI MUNKÁLATOK.

BUDA HARAGJA.

Hösköltevény töredéke 1823-ból

FÁBIÁN GÁBORTÓL.

(Bemutattatott 1876 február 23-dikán.)

- Néhai fényünkből maradott sугártalan emlék,
A honnak közepén magasan kelt halma Budának!
Úgy tűnsz fel komoran te ma a jó honfi szemében,
Mint kialudt vulkán, mely lángot szórva fejről
- 5 Messze világola rég s földet rendite haragja,
Most pedig, elfogyván szikrái, előbbi hatalmát
Csak tövinél heverő hamvadt szikláit mutatják.
Néked is ége soká az Erőnek lángja tetődön,
S nemzeti nagyságunk rettentő fényt vete rólad;
- 10 Ámde kihúnyt immár kebeledből is a nemesebb tűz
S annyi dicsőségtől kormos falaid csak ereklyék.
Ó haza keblében magasan kelt halma Budának,
Rád, kit nemzettél, tennen fiad ím alig ismér!
Ormodon és töveden értetlen láрма üvöltvén.
- 15 Bú lepi orcáját, szemeit köny, hogyha te hozzád
Elközelít egy lantosa a későbbi időnek:
Ő megjő reggel, megjő szelid alkony után is,
És susogó mohodon letelepszik, pengeti kobzát;
De nincs a ki reá, nincs a ki dalára ügyelne,
- 20 Senki se hallja szavát, valamint magas égi madárét,
Mely fölemelkedvén háborgó fellegeken túl,
Ott egyedül zeng és viharok zúdulnak alatta,

Vagy mint elbúsult vándor nem hallatik, a ki
Útát tévesztvén, kiabál a puszta mezőben.

- 25 Ah! be nem így vala rég, mikoron felséges Atilla
S harczot szomjuhozó Buda fényben ültének itt fen,
Mint ég boltozatán két testvér csillag ül éjjel,
E bérczen akkor nem szólt a szittyai ének
Szélnek, mely hangját hallatlan' enyészni ragadja:
- 30 A lantos ha leült és kezdte az ősi dicsőség
Napjait és az apák neveit pendíteni hurján,
Száz meg száz fül hallgata rá buzgó figyelemmel;
A hegyek és sziklák, s szikláknál sokkal erősebb,
Rettenetes hősebb sziveik buzdultak utána;
- 35 Lelköket elragadá a dalnak kellemes árja,
Melynek hangja után nem harezba rohanni, de a mély
Poklokknak kapuit megvívni vigadva siettek.
Rajtad is ily nagy volt a dal szívbéli hatalma,
Harczot szomjuhozó haragos Buda, a ki kidölvén,
- 40 Nagy neved' e hegynek s várának hagyta örökre . . .
Elmondom — mivel édes a rég multakra tekintni,
És a hajdankor tetteiről szólni versben —
Elmondom, sziveden hogy' uralgott kényire a dal,
Bendegucz ifjabb magzata! mint vive mostan örömré,
- 45 Majd bánatra, s utóbb pusztító lángu haragra,
Mely addig dula, míg magad' is végkép megemésztett.

Három ritka fiat nemzett várában Enyednek
Bendegucz, a szittyák jóhírű királya: legelsőt
A minden fejedelmek urát, felséges Atillát; —

- 50 Másodikat, nagybajszu Kemét; s ez után jöve végre
Harczot szomjuhozó Buda, kit megemészte haragja.
Hősek voltak ők mind hárman, szörnyek, erősek,
A hadak isteninek tüzes ostoni merre csatáztak,
Győzők minden időn, vérnek nevetői s halálnak.
- 55 S mint Keme bátyjához, hozzá vala öcsese hasonló.

- Mégis az ifjabbik, Buda hős kebelébe³ szelidség
Több lakozott mint bátyjaiban, mikor a megalázott
Ellenség leterült lábához kérni kegyelmet.
Tudnillik mélyen bézárta szívébe az intést,
- 60 Melyet adott apjok, jó Bendegucz élete fogytán,
A ki, híván fiait, hozzájok utószor imigy szólt :
»Gyermekeim, legfőbb örömmim kívülötte a hareznaék,
»Kikben fenmaradand nagy Nimród vére utánam !
»Halljátok szavamat s hiven őrizzéték is azt meg.
- 65 »Énnekem e földön bételtek napjaim immár,
»Istene népünknek szólít oda, a hol apáink,
»Új honnot karddal kereső nagy hírű Balámbér
»S véle dicsőséges fia Kádár és unokája
»Én nemzöm, az erős Uldin nyugalomnak örülnek.
- 70 »Itt hagyom e földet, melyet hagytak vala nékem
»Öseim és én megtarték s nevelék is azontúl.
»Tartsátok meg azont ti is, és a szittya hatalmat
»El ne felejtsétek terjeszteni messze határig ;
»Légyetek a hadban háborgók, esendesek itthon ;
- 75 »A ki reátok szarvat emel, verjétek agyon azt,
»De ha ki meghódolt kegyelembe vegyétek az olyant.
»Főkép a bünökbe merült hiu Róma dagályát
»Hogy lealázzátok, s a kínos igába' nyomorgó
»Népeknek legyetek váltságúll, arra megintlek.
- 80 »Így kívánja Hadúr, így én, s ha ti szómra ügyeltek :
»Rajtatok és birodalmotokon áldásom örökkég.«
Ez vala, a mit erős Uldin fia szóla utószor.
Lelke előtt lebegett e szó mindenha Budának:
Öldökölő villám s száguldó nagy fenevadként
- 85 Dült ő, a hol erős ellenség ingere bántá ;
De az erőtleneken soha nem gyakorolta haragját,
És soha meghódolt népet gyilkolni nem indúlt.

Akkor is ezt követé, haj a vesztére kegyelmes !
A mikor elküldé ötét felséges Atilla

- 90 Thrácia elpártolt lakosít téríteni hűségre.
 Bátyjának mihelyest hallá fejedelmi parancsát,
 Összeszedé rohanó hadait s nagy tábori néppel
 Indula vinni kemény fenyítést a hűtlenek ellen.
 Szívemelő csatadal s harsány kürt szózata közben
- 95 Ment az erős tábor mint bosszús felleg az égen,
 Melyet az éjszaki szél délnek tájékira kerget,
 Mennyköveket viszen az kebelében s messze előtte,
 A felkelt zivatart rettegve, zuhognak az erdők.
 Thrácia bércze felé így ment Buda serge zajongva.
- 100 S a mint a hetedik napnak lehanyatla sugára,
 Már a magas Haemósz tövinél sátort üte hosszan.
 Ködbe borúlt fővel nem messze mereszkedik innét
 A sziklás Rhodopé, mely, nyilást adva derékon,
 Hebrusnak zuhogó árját úgy ereszi keresztül.
- 105 Ott, hol ez a süllyedt völgyekből délre simuló
 S hosszan elterjedt szép róna mezőre kiömlik,
 Várta be a síkon görög és vad rácz seregével
 Hős Buda hadjait a bátor szívű Anegizlász
 Kít Theodózius, a görögöknek gyáva királya
- 110 Küld vala, a pártos népnek hogy lenne segédül.
 Jól is választott, mikor ezt szemelé ki vezérnek,
 A ki erős, mérész s jártas vala ütközetekben
 S annyi idők sok változatos forgása után is
 Tarta meg egy szikrát a hajdani Spárta tüzéből.
- 115 Hős Buda, a diadal fia jól ismerte vitézít,
 Tudta, hogy a nap alatt nincs fegyver, nincsen erő, mely
 Vélek szembe ha száll, végső romlásra ne jusson :
 Hát, hogy az emberi vért, ha lehet kímélje, szelídebb
 Úton akarta előbb a hűtlen népet alázni ;
- 120 S szólítván hőfürtü Ákost, a tábori táltost,
 Monda : »Jövel, hőfürtü Ákos, dallója csatáknak !
 »Menj Anegizlászhoz, pártos seregeknek urához,
 »A ki reánk s veszedelmire vár Hebrus vize partján,
 »És nevem említvén, mondd, itt vagyok, és velem együtt

- 125 »Itt az erősek nemzete is, hogy porba temessenek
 »Minden hitleneket s minden védőit azoknak.
 »Győző népemnek hire ismeretes lesz előtte :
 »Ég villáma az, és szakadó felhő, ha megindúl :
 »Hol van erő feltartani a felhő szakadását ?
- 130 »Hol kar, mely az egek villámát visszaterelje ?
 »S balgatag ! ő akar-é büszkén megvívni e néppel ?
 »Hát, ha ugyan még a napot örvend látni szemével,
 »Jobb ha magát önvesztire a rossz ügybe nem ártván,
 »Szárazan a diadalt s kardját ide engedni nékem :
- 135 »Mert ha magam veszem el, fényét vérében eloltom
 »S úgy fogom azt magasan épült palotámba akasztni ;
 »Czifra hadát pedig a puszták madarára felosztom,
 »Hogy vele töltözzék s napfényt még halva se lásson.«
 Dallos Akos, meghajtva fejét, elméne azonnal
- 140 S a hatalom szavait, mint hős Buda néki megadta,
 Ő megadá híven pártos seregeknek urának.
 Nem hallá azokat főhajtva merész Anegizlász ;
 Tíruszi bársonnyal bévont sátrának alatta
 Büszkén állá, miként tenger közepében az árbocz,
- 145 Mely, noha a nagy vész moráját már hallja közeliől,
 Hajlani még sem akar, hanem elbizakodva erőben
 Várja merőn jöttét, vele hogy viadalra kiszálljon :
 Így ő sem hajlott, hanem a bosszú tüze gyúlván
 Arczán és sebesen forgó két barna szemében,
- 150 Kardját, mely derekán függött, kiragadja suhintva,
 És oda tartván azt hőfürtü Akosnak elébe,
 Így szólt nagyfennen s a sátor rezge szavától :
 »Látod-e e kardot, nagyon is hű követje Budának,
 »A ki kevély hírrel hozzám beköszönteni mertél ?
- 155 »Bajnok páktól szállt ez rám, nem gyáva fiokra,
 »Hét harezon araték vele már diadalmi borostyánt,
 »És a nyolczadikon se fog érni miatta gyalázat.
 »Méltatlan fiu az, ki híven nem védi örökjét !
 »Rám e rút nevezet, míg élek, szállani nem fog.

- 160 »Tudd meg azért, vasamat markomból bármi kemény szó
 »Nem veszi el, ha ugyan nagy erő sem vette ki eddig...
 »Szittyá Balámbérnek hős vérét ismerem én, és
 »Nem kétlek, hogy azon vér foly karjába' Budának ;
 De ha magas Háemosz töviből fenséges Atilla
- 165 »Ön maga lázítná győzhetlen sergeit én rám,
 »Még sem rettegnék : Buda hát félénket ijeszten,
 »Mert Anegizlász szirt, ki nem ijed semmi veszélytől.«
 Ily választ ada a görögök vezetője Akosnak,
 A ki mig ilyképen tisztét végezte serényen,
- 170 Gondot adott Haémósz tövinél zabolázni Budának
 A had után vágyó diadalmas szittyai tábornok :
 Nyugtát nyugtalanul tűré az, vívni ohajtván.
 A hegyről rohanó sebes árat senki ne bántsa,
 Mert rohanást szeret az, s ha ki meggátolja futását,
- 175 Gátot tör, s akkor dühösebb rohanással iramlik !
 Szintigy iramlana a háborgó szittyai nép is,
 Hogyha erős gátot nem látna előtte Budának
 Szörnyű jobbában, mely tengeri árt elakasztna...
 Csak még egy keveset! tűrhetlen bajnokok! egyben
- 180 Dörrenik a hang, mely karotoknak harezra utat nyit ;
 Ím már itt van Akos, kedves hirt hozva tinektek
 Hebrus partjaitól, hova ő mint béke követje
 Ment vala, hadgyujtó izenettel tér meg övéihez.

Hallván a rohanó szittyák vezetője merészen

- 185 Tett feleletjét a magahitt nagyszájú görögnek,
 Ön erejét érezve, fejet csóvál s mosolyog rá.
 »Ám hát,« monda tovább, »harczoljunk, Spárta vitéze !
 »Halni ha hirrel akarsz, e hirt Buda kardja megadja.«
 Monda. S az érez kürtöt, melynek riadása hadat szólt,
 190 Megfuvatá tüstént, s bele Haémósz bérezei rengtek ;
 És hirré teteté amugy is szóbeli parancsesal,
 Hogy mire a síkon fényét a hajnal előnti,
 Minden hadnagy az ő csapatával talpra kiálljon,

- Mert a holnapi nap vérnek lesz napja! de a vér,
 195 Melynek folynia kell, mezejével messze van innét.
 Úgy lön. A síkon a hajnal fényit alighogy előnté,
 Már minden hadnagy csapatával talpra kiállott.
 Állt a vas tenyerű Dombó, a sas szemü Urkon,
 Híres pányvető Kandics, buzogányos Olumbár,
 200 Hosszu szemöldökü Ung, irgalmatlan magas Egrúth,
 És állott bárdal mészárló tört agyu Boncz is :
 Nagyjai a hadnak valamennyin névre, mérésre.
 Ekkoron a minden nagynál sokszorta nagyobb hős,
 A győző tábor vezetője, erős Buda eljött
 205 Száguldó paripán, s népének előtte megállván,
 Azt harsány szóval, mely mennydörgésre hasonlít,
 Harcra hívá s vele délnek tájékára megindúlt.
 Mint sebes éjszaki szél zúgása, vagy a fenekestül
 Felfordúlt tenger hullámzó tompa morajja,
 210 Oly irtózatos a hősek s paripák nesze a mint
 Indulván a néma mezőn, hemzsegve mozognak.
 Nagy magasan megy elől Buda, mintegy hold tele
 fényben,
 Mely most kel s ragyogó sok ezer csillag kel utána.
 Oldala mellett a tábornak lantosi mennek,
 215 Zengő hurral üzik s énekkel az útnak unalmát,
 S lenge szelek szárnyán büszkén lejtőzik ez ének :
 »Éjszak halmai közt egy uj folyam árja fakadt fel,
 »Nagy, mély és rohanó, gazdag hullámu, hatalmas ;
 »Honnan ered, tudatik, de nem az hogy merre törekszik.
 220 »Tévelygős utakon völgyből a sikra fut, onnét
 »Völgybe viszont, s fel-alá folytában egyre dagad, nő.
 »Egyszer im útat vált, bizonyost : két ágra oszolván,
 »Egyike nyúgotnak rohan, a más mint repülő nyíl
 »Oly egyenest haragos zajgással délre osont le.
 225 »Szörnyü osontás az ! mérgét ki nem állja az erdő,
 »Nem hegyek és bérczek : kidül a nagy szálfá tövéből,
 »A hegy széljelomol, sziklák szakadoznak előtte.

- »Fussatok, ó dél gyermeki, messze, ha kedves az élet!
 »Andalgó pásztor, távozz' a völgynek öléből!
- 230 »És menekülj, deli hölgy, ki hivednek tépsz ibolyát ott!
 »Városok és falvak, rejtőzettek el helyetekből!
 »Mert pusztulásnak jó rátok az átka s halálnak.
 »Hős eleink, ti erős, diadalmas szittyá apák, az
 »Éjszak halmai közt fakadott folyam árja ti vagytok.
- 235 »De ki az, a ki dieső termetre, diszére kiválva
 »Köztetek, ugy megy elöl mint egy haragos nagy
 oroszlán?
 »Gazdag köntösinek ragyogó sугára körösleg
 »Rajtatok a földön, füveken szökdelve világít.
 »És a mint robogó vad ménjén ugrat előre,
- 240 »Zörgő fegyvertől a rengeteg éji homálya.
 »Megcsendül s közepébe' szökőfény lobban idönkint.
 »A halmok pedig és bérczek, fejedelmi vonásit
 »Látván, mint könnyű kődök ugy reszketnek előtte.
 »Uldin az, a szittyák rettentő hírű királya!
- 245 »S most még rettenetesb, mert bus harag ülte szivét meg:
 »A bajnok Stilikó vérét bosszulni megy ő most,
 »A kit, bár idegent, kedvelt, mert hős vala s hódolt,
 »És kit Róma bolond mérgébe' dühödten eloltott.
 »Nagy leszen a bosszú; nyugot és kelet érzi csapását.
- 250 »Mert oda a frígyes gótok fejedelme Alárik
 »Volt küldetve, ki Uldintól a két fele oszlott
 »Szittyai táborral s önnön hadi népe javával —
 »Hű bajtárs békében, erős karu bajnok a harezban —
 »Itt maga dul, pusztít iszonyú mérgében el addig,
- 255 »Mig kelet a vérnek, lángnak gyászába borulván,
 »Durva enyészetnek honnává válik egészen.
 »Hah mi nagy a bosszú, mint nyög bele Róma dagálya!
 »A viruló telkek fonnyadnak vértül elázva;
 »Városok, a melyek esoda fénybe' ragyogtanak eddig,
- 260 »Most az előbbeni fényt elszállt hamujokba' kesergik.
 »A gazdag Sztambul kapui rendülve bedőlnek;

- »Sír a büszke görög, s döllyfős császára az undok
 »Porba lehull s úgy kér Uldintól mászva kegyelmet;
 »Ád Uldin; s terhes zsákmánynyal tér haza vissza;
 265 »Tárt diadalmi kapuk várják otthon a dicső hőst;
 »Száz koszorúzott hölgy, talpig hősínü selyemben,
 »Győzedelem-dallal s lantokkal játszva köszönti;
 »Zengenek a paloták víg vendégségi zajoktól,
 »És közben az erős Uldin neve áldva kiharsog.
 270 »Ilyen volt az erős Uldin, míg sirba le nem szállt;
 »Ó bizonyára dicső s bájjal zeng róla az ének.
 »Ilyen vagy szintén, Buda, rettentője keletnek,
 »És nagyapád nyomain híven lépdelve dicsőülsz;
 »Rád a hon fala közt diadal diszes ünnepe vár, és
 275 »Hunytond után neved a késő kor zengi dalában.«

- Igy haladának elő haladó napfényvel egyenlőn
 A nap után siető hősek, s az már lehanyatlott,
 Még is mentenek ők, nyugtot se szakasztva maguknak,
 Mind addig, míg az átvirrasztott éj fele táján
 280 Végre elértek, a hol megszálla az elleni tábor.
 Mélyen aludt vala az, csak tüzei voltanak ébren,
 Pislogván szanaszét a tág had lepte mezőben,
 Melyeket, és az aludt táborot hogy látta közelről
 A dülást szerető irgalmatlan magas Egrúth,
 285 Ily szóval járúla legott a szittyá vezérhez :
 »Böles s bátor vezetőnk, felséges Atilla nagy öcsese !
 »Bár tudom is, hogy mély eszed eddig bárki tanácsa
 »Nélkül ellehetett békében s háboruban is,
 »S nem szorul arra ma sem; de legyen szabad egyet
 ez úttal
 290 »Mondanom, a mit az ellen vesztire gondola elmém :
 »Látod-e mint heverész tunya álmodozásba merülve
 »Itt ez igát tört, összesereglett csorda, veszett nép,
 »Mely minket szeretett mieinktől ennyire fáraszt?
 »Hej mi nagyon röviden el tudnók végzeni a pört,

- 295 »Hogyha hevertében egyenest most rajta rohannánk,
 »S e jó álomadó szerrel, mely függ derekunkon,
 »Álmát, melyet ugyan szeret, oly hosszúra kinyújtánók,
 »Hogy soha öt abból felkeltni ne bírja kakasszó.«
 Így Egrúth. A böles vezető pedig erre viszonzá:
- 300 »Dicsérem tüzedet, mely gyújt a harcra, derék hős,
 »Tűz nélkül lassú a bajnok karja csapása ;
 »De szükség olykor mérsékleni azt hideg észszel,
 »Mert ha helyén kívül ég, megszűnik lenni dicső láng ;
 »Csak helyes úton nyert diadal hint fényt az erőre,
- 305 »Másként a győzöt győzelme homályba borítja.
 »Nemde derék dolog-é gyávát letiporni erőnek ?
 »Avagy az alvónak torkát megmetszni orozva ?
 »Ezt mi ne míveljük, kik szebben győzni tanultunk.
 »Álnok róka, lator farkas megyen éji sötétben
- 310 »Rablani szárnyasokat s juhokat gyilkolni akolban ;
 »Nappali féynél száll a bántott bátor oroslán
 »Nyilt barlangjából, ha fogat fent rá fene tigris,
 »És úgy várakozik megküzdni véle merészen.
 »Én hát úgy vélem, magas Egrúth, s mind ti, vitézek,
- 315 »Most csak hadd alügyék e gondatlan hadi népség
 »Békével ; szükség úgy is kipihenni nekünk is ;
 »És virradta felé adjunk csak jelt neki harcra
 »Vert paizsokkal s a harsány szavu tábori kürttel.
 »Addig azonba', kemény Egrúth, te ki úgy sem ohajtasz
- 320 »Testednek pihenést, őrt állsz csapatoddal az éjben.«
 Ez vala a böles hadvezető akaratja, tanácsa,
 És javalá Egrúth s javalák a többi vitézek.
 Így mig tarta az éj, a két had vesztegen állott,
 Nyugodván, mint két ellenszél, mely közül egyik
- 325 Éjszaki, másik déli honába elült vala estve,
 De majd holnap erős mozgással előtör ujonnan.
 A nyugalom, melyből a pártos nép veve bő részt,
 Hős Buda bajnokinak röviden juta ; a kik alig hogy
 Bézárák szemöket, kezdett virradni legottan.

- 330 Nyomban az öresapat is paizsokkal kezdé neszezni,
 Melyeknek szaporán kopogó lármája kihallván
 Messzire, felriadott mind a két elleni tábor.
 Majd az ölést, dúlást zengő kürt itt is, amott is
 Hőst, paripát, fegyvert bosszus mozgásba kevervén,
- 335 Kölesönös ártalmakra hívá minden felül őket.

- Indult a szittyák hada szörnyen mint az ítélet,
 Mely eget és földet vég romlás képivel ijjeszt.
 Indult a pártos had is elszánt vak dühödéssel
 Mint hegyi medve sereg, mely környülvéve vadászok
- 340 Fegyveritől, mikoron menedékre sehol se lel útát,
 Néki rohan tüznek, vasnak kétségbe esetten.
 Már nyilak és kopják az eget súvöltve hasítják,
 S életet, avagy holt műveket megrontva leszállnak ;
 Mely romlást jajok és csengések zajja követnek.
- 345 A harczos szittyák folyvást nyomakodnak előbbre,
 Sőt nem is, ők lassú nyomuláshoz harezba' nem értnek :
 Mozdulatuk rohanás mindég, ugy hatnak előre.
 S oly közel egymáshoz már a két mérges erőszak,
 Hogy hősök, paizsok, paripák egymásba ütődnek,
- 350 Kocczanik a pánczél a sűrű dárdacsapástól,
 A fent fényes aczél szikrát hány másik aczélon,
 S a paizson széttört kardok darabokba repülnek.
 A küzdők s elesők szitok- és jaj-hangja eget ver ;
 És oly rettenetes lármától harsog egész táj
- 355 Mint mikor a bérezek fenekérül az éjjeli rémek
 Ezrenkint zúdúlnak elő éjjéli homályban
 S orditozó szélvész szárnyára felülve, repesvén
 Szét a rengetegen, esikorogva kitördelik a fát.
 Dúl Buda, dúlnak hadnagyi, dúlnak szörnyü vitézi.
- 360 S fegyverök éle alatt kaszavágott gyenge fűszálként
 Hullanak a kőfal formájú kemény csatarendek.
 Mégis az ellenség makacs elszántsága erősen
 Tartja magát és tartja helyét e károk után is.

- De hol az a had, mely végig tusakodva kiállja
 365 Rettenetes vágásit az izmos szittyai karnak?
 Avagy vad ráczok s görögök nemzhettek-e olyant,
 Milyent még az egész föld messze határa se termett?
 Bármí makacs légy ó pártos nép, róla magad már
 Elhiszed ezt, ímé! mert látlak eredni futásnak,
- 370 Holtaidon nyaktörve szaladsz át a nagy erőnek
 Súlyá elől, mely, állva tovább, elemésztene végkép.
 Csak maga nem fut még bátrabb vezetőd, ki elejbed
 Ajkát rágva, fogát csikorítva szökell, hogy elállván
 Szégyenes ösvényed', még egyszor tűzbe vezessen.
- 375 Im Anevizlász úgy téringeti vissza veszendő
 Népet mint alföld téres legelőibe' szokta
 Megbőszült barmát a pásztor néha, midőn az
 Űzetvén hiu félelmeiktől, szerte szaguldoz.
 Hasztalan! egyre fut az; de futása se védi meg immár,
- 380 Sőt az üző szittyák dühe így még jobban emészti.
 A mit Spártának nagylelkű bajnoka látván,
 Hogy majd még őt is rútúl futamodni ne véljék,
 Mély búsultában egy szép feltétre vetődik,
 Tudnillik hogy vert hadait, kiket úgy se tud immár
- 385 Tartani, önként a szaladás menedékire hagyván,
 Ő maga bátran a nagy vésznek közepette megálljon,
 S hogy ha nem is harcztát, vesztét végezze dicsően,
 S így nemes őseinek fogytig hű magva maradjon.
 És ímé meg is áll, mikor épen előtte teremne
- 390 Fergeteget haladó ménjén Uldin unokája,
 A nagy szittyá vezér. Kit is így szólíta legottan:
 »Állj meg, szittyá vezér, te erősek erősb vezetője!
 »Gyávák, a kiket itt kergetsz, lám futnak előlünk,
 »Gyávákkal te pedig, tudom én, viadalra ki nem szállsz:
- 395 »Szállj ki tehát vélem, kinek is, mint szinte tenéked,
 »A nagyok és hiresek közt számlálatnak apáim,
 »Kiknek hogyha vasad magvát én bennem eloltja,
 »Hunytom mind te reád nagy fényt fog hintni ez által,

- »Mind nevémet szégyen nem fogja követni siron túl,
 400 »Nem, hanem él az azért a lantosok énekeikben,
 »Kik, rólam zengvén, majd ekkép szólanak akkor :
 »Áldjátok hamvát az utolsó spártai hősnek,
 »Győzve s elesve is ő nagy volt s méltó az apákhoz,
 »Mert Buda győzé meg, s csak az a hős birta elejtni
 405 »A ki, ha sikra kiszállt, kardját ki nem állta halandó.«

A nagy hadvezető tüstént e szókra megállott
 S ezt felelé: »Bajnok, te ma akként tűnsz föl előttem

- »Mint ligetes halmon szépen nőtt szálas iharfa,
 »A mely társai közt termetre s erőre kiválik ;
 410 »Bátran áll dühödő szélvészben az ; ugy te veszélyben.
 »Láttalak a harczon : te nem a gyáváktul eredtél,
 S méltó vagy haragomra ; de, ó hős, téged elolt az !
 »Kardom alatt leterülsz mint a szép szálas iharfa
 »A szélvész erejét haladó fejszének alatta.
 415 »S hervadt lombjaid közt bút nyögnek az esti fuvalmak.
 »Káros urad pedig eljövén, ily módra sohajt fel :
 »Ah kertembe' nemesb fáim közül ez vala még csak,
 »S ezt is dölve lelem ! . . . De jövel hát Spárta vitéze,
 »Halni ha hírrel akarsz : harezolj szép hírü halálért !«

.

VIG SAMU TANULSÁGOS TÖRTÉNETE

BALÁZS SÁNDORTÓL.

(Székfoglalóul fölvastatott 1876 február 23-dikán.)

Nem nagy, de, mint mondani szokás, igen diszes és válogatott társaság voltunk együtt.

Ott volt mindenek előtt Balla tanácsos ur, a dohány-jövedéki osztály főnöke. Szerfelett nyájas és udvarias ur, kit, bár társaságunk rendszeres szervezettel nem bírván, annak szertartásosan megválasztott főnöke nincs és nem is lehet, mégis mindnyájan úgy tekintettünk mint hallgatagon megválasztott elnökünket, s minden e méltóság iránt tartozó tisztelettel voltunk irányában. A tanácsos úr is úgy tekintette magát, s mindig nyájas és leereszkedő volt ugyan, de sohasem egészen méltóság nélküli. Tréfált ugyan ő is, sőt mosolygott is olykor, de a fensőség bizonyos kifejezése sohasem tűnt el szép, simára borotvált arczáról, mely őt Montesquieuhöz, a nagy francia jogbölcészhez tette hasonlónak. Legalább ezt többször hallottam emliteni társas összejöveteleink alkalmával, s minthogy senki nem mondott ellene, sőt maga a tanácsos ur is jóakaratu mosolyával azt inkább még megerősíteni látszott, minden habozás nélkül elhittem. Én magam, szégyenemre legyen mondva, soha sem láttam a nagy francia jogtudós arczképét.

Ott volt Müller városi árvapénztári ellenőr. Kerek képü, kerek hasu, mindig jókedvű és mindig élczelő kis ember, kinek mindig volt kéznél egy-egy vidám története s egy-egy élce, a mivel mindig meg tudta nevetetni az egész társaságot, sőt nem ritkán magát a tanácsos urat is.

»Könnyü magának kópé« — szokta mondani ilyenkor a tanácsos ur — »mert maga nőtlen ember és mégis házas; felesége nincs, de háza van. Maga a commodumot incommodum nélkül élvezheti!«

A társaság ez élcz hallatára rendesen hahotában és tapsban tört ki, részint azért, mert — mint maga Müller elismeré — ez valóban oty jó élcz is, a mit elég gyakran nem lehet ismételni, részint pedig, és főkép azért, mert ez az élcz az egyetlen volt, a mit emberi fül a tanácsos ur ajkairól valaha hallott. Meg kellett tehát becsülni.

A tanácsos ur erre rendesen még nyájasabban mosolygott, azután pedig hirtelen elkomolyodva, így szólt:

»Igen, ez valóban kitünő élcz, de nem egészen az enyém. Én nem szoktam idegen tollakkal ékeskedni. Igazságszeretetem ezt nem engedné meg. Én csak a commodumot és incommodumot ragasztottam hozzá. Az élcz tulajdonképeni lényege, a nőtlenséggel és a házassággal való szójáték Weinfeld nyugalmazott kollegámé, ki a Bach-rendszer alatt a helytartó tanácsnál secretarius volt, s kitől azt egy keresztelés alkalmával volt szerencsém hallani. Igen tréfás és vidám ember, s hiszem, hogy maig is az, ámbár jelenleg Nagy-Szombatban lakik.«

Ez a szigoru és szórszálhasogató igazságszeretet csak arra szolgál, hogy tekintélyét előttünk növelje. A mint hogy növelte is. Rég el volt a társaság tagjai közt hallgatagon végezve, hogy ha a társaság száma valaha akkorára fog nőni, hogy a nyilvánosság terére is kiléphetünk s nyílt egyletté alakulhatunk: elnökünk senki más mint Balla tanácsos ur leend.

Weber urról nem mondhatok egyebet, mint hogy igen emberszerető kedves kollega, kinek egyetlen gyöngesége, hogy sokat szeret beszélni, és pedig egyszerre a szájával is, az orrával is. Hangjának csak felét ereszti ki a száján, a másik felét orrán küldi át. Ez pedig vastagabb levén mint a másik, úgy látszik mintha ugyanazon időben egyszerre két hangon beszélne. Épen mint midőn kis sógorom a Pista gyerek szájharmonikáján egyszerre a primet is, bassust is fujja. Ez azt eredményezi, hogy soha sem lehet megérteni, hogy hát tulajdonképen mit is akar mondani. Minthogy azonban soha sem akar egyebet mondani mint azt, hogy igen ezélszerű volna már társaságunkat nők felvételével is fel-diszítani, tehát indítványozza, hogy... stb. stb.

Minthogy ez indítványát annak idején, midőn először tette, irásban is benyújtotta, tehát már tudjuk, hogy mit akar, s türelemmel várjuk, míg magát kibeszélve, kimerülten visszahanyatlik székére.

Ekkor Balla tanácsos feláll, s azt mondja, hogy Weber ur egy javithatatlan optimista, ki azt hiszi, hogy oly társaság, melynek tagjai vegyest férfiaktól és nőktől állanak, csak huszonnégy óráig is fenállhat zsörtölődések és összepörlés nélkül. Ez az ábránd annyival na-

gyobb becsületére válik ugyan Weber ur jellemének és nemes szívének, minthogy a disznókereskedők tudvalevőleg csak igen ritkán képesek egész érettségig megőrizni a fiatalság szép illúzióit; mindamellett is ő (Balla tanácsos) azon nézetben van, s azt hiszi, hogy épen nem csalódik, ha fölteszi, hogy a társaság túlnyomó többsége is azon nézetben van, hogy ez indítvány még most ne bocsáttassék tárgyalás alá, s hogy indítványozó kéressék fel indítványának önkéntes visszavonására.

Weber úr csak erre vár, hogy fölkeljen és egy értelmetlen duót mormogjon, a mivel nem kevesebbet akar mondani mint hogy meghajlik a tanácsos úr érvei előtt, és indítványát — fentartva annak jobb időben való szönyegre hozatalát — ezennel visszavonja.

A társaság éljenzésben tör ki, Weber úr pedig nem kíván egyebet. Neki csak erre az ovatio van szüksége. Ezt meg is kapja minden második héten, a mennyiben indítványát ily időközönkiint rendszeren ismétli.

Szabó Pál akadémiai tag és nagy tudós, s bár összejöveteleinket nálánál lelkiismeretesebben senki nem látogatja, felőle én legalább igen keveset mondhatok. Fájdalom nem vagyok tudós, s sem a pillangókhoz, sem a kővekhez nem értek, ő pedig soha semmi egyébről nem beszél, s e mellett tekintete oly rendkívül kémkedő és gyanakodó, hogy én legalább mindig megremegek, ha szemei véletlenül reám tévednek. És pedig gyakran reám tévednek, kivált midőn a kókorról és a Svajczban fölfedezett ezölöplakokról beszél. Ekkor mindig reám néz, úgy hogy már igazán félek tőle, és midőn beszélni kezd, rendszeren a háta mögé kerülök. De ő

megfordul, szembe áll velem, tekintetét merőn szememre függeszti, úgy hogy, mivel megsérteni a viláért sem akarnám őt, még pislantani is alig merek. E mellett nagy mutató ujjával folyvást felém bökdös és folyvást csak engem látszik szidni, midőn a reál tudományok ellenségei ellen mennydörög. Meg is mondtam már többször neki, hogy téved és nagy igaztalanságot követ el ellenem, ha azt hiszi, hogy én a reál tudományok ellensége vagyok, mert én sem a kőkorszak, sem a svajcezi czölöplakok iránt semminemű ellenséges indulattal nem viseltem, mert fájdalom tudós nem vagyok.

Ő megszorította ugyan kezemet, ki is jelentette, hogy teljesen nyugodt lehetek, mert nem engem értett, hanem azért a legközelebbi alkalommal újra csak felém bökdös nagy mutató ujjával. Ugy látszik, még mindig nem ad hitelt nyilatkozatom őszinteségének.

Obst ur, mint leirhatlanul nyájas képe, állandó elragadtatása, s az az utánozhatatlanul sajátságos mód, melylyel kezeit, mintha folyvást mosdana, dörzsölgetni szokta, mutatja, fűszeráros. Egész életében — legalább társaságunkban — nem tesz egyebet, csak azon örömről beszél, hogy szerencséje van ahhoz, a kivel épen szerencséje van találkozni, s azután oly erővel és kitarással kezdi kezeit dörzsölgetni, hogy ha az ember nem tudná, hogy saját jószántából, élvezetből cselekszi, szánni kellene őt, mint örök kényszermunkára ítélt szerencsétlent.

Fülek ur, mint mondani szokás, magánzó, az az olyan ember, a kinek bevallott foglalkozása nincs, de ki azért egész nap lótfut, s minthogy magának semmi dolga nincs, hát a másokéit végzi. Tud mindent, a mi

öt nem illeti, s beavatkozik s intézkedik mindenben, a mihez semmi köze. Mindig engedelmet kér ha megszólal, mindig kijelenti, hogy nem oly szerénytelen, hogy szerény véleményét bármily tekintetben is irányadónak tarthatná; de azért kisértse csak meg valaki neki ellentmondani, vagy tanácsát mellőzni! Sok pénze van, s mint mondják, három perczentre dolgozik. Ez teszi főként elnézővé iránta a társaságot, különben unalmas fecceségeért és szemtelen tolakodásáért már bizonyára rég ajtót mutattunk volna neki, s kiűztük volna bizalmas, barátságos és békés körünkből. De Balla tanácsos ur — ha ugyan a sottogásoknak hinni lehet, fülíg zsebében van, sőt Szabó Pál, a nagy tudós is minden hó elsején rendszeren meglátogatja őt, még pedig — mint állítják — isten óvjon, hogy rágalmazsam őt, mert én valóban nem vagyok sem a reál, sem az exact tudományok ellensége — kamatfizetések végett.

Ime, tisztelt hallgatók, ez azon öt férfiú — csekélységem a hatodik — kik a még most csak magán, de remélem isten segítségével idővel nyilvánossá válendő »Első hazai magyar mértékletességi egyesület« megállapították, a »Gólya« vendéglő egy udvari szobáját klubhelyiségül kibérelték, oda a légszecsöveket saját költségekön bevezették, s ott minden este 6 és 10 között összegyülekeznek, hogy részint tarkli és tarok játékokkal, részint pedig népszerű felolvasásokkal, saját életükből vett elbeszélésekkel, részint pedig ártatlan és tanulságos beszélgetésekkel az időt kellemetesen eltölték.

Egy napon reám került az elbeszélés sora. Én

természetesen huzakoztam és szabadkoztam a meddig lehetett, de nem soká lehetett, mert Balla tanácsos ur azt mondta, hogy ez a vonakodás mélyen sérti társaságunk szokásait és jellemét, miért is ő azon nézetben van, s azt hiszi, hogy épen nem csalódik, ha fölteszi, hogy a társaság tulnyomó többsége is azon nézetben van, hogy az ilyen, részint ál szerénykedésből, részint pedig ok nélküli, s a mérsékletes férfiakat különösen megalázó félelemből eredő huzakodás egyszer-mindenkorra kikérendő, illetőleg eltiltandó. A társaság tagjainak egymás irányában nem szabad magokat bármi tekintetben is zsenirozniok, mi mindnyájan testvérek vagyunk, s a társaság jól tudja, hogy mit és mennyit várhat minden egyes tagjától. Lehetetlent itt senkitől sem kívánnak. E kör, azaz bocsánat: ez egylet a mértékletesség mellett egyszersmind a méltányosság egylete. Itt a galambtól nem követelik, hogy az ölyvre csapjon, s mélyebb jelentőségű vonatkozás nélkül, de ad hominem beszélve, Vig Samutól sem vár senki sem tudományos értekezést, sem oly költői formával felékesített elbeszélést, a minőket az ujságlapok hasábjain szokás, illetőleg lehet olvasni, hanem igen is megvárja ő, s azt hiszi, hogy épen nem csalódik, ha fölteszi, hogy a társaság tulnyomó többsége is megvárja, hogy Vig Samu ne igyekezzék kibujni kötelessége alól, hanem tartsa meg szavát és váltsa be ígétét, mit mint becsületes embernek még akkor is szent kötelessége lenne beváltani, ha nem is volna szerencsés az első hazai magyar mértékletességi egylet tagjai sorában helyet foglalhatni. És mit ígért Vig Samu? Ő (a tanácsos ur) tudja, mert emlék-

szik rá, de nem hiszi hogy csalódik, ha azt hiszi, hogy tudja és emlékszik rá az egész társaság is, hogy a beszédje fonálán többször említett tagtárs, Vig Samu irodatiszt, illetőleg irodafőnök a magyar királyi honvédelmi miniszteriumban, semmivel sem ígért kevesebbet mint azon valóban érdekes és sokat ígérő lélektani processus lefolyásának elbeszélését, mely őt a szeszes italok mértéktelen, illetőleg nagymértékű használatának roszt szokásától el, illetőleg leszoktatta, és őt az első hazai magyar mértékletességi egyesület kebelébe vezette. Tartsa meg tehát szavát s kezdje meg elbeszélését. Nem szükség czifra szavakat használnia. Mondja el egyszerűen és igazán a dolgot, a hogy történt. Mi tőle nem várunk egyebet, de ennyit megvárunk.

Balla tanácsos urnak e fényes rögtönzését, a mi nek az Szabó Pál ur nevezte, a társaság oly dörgő éljenzésekkel és fenyegető helyeslésekkel fogadta, hogy nekem minden bátorságom elveszett a tovább való félelemre s minden további teketória nélkül hozzákezdtém az eset elbeszéléséhez.

Hogy nős vagyok, uraim — kezdém, mint illik, előlről a dolgot — úgy hiszem, a társaság egyetlen tagja előtt sem titok, annyival kevésbbé, mert mint kétségkívül emlékezni méltóztatnak, már nem egyszer megtörtént, hogy nőm, itt, körünkben is fölkeresett, a midőn vagy anyósunkhoz volt híva vacsorára, vagy pedig sógoromtól, a ki ujságíró, jegyet kaptunk a nemzeti színházba.

Az igazat megvallva, én nem igen szeretek a sógor jegyeivel színházba járnai, mert rendesen akkor adja,

mikor a legunalmasabb darabokat adják; de a feleségemnek az mindegy. Ő nála az a fő dolog, hogy a színházban lehessen. Soha sem láttam unatkozni, mindig egyformán mulat, egymás után ötször-hatszor képes végig nézni ugyanazon darabot, s mikor haza megyünk, nem csak azt tudja mind előszámlálni, hogy a színésznők hányszor öltözködtek és milyen színeket viseltek, de azt is mind tudja, hogy a grófnőknek a páholyokban hány sor csipke volt a ruhájukon, melyiknek volt valódi, melyiknek hamis a gyémánt fülbevalója és a medaillonja. S azt is mind tudja, hogy ki kivel kokettiroz.

Én azonban mind ezzel nem törődöm, s az igazat megvallva, nem igen sokat értek sem a csipkékhöz, sem a drága kövekhez. Én azért járok a színházba, hogy mulassam magamat, s nem lesem senkinek a szemejárását. Ha pedig nem mulatom magamat, akkor az a rossz szokásom van, hogy mindjárt elalszom. Ezért meg aztán a feleségem haragszik, s nem csak a színházban csipked és bökdös oldalba, hanem képes egész úton, sőt otthon is egész éjjelig pörölni miatta. Ilyenkor aztán az embernek méreg a vacsorája, s én legalább rendesen sárkánykigyókról álmodom.

Balla tanácsos ur olyan szemrehányólag néz rám. Nem gondolnám, hogy valami illetlenséget mondtam volna, mert hogy a feleségem beszédes asszony, azt valahol csak laktam, a szomszédság mindenütt bizonyíthatja, de tudják a hivatalomban is, mert olykor ott is fölkeres, sőt ő maga sem igen titkolja, s azt állítja, hogy ez a gyöngesége a természettől vagyon, hogy ő bizony szókimondó s nem hagy lakatot vetni a szájára.

Nem hagy, tessék elhinni, hogy nem hagy, s ha nyelve egyszer megindul, csak olyan mint a malom, de nem ám olyan rendes, közönséges, ártatlan vízi malom, hanem afféle masinás gőzmalom, a melyeknek éig nyúlik a kéménye és soha sincs szüksége a pihenésre.

Már a régi bölcsék is tudták, s mi mai bölcsék is tudjuk, mert egy beszédes asszonyság mellett bölcsesé válik ám az ember, hogy ilyen betegségben legjobb gyógyszer a hallgatás. Ha pedig már ebbe is belefáradtál, kedves bajtársam és felebarátom, akkor legjobb ugy cselekedned mint a hogy én, s rajtam kívül még sok más bölcs szokott ilyen állapotban cselekedni. Vágd kalapot fejedre, ragadd botodat kezedbe s hagyd ott paradicsomodat.

De hová forduljon az ember? Szép időben csak hagyján! Az ember össze-vissza bolyongja az utcákat, s ha valamely ismerősével találkozik, hát azt mondja, hogy sétál. De hát rút időben? Ha eső esik, vagy havaz, vagy ha szél fú? Vagy ha nagy a hideg, vagy a meleg?

Szeretnék szégyenemben a föld alá süllyedni, tisztelt első magyar mértékletességi egylet, ha eszembe jut, hogy tévelygésem napjaiban, a midőn e diszes társaságnak még nem voltam szerencsés tagja lehetni, hová szoktam folyamodni, s valóban nem tudom, meg merjem-e csakugyan mondani.

De Balla tanácsos ur azt hagyta meg, hogy mindent igazán, ugy mondjak el, a hogy volt, így hát, bár e szó elégeti ajkaimat, kénytelen vagyok megmondani: a Három Egyesbe.

Miért szépítem a dolgot? A Három Egyes koc-

ma volt, sőt maig is az. Sőt már ötvenkét esztendővel ezelőtt is az volt, s már kétszer ülte meg negyedszázados jubileumát. Szomorú jubileumok ugy-e, tisztelt első magyar mértékletességi egyeslet? De hát mit akarnak önök, hisz a tévelygők száma még mindig olyan nagy, a beszédes asszonyságok pedig még kevésbbé vannak apadóban; a Három Egyesben pedig emberi emlékezet óta a legtisztább és legjobb rácz ürmöst mérik az egész Krisztina városban.

Ide, e nyájas, e mindig mosolygó, vendégszerető tanýába szoktam hát tévelygésem napjaiban én is menekülni a házi vihar villámai elől.

Itt jó dolguk van a bánatos sziveknek. Ha az első pohár meg nem vigasztalja őket, megvigasztalja a második, vagy a harmadik, s az öreg Steiner egykor, s a fiatal Steiner most, büszkén utalhatnak szilárd és tekintélyes üzletöknek a fő terem kellős közepén aranyos rárában függő azon szép jelszavára, mely német nyelven ugyan, de azért egész világosan megmondja, hogy a ki vidáman él, boldogan hal meg, a minek rejtett értelme különben nem egyéb mint hogy: ha bánatod van, igyál. Jóféle méreg a bor, a bút és gondot biztosan megöli.

Nagy pironkodással vallom be, tisztelt első magyar hazai mértékletességi egyeslet, hogy akkor, és sok ideig még azután, hittem e németnek, nagy bölcseséget láttam e jelszóban, s valahányszor csak bánatom és gondom volt — s ha az embernek a felesége már a természetnél fogva a beszédesebb asszonyságok közé tartozik, akkor nincs ebben hiány — mindig a Három Egyes volt szivemnek a patikája.

De azt mondják a tudósok és a doktorok, hogy az ember a mindeunapi használat folytán még az arzenikumhoz is hozzá szokik, pedig az még a bornál is erősebb mérég: hogy ne szoknék hát hozzá a gyöngébb méréghez, a magát — mint most mértékletes mívoltomban is kénytelen vagyok elismerni — kellemesen itató és kaczéran kínálgató borhoz?

Az első időben két pohár, vagy, a Három Egyes műnyelvén beszélve, két halbseitli elég volt, hogy bánatom felhőt eloszlassa s hogy egemen a jó kedv fényes napját felragyogtassa. De csakhamar már nem volt elég, már három pohár kellett. Később négy, s ijesztőleg rövid időközökkel öt, hat, sőt ...

Bevalljak-e mindent? teljes és iszonyatos meztelenségében mutassam-e be eltévelyedettségem korszakát? Megteszem. Megteszem vezeklésül, megteszem a jelen és jövő nemzedékek elrettentő példájára, de meg kell tennem már csak azért is, mert Balla tanácsos ur úgy kívánja, hogy mindent igazán s úgy beszéljek el, a hogy történt!

Folytatom tehát szégyenteljes gyónásomat. Csakhamar annyit ittam, hogy tulajdonképen csak akkor tudtam meg, hogy mennyit ittam, a midőn fizetnem kellett.

Rettentő úgy-e, de még rettentőbbé válik az által, hogy a megtévelyedés lejtőjén alább-alább szállva, mondhatnám sülyedve, csakhamar annyira jutottam, hogy akkor is fölkerestem a patikát, a midőn nem voltam beteg, hogy akkor is kerestem a vigaszt, a midőn tulajdonképen bánatom nem is volt, a midőn feleségem, ré-

szint időközönként meg-megújuló fogfájása folytán, részint pedig valamely más kedvező körülmény következtében, teszem új ruhát vagy kalapot készített magának, vagy ha éppen farsang volt, s ebbe vagy abba a bálba szeretett volna menni, kevésbbé volt beszédes, s a mi keveset beszélt, azt is mosolyogva beszélte, sőt — ó teljes napfény és szélesend! — még palacsintát is sütött ebédre.

Csakhamar, mint mondani szokás, iszákos, sőt részeges emberré váltam, a ki már alig győzte bevárni a délutáni öt órát, sőt azt se mindig, hogy beüljön a pipa-füstös zugba, s ott dőzsöljön és igyék korhely czimboráival messze éjfél feléig, sőt igen gyakran még azon túl is.

De hát az asszony? kérdehetik önök; de kérdezték magok korhely czimboráim is elég gyakran, természetesen csak az első, vagy legfeljebb második pohár fogyasztása alatt; de kérdeztem magam is magamtól olykor, midőn éjfél előtt vagy éjfél után bizonytalan léptekkel haza botorkáltam.

Máskor is kérdeztem, nappal is kérdeztem, de akkor nagyon nehéz volt rá a felelet. Bezeg könnyű volt a felelet éjféلكor. Ekkor egész egyszerűen azt feleltem, hogy hát ki az oka, ő az oka, minek vexálja és szekirozza halálra az embert. Szemébe is megmondtam, ugyancsak megmondtam, ha csak mukkanni is merészelt, mikor haza érkeztem: mert egyszer-kétszer ilyenkor is megpróbálta a nyelve erejét. Na de ki is kapta a magáét. Csak szóval, tisztelt első magyar hazai mértékletességi egyület, csak szóval, mert büszkén elmondhatom, s jaj

lenne nekem, ha nem mondhatnám el, hogy soha sem felejtkeztem meg annyira magamról, hogy kezet emeltem volna rá, még akkor sem, midőn épen úgy pörgött és csattogott mint szüret táján a madarakat ijesztő pásztorok csörgetyűje.

De az asszony is fortélyos. Hej van annak esze és tudománya a harc-háborura mindeniknek. Az enyém is megváltoztatta csakhamar a taktikáját, s más hadi fortélyt használt. Azt mívelte, hogy leült egy székre, s ott várakozott és virasztott egész addig, míg csak haza nem érkeztem. Ekkor pedig búsan és bánatosan — de nem ám pattogva — azt mondta, hogy: no csak hogy végre megjöttem, egész este olyan nyugtalan volt, úgy rettegett, hogy valami bajom esik, sok ám a rossz ember, s az ujságok egyebet sem irnak mint hogy ma ezt rabolták ki, tegnap pedig amazt. Na, de csak hogy már itthon vagyok, mert egy fél világért nem tudna elaludni addig, míg haza nem érkezem.

Mit lehet erre felelni egyebet mint hogy elég rosszúl teszi ha viraszt, s hogy az ember vigyáz magára. De azt is érzi az ember (mert a kis biró megszólal ám ilyenkor a szíjben), hogy már csupa háládatosságból is illenek kissé gyöngédebben közelíteni hozzá.

De az asszony csak erre vár, akkor mindjárt neki áll felebb, s nem csak hogy tüntetőleg elvonul minden nyájasabb közeledés elől, hanem kelepelője korlátfáját is rögtön kirántja, s csap olyan lármát és csete-patét, hogy ugyan csak legény legyen ám az ember, a ki ura tud maradni indulatainak.

Talán nem is dicsekvés, ha ismétlem, hogy én ilyen legény voltam.

De szóval megmondtam neki a mondani valót. Megmondtam neki, hogy valóságos fúria, megmondtam neki, hogy én reám többé meg ne próbáljon várakozni, hogy holnap reggel, de mit holnap reggel, rögtön mindjárt most a másik szobába vitetem az ágyamat.

Csak annyit mondott volna legalább hogy: Ugyan Samu, legyen eszed hát no, csak nem akarsz botrányt csinálni. De még annyit sem mondott, hanem nagy durczásan oda vetette, hogy: Tessék.

Tessék? No hát tetszik! Sári, Sári!

Sári megjelent, s azt kérdezte, hogy mit tetszik parancsolni?

Még ekkor sem lett volna késő, hogy mondjon valamit. Hát nem mondhatta volna, hogy főzzön az urnak herbatheát, mert beteg, vagy hogy, már megint elfelejtett gyufát tenni az éji asztalra! Vagy valami ilyesmit. Mert tud az asszony, ha akar. De nem. Pedig jól látta, hogy szándékosan szünetet tartok, hogy teszem magam mintha köhögés fogott volna el, csak azért, hogy mondjon hát valamit. De azért se mondott, sőt ellenkezőleg, még ő rivalt rá a Sárira, hogy vigye ki az ur ágyát!

De nekem se kellett több. Megragadtam az ágy egyik végét, hogy csak úgy recsegett-ropogott kezem alatt, s öt percz múlva már ki voltam költözködve. Az író asztalom is kün volt, sőt a pipafogasom is. Ezt én magam, miért ne vallanám be ezt is, ben felejtettem, de ezt meg maga az asszony dobta ki a küszöbre.

Csak más nap reggel, midőn fölébredve, hirtelené-

ben nem tudtam, hogy hol is vagyok, csak akkor láttam, csak akkor tudtam meg jóformán, hogy hát tulajdonképpen milyen rémitő nagy dolog történt az éjszakán!

Nem követném Balla tanácsos ur intését, ha be nem vallanám, hogy nem igen volt tetszésemre a dolog, resteltem is, szégyeneltem is. Mert mit bizonyított ez a dolog? Bizony nem bizonyított ez egyebet mint azt, hogy Vig Samu tegnap éjjel megint részegen ment haza. Részegen? Nem. Százszor nem! Csak pityókos voltam, mert hisz maig is emlékezem mindenre, a mi történt.

Hej ha az embernek akkor lenne helyén az esze, mikor legnagyobb szükség lenne rá. De sok is megkönnyithetné vele világi sorát.

Már milyen okos dolog lett volna én tőlem akkor mindjárt reggel benyitni a feleségem szobájába s így szólni hozzá: Kedves édes Katiczám, az éjjel egy kissé jobb kedvem volt mint kellett volna hogy legyen. Anynyira jó kedvem volt, hogy most már tisztán nem is emlékszem rá, hogy mit beszéltem vagy mit is csináltam, csak azt tudom, hogy nem jót beszélhettem vagy nem jót csinálhattam, mert . . . Alig merek a szemed közé nézni. Hanem hát felejtse el te is, s hadd akaszszam be a pipafogasomat.

Az asszony persze hogy duzzogott volna, megkérette volna magát darab ideig, de utoljára is azt mondta volna, hogy: Így, ugy, ez egyszer, de többször, Sári, hozza be a kávé!

És szent lett volna a békeség.

És aztán szépen otthon ihattam volna meg a jó kávémat, a helyett hogy lőrét igyam a kávéházban.

És aztán szépecskén otthon ebédeltem volna, s talán még palacsintát is süttetett volna az asszony!

Igy pedig ő otthon duzzogott, én pedig a hivatalban duzzogtam, és — miért ne vallanám be — szomorkodtam és szégyenkedtem.

Mert éreztem, hogy hibás vagyok, hogy okatlanul cselekedtem.

De Vig Samu igazságos ember. Mikor belátja, hogy igazságtalanságot követett el, nem habozik azt helyre hozni.

Feltettem magamban, hogy a mint haza térek, kiengesztelem az asszonyt, s alig vártam a két órát, hogy hivatalomból menekülhessek.

De kevésbe mult csak hogy a guta üssön meg, mikor a Sári a küszöbön csak azzal fogad, hogy nincs itthon az asszony, ebédre sem jön haza, sőt vacsorára sem, sőt tán még aludni sem, mert az öreg teéns asszony beteg.

Az anyósom jó asszony, hazudnám ha azt mondanám, hogy nem jó asszony, csak az az egy hibája van, hogy mindig a legroszabb időben betegszik meg.

Már épen vissza akartam fordulni a küszöbről, de Sári azt mondta, hogy azért főzött ám ebédet a számomra, és hogy ne tessék az öreg teéns asszonyhoz menni, mert nem hiszi, hogy várjanak.

Éreztem, hogy minden vérem arczomba tolul, meg voltam szégyenítve saját szakácsném előtt.

Nagy mérgesen besiettem a szobámba s helyet foglaltam az asztal előtt.

Dühös voltam, de nem egyszersmind boros, és így sehogy sem tudtam belekötni a Sáriba.

Pedig szerettem volna pörölni kissé, hogy valakire kiönthessem mérgemet. De teljességgel semmi okot nem adott rá.

Olyan gyorsan sürgött-forgott, s olyan jó ebédet talált az asztalra, s olyan izlésemre eltalálta a fekete kávé, hogy mire az ebédnek vége volt, haragom is egészen lecsillapodott.

Hisz a szegény asszony végre is nem oka annak, hogy anyja épen ma betegedett meg.

Feltettem magamban, hogy kiengesztelem, de az anyósomhoz nem megyek. Ha nem hívtak, nem megyek. Hanem mikor haza jön, kibékülök vele.

Ezt épen akkor gondoltam, mikor a Sári az asztalt kezdte leszedni, s a furfangos leány leolvashatta arczomról gondolatomat, mert mintha csak arra felelt volna, midőn minden kérdés nélkül megszólalt, s azt mondta, hogy szegény teéns asszony egészen vörösre sirta a szemeit!

Mi köze ahhoz magának? Kikérek magamnak minden bizalmaskodást!

Ezt akartam mondani, s ezt is kellett volna mondanom. De midőn meglepetve reá pillantottam, olyan ártatlan arczual állott előttem, olyan szeliden és szemérmatosan mosolygott, s olyan jóakaró nyájassággal nézett rám nagy fekete szemeivel . . . hogy hát még is nem mondtam, annyira nem mondtam, hogy még azt is észre vettem, hogy: nini, milyen csinos leány ez a Sári!

Akármi legyenek, ha ezt a gondolatomat is le nem olvasta arczomról.

Mert mért mondta volna másképp, hogy lett volna

bátorsága másképp azt mondani, hogy: Ejnye de furesán néz rám a teéns úr!

Mi köze magának hozzá, hogy hogy nézek? — mondám tettetett indulatossággal, mert éreztem, hogy annyival legalább tartozom tekintélyemnek -- azt nézem, hogy megbolondult maga, hogy így felczifrázta magát, hisz nincs ma vasárnap, se búcsu!

Nem is azért öltöttem fel, kérem alásan, hanem azért, mert a fotografushoz szeretnék menni. Gondoltam, hogy elereszt a teéns úr, minthogy nincs itthon a teéns asszony.

Hát mit keres maga a fotografusnál?

Hát le akarjuk vétetni magunkat a szeretőmmel.

Hát magának szeretője van?

Van ám, még pedig jegyesem is. Aztán meg már 400 forintunk is van a takarékpénztárban. Még csak 100 forint kell, akkor megházasodunk s haza megyünk Kalocsára, a hol a férjem borbély-üzletet nyit, s azt mondja, hogy asszony-fodoritónak én is jó leszek.

Jól van, elmehet, csakhogy aztán ideje-korán itthon legyen, mondám tekintélyesen, véget vetve e méltatlan locsogás-fecsegésnek. Aztán pedig vettem kalapot s oda hagytam a lakást.

Alig hogy az utczára léptem, egy bizonyos valami megszólalt bennem s így szólott hozzám:

Vig Samu, te okos ember vagy, vagy legalább annak tartod magadat, azért hallgass a szavamra s kövesd jó tanácsomat. Bizony nem bánod meg. Eredj egyenesen az anyósodhoz s békülj ki a feleségeddel. Kissé beszédes asszony, de végre is jó asszony.

Volt egy pillanat, midőn már-már hajlani kezdtem e jó tanácsra. De ez a pillanat csak egy pillanattig tartott. A másik pillanatban már ott termett mellettem az ördög, s ő is sugott valamit a fülembe. Azt sugta hogy hát már épen minden férji és férfiui tekintélyedet alá akarod ásni? Hiszen csak az kellene még, hogy még te futkoss utána, mikor ő hagyja oda a házat. Ó te jámbor számár te! Csak nem hiszed komolyan, hogy az anyósod beteg? Hiszen ma reggel láttam a piacon spenótot vásárolni. Hát nincs szemed, hogy átláss a szitán? Hisz az egész betegség csak komédia és asszonyi machinatio. Azt akarják, hogy porig alázd magad, s feleséged pántoflija alá kerülj!

De már abból semmi sem lesz! mondám magamban férfiui önérzetem teljes felzúdulásával.

Csak azért sem megyek, hanem megyek a Krámerbe.

A Krámer kávé volt, sőt, ha jól tudom, maig is az. Nőtlen koromban mindig hozzá jártam kávézni és dominózni. Most is oda megyek. Hogy fog örülni! Hisz a lakodalmam óta se látott, annak pedig már ide-oda három esztendeje. Hát még a fiuk, a domino kompanisták! Hát még a Jóska, a kinél jobban földi halandó nem tud csibukot tölteni! Meg a Pauli, a fizető pinczér! De biz oda megyek!

És csakugyan oda is mentem.

De ó mulandóság, gyászos mulandóság!

A kávéház megvolt a régi helyén, az aranyos tükrök is megvoltak, bár bárány-felhők raja szállt rájuk, a teke-asztal is ott állott szokott helyén, s még az a

lyuk is megvolt posztóján, a mit én szakítottam. A dominózó helyiség is ott volt a jobb sarok zugában, mint hajdan, s a buffet, a szép Laura trónusa egykor, most is ott pompázott a terem közepén.

De haj! hol van Krámer örök mosolyával? a dominó-czimborák? a hajnal fürtű Laura, s a mohamedán publikumra érdemes Jóska, mindig szelelő csibukjaival? és Pauli, a méla, a szende Pauli?

Nem is kérdeztem az ismeretlen pinczérektől, mert sejtettem, hogy nem fognak rá felelni tudni, hanem nagy busan felhajtottam rostopesinomat, s oda hagytam a teljesen idegenné vált tanyát.

Pont három óra volt, midőn a kávéházból kiléptem.

De hát mit csináljak most? töprengtem magamban. Öt óra előtt csak nem mehetek a Három Egyesbe!?

Jerünk, sétáljunk egy nagyot. Ez lesz a legokosabb.

És aztán indultam a nagy sétára; de alig mentem egy kicsit, az ördög már megint elkezdett fülembé sugdosni.

Hát már mért ne mehetnél öt óra előtt is a Három Egyesbe? miféle előítélet és philister világnézet ez? hát mért kocsma a kocsma? ha nem azért, hogy az ember akkor menjen oda, a mikor a felesége megharagítja? Hát fogadjunk a mibe tetszik, hogy a Gyurka már fél óra óta ott van, meg a Stettner is, a kiknek pedig még feleségök sincs. Áhá, most már értem: azért vonakodik az úr a Három Egyesbe menni, mert még mindig habozik, ha nem jobb volna-e az asszonyságok kézsokolására sietni, tőlök bocsánatot kérni, s térden állva

felfogadni, hogy ezután jó leszek. Pfuj, Vig Samu, hát férfi az ur?

Az vagyok, felelém az ördögnek, s egy elhatározott, merész kanyarodással egyenesen a Három Egyes felé fordultam.

De jó, hogy nem fogadtam. Elvesztettem volna, mert a Gyurka meg a Stettner már csakugyan ott tarkliztak.

Jó napot kívántam, bort rendeltem, még pedig mindjárt egy egész itezét, és azután magam is letelepedtem.

A Stettner meg a Gyurka ugy el voltak a kártyával foglalva, hogy legfeljebb is osztás közben szóltak egyet-egyet hozzám; de én feleltem is, nem is. Nem voltam diskuráló kedvemben.

Lekönyököltem az asztalra, elgondolkoztam és üritgettem egymás után a poharakat.

Hogy miről gondolkoztam? Hát sok mindenről, meg a világ folyásáról. Meg a feleségemről. Na meg aztán arról, hogy miért szeretik az asszonyok, hogy mindig az övék legyen az utolsó szó. Meg aztán, hogy milyen hitvány dolog tőlem, hogy így a korhelységnek adtam magamat. Meg az anyósomról, hogy vajon csakugyan igazán beteg-e szegény? Annyi mindenről el tud így borozás közt gondolkozni az ember, hogy egyszer csak azon kaptam rajta magamat, hogy még az a bohókás Sári is eszembe jutott a nagy fekete szemével. Sőt még a szeretője is, a kinek száz forintra van szüksege, hogy borbély-műhelyt nyisson Kalocsán. S isten tudja, hogy mi mindenféle nem jutott volna még eszem-

be, ha a rendes asztaltársak és czimborák meg nem érkeznek.

De a hogy megérkeztek, hát vége volt a gondolkozásnak, és beszélgetésre került a sor, na meg az énekre, meg az ivásra, sok ivásra, mert a Balogh Nándor névnapját tartotta. Névestéken pedig nem volt se kifogás, se mentség, inni kellett mindenkinek, valahányszor csak a pohár bujdosásra indult.

Hányszor bujdosota körül a földet a pohár, mit ettünk, mit ittunk, mennyit ittunk, meddig ittunk, mikor mondtunk jó éjszakát egymásnak, kit kísértem én haza, vagy ki kísért engemet haza, hogy találtam be a szobámba, hogy feküdtem le, ittam-e még theát is ott-hon vagy nem ittam, beszéltem-e valamit vagy nem beszéltem? arról akkor sem tudtam semmit, mai nap sem tudok semmit.

Arra még emlékszem valami keveset és homályosan, hogy Sári nyitotta ki az előszoba ajtaját; de egyebet mit sem tudok.

Mint mondani szokás, holt részeg voltam.

Iszonyu volt az a fejfájás, tisztelt első magyar hazai mértékletességi egylet, a mire e korhely éjszakára föl kelle ébrednem.

De még iszonyubb az a tarka-barka, gyötrelmes és szeszélyes álom, melynek az éjen át martaléka voltam. Ennyi bolondot össze-vissza tán még soha sem álmódott halandó.

Az egyik pillanatban borbély voltam, s ezer vér-szipót kellett egymás után az anyósom vállára raknom; a másik pillanatban bujdosó pohár a Három Egyesben,

melyet a Sári szeretője, az igazi borbély erőnek erejével meg akart borotválni. Majd a feleségemet láttam mint karthauzi barátot, a ki összeesketett az anyósommal; majd meg Sári akarta kikaparni a szemeimet; s azután tánczra kerekedtünk, s mindnyájan elmentünk a Három Egyesbe, s ott ittunk s danoltunk, hét nap hét éjjel egymás után.

Mikor felébredtem, egy facsaró viz volt még a váncos is a fejem alatt. Lélegzetem nehéz, szám ize keserű s a fejemet alig birtam mozdítani, olyan súlyos volt s úgy nyilaldozott össze-vissza.

Sok idő kellett rá, hogy megtudjam, hol vagyok. Gondolataim annyira homályosak és zavarosak voltak.

Végre lassankint magamhoz tértem, s kezdtem gondolkozni a dolgok és a történetek felől. Hogy mikép jöttem hazza, s mi történt velem itthon, arról épen mit sem tudtam, de az álomra, bámulatos, arra világosan emlékeztem. Olyan csodálatos, élénk álom volt.

Ugy, hogy egészen meg voltam zavarodva, s a Sári előtt is resteltem nagyon a dolgot, mint a ki jól láthatta, hogy mennyire részeg voltam, mert arra, habár csak homályosan, de még is emlékeztem, hogy ő nyitotta ki számomra az előszoba ajtaját.

De akárhogy resteltem is a dolgot, mégis be kellett hogy csöngessem, hogy kérjek tőle egy pohár vizet, mert azt gondoltam, hogy mindjárt meghalok a szomszúság miatt.

— Fejfájása van, ugy-e teéns ur? Látja, miért iszik olyan sokat és mért nem tart mértéket?

— Miféle bizalmasság ez? Kikérem magamnak.

mondám haragosan, indulattal akarva palástolni zavaromat.

De ő csak mosolygott, és pedig olyan furesán mosolygott és olyan furesán nézett rám, hogy hirtelenében azt sem tudtam, hogy mit feleljek neki, csak azt éreztem, hogy minden vérem arczomba száll, s hogy zavarodásom pillanatról pillanatra nagyobbá válik.

— Hej de csak hamis ember is ám a teéns ur, nem is hinné az ember, hogy milyen hamis. Hej ha a teéns asszony tudná, vagy csak sejtené is, hogy milyen hamis. Na iszen lenne akkor drága dolog!

— Elhallgat, szemtelen! mondám, most már komolyan dühbe jöve, mit fecseg itt nekem össze-vissza minden ostobaságot. Hordja el magát rögtön!

De meg sem mozdult, hanem csak hangosan nevetni kezdett.

Hát elfelejtette a teéns ur, hát igazán elfelejtette? Na hát akkor én is elfelejték mindent. Ki tudja, hát ha ugy is csak mindketten álmodtunk.

De nem, nem! Minden még sem lehet álom: mert hiszen én akkor egy hét alatt nem lehetnék Koczó Gáborné, sem Koczó Gábor nem nyithatná még meg az officináját Kalocsán. Az isten áldja meg érte a teéns urat, mert ezt igazán csak a teéns ur nagylelkűségének köszönhetjük!

— Jól van, most csak menjen ki, mert öltözködni akarok!

De nem öltözködtem ám addig, míg tárczámat meg nem vizsgáltam.

Hova lett az uj százas, a mi még tegnap ott volt

benne, s hová még vagy két-három uj tizes? Nem volt ott egyéb két darab egy forintos ócska banknótán kívül, ezek is felemásul voltak egymáshoz ragasztva.

Ezt kérdeztem akkor magamban, ezt kérdezhetném ma is, ha szigoruan föl nem tettem volna, hogy ezt az egész érthetetlen históriát még csak firtatni sem akarom többé. Hadd borítsa azt az örök titok s az örök feledség fátyla.

S kérem is egész alázattal ugy Balla tanácsos urat, mint az általam különösen tisztelt első magyar hazai mértékletességi együletet, hogy elégedjék meg annyi-val, a mennyit elbeszéltem. Többet nem tudnék, vagy ha tudnék, sem szeretnék elbeszélni.

Hisz a fő dolog az, hogy megjavultam. Hogy viszatértem az erény utjára.

Hogy azóta, egy kanál nem sok, de annyi szeszes italt sem láttam.

Hogy a feleségemmel egyszer-mindenkorra és végkép kibékültem.

S végül, hogy soha életemben nem voltam Kalocsán, pedig mehettem volna ám még násznagynak is!

MAGYAR-OROSZ KÖZMONDÁSOK

LEHOCZKY TIVADARTÓL.

(Bemutattattak 1876 márczius 29-dikén.)

Nines közmondás igazság nélkül.

Ugy tartják, hogy a stil az ember s a nyelv látható alakja a nép szellemének; s így ha már a szótár önmagában becses, annál értékesebbé válik ismerete a módnak, melyben a szavakat felhasználva, gondolatait s érzelmeit a nép kifejezni szokta. A köz nép érületének mesterkéletlen nyilvánulásai leginkább a dalokban s közmondásokban rejlenek: amazokat az érzés, a szív és lélek gerjedelmei, a pillanatnyi fellobbanások, ezeket ellenben a tapasztalás szüli, minden közmondásnak alapja az igazság lévén.

Én a beregmegyei oroszok népdalaiból még 1864 évben gyűjtván s lefordítván egy kötetet (kiadta Erdélyi János), közelebb közmondásaikat kezdém gyűjteni, mely működésemben leginkább Szilvai Iván g. k. lelkész volt segítségemre. Így csakhamar egy hétszáznál több közmondást tartalmazó füzet keletkezett, melyet a vidékbeli orosz nép nyelvéről igyekeztem magyarra lefordítani.

Igaz, hogy valamint a népdalok sajátságos nyelv-

vezetének hű fordítása sok nehézséggel jár, épen oly nehéz a népies közmondások idegen nyelvre való átültetése is, annál inkább, mert az orosz eredeti közmondások, melyek legnagyobb része, kétségtelen, igen régi s szóhagyományilag nemzedékről nemzedékre átszarmazott, nem csak sajátlagos kifejezésekkel, de többnyire rímekkel is bírnak, melyeket ily alakban értelemzavarás nélkül lefordítani lehetetlen.

Az orosz közmondásaiban sokszor nem csak naiv, hanem nyers is; alapjáúl a természetet s környezetét vette, azért gyakran fordul elő mondataiban az isten, ördög, vén baba, ökör, disznó, juh, eb, madár, erdő, lomb, falevél, víz, vihar, szél, nap, gazdagság, szegénység, boldogság, bosszú, sat. Mind ezeket gyakran oly röviden alkalmazza, hogy értelmét s irányzatát csupán gyakorlottságból lehet megtudni. Így például, midőn csalárd jóakaróra ezélez, ezt mondja: »*Lipa liszt*,« mi szó szerint annyit jelent mint »*Hárs a levél*;« a rövid kifejezést igazolják még ezek is: »*Iz topora, toporiscese*« (Vesztett fejszének a nyele), *Kuku v ruku* (Addsa kezembe), *Kto hoden, ne holoden* (A ki dolgozik, nem éhez), *Sztároszty ne rádoszty* (Az öregség nem öröm), *Kte szkupyi, ne hlupyi* (A fősvény nem bolond) stb. S valóban a *rímes mondatok* nem csak könnyebben megtanulhatók, hanem hangzatuknál fogva vonzóbbak is, s így nem csoda, ha a nép emlékéből ki nem vesznek.

A régi közmondásokban gyakran a vallásosság is rejlik. Így e mondat: *Bez boha, ni do poroha* (Isten nélkül, a küszöbig se) kétségtelenül igen régi; ugyanolyan alkatu s rímes ez is: »*Vidit boh z neba, sto komu*

treba« (Látja isten a mennyből a szükségét), vagy ez: »*Robi nebeže, i Boh pomože*« (Dolgozzál s megsegít az isten) stb.

Néha az orosz eszejárása igen sajátos, így midőn e mondatával: »*Zsyd csortow szveredel*« a zsidót, mint legnagyobb ellenségét, ördög fúrójának nevezi; a németet az ebhez, s a zsidót sertéshez szokta ő hasonlítani; majd a papot *arany kévének* tartja, mondván: »*Pop, zolotyj sznop,*« s a püspököt böles és kegyes embernek képzelvén, úgy vélekedik, hogy három nyelvvel bir: »*U vladyki tri jazyki.*«

Ismét azt mondja, hogy a munka nagyobb haszonnal jár mint az ábrándozás és varázslás, ezt így fejezvéen ki: »*U vorozski ehlyiba trojki*« (Varázslónak kevés a kenyere).

Ha valami nyomtalanul történik, arra azt mondja, hogy »*Szwiszt popod liszt,*« azaz: Levél alatt a nyoma, sat.

Különbben igen sok orosz közmondás közös a magyarral, legalább az alapra és irányra nézve, s így valóban nehezen elhatározható az, hogy melyik az eredeti, melyik vette át a másiktól. Például ezek: »*Kolko szil, tolyko vir,*« a magyarban: A hány ház, annyi szokás; »*Ne porodavaj kosku v misku:*« Macskát zsákban árulni; »*Kto rano vsztáje, tomu Boh dáje:*« A ki korán kel, aranyat lel; »*Tichá voda berehi lomít:*« Lassu viz partot ront, sat.

Gyakran meg a történetből meritő közmondását. Így a többi közt jellemző az, mely egykori kedvelt földes urára, II Rákóczy Ferenczre vonatkozik, mondván:

»*Bude jak Rákóczy príjde*:« »Majd ha Rákóczy eljön,« mi alatt a sohanapját véli kifejezni; »*Ne bögg, mint a Rákóczy nóta*« sem ritka közmondása: »A kié a birodalom, azé a hatalom,« sat.

Sokszor meg naiv, így: »*Nyányko propiv mich, a na szynka hrich*« (Az atya itta el a zsákot s a fiára fogja), vagy: »*Ovecski bojitsza á voly krade*« (A juhoeskától fél s ökröt lop), vagy: »Ne adj isten (Ivánból) parasztból urat, stb.

Helyenkint mellőztem a szó szerinti kifejezést s a helyett a rá illő s gyakorlatban levő magyar közmondást alkalmaztam, minthogy alapjában csakugyan mindkettő egy gondolat felé törekszik.

E rövid bevezetés után íme nyujtom a közmondatok sorozatát, a netalán előfordulható hiányokért szíves bocsánatot kérve:

- ✓ Isten nélkül a küszöbig se.
- Kinek isten a barátja, annak a szentei is.
- Minden istené, csak a bűn a mienk.
- Ha isten nem segít, ne fohászkodjál a szentekhez.
- ✓ Az istennel nem lehet szerződésre lépni.
- Én sem dobom istenbe fejszémet.
- Nem kell istenhez bottal közeledni.
- ✓ Régi gazda az isten, nem fogy ki adományá.
- ✓ Ki magán segít, isten is megsegíti. ✓
- Látja isten a magasból a szükségét.
- Ha száját adott az isten, ad hozzá falatot is.
- Isten megáztatott, ő meg is szárít.
- ✓ Ember tervez, isten végez. ✓
- ✓ A zsidó az ördög fúrója.
- Ha szénád rendben, könnyen megfelekedzel az istenről.
- Bajban istenhez, baj után istentől.

✓ Adám ette meg az almát s a mi fogaink váslanak tőle.
 ✓ Én iszom s te vagy részeg.
 Könnyű bőjtben elbánni a vendéggel.
 Hosszu a nap mintha megakadna.
 Isten ajándéka után nem jó menni ördögi lábbal.
 Miatyánk nélkül nincs kenyér.
 Szolgák által az urhoz, urak által a királyhoz, szentek által az istenhez.

✓ Az ég magasan, a király távol van.
 A bagoly is madár.
 ✓ Adj uram kenyeret, de mindjárt.
 Bocsáss meg uram isten, s én meghódolok!
 A német kutya, a zsidó disznó.
 A tölgyfáról leeső magyar a markába kőp.
 ✓ Pihenjünk, nem hajt a tatár.
 Uszik mint a polyák a kölesben.
 ✓ A harang hí a templomba, de maga nem megy bele.
 ✓ Mutatja az utat s ő a sárban kullog.
 Jó az ima, de jobb a kenyér.
 Ajtatos mint a kolduló zsidó.
 Istenre néz s ördögöt lát.
 Az istent lábánál s az ördögöt szarvánál tartja.
 Mikor a barát tánczol, nem sír akkor az ördög.
 ✓ Az ördögnek is kell gyertyát gyujtani.
 Fél mint az ördög a tömjéntől.
 Kérdé az ördög a vén babától, mit beszélnek az emberek az istenről? Dicsérik s magasztalják. Hát rólam? Téged nagyon megszólhatnak.

A pokolban mindig meleg, s így ha paradicsomba vágyol, gondolj a tüzelő fára.

✓ Mig a nap feljön, a harmat kimarja a szemet.
 ✓ Mikor a disznót pörkölik, nem gondol malaczaira.
 A barát boszuja sirig tart.
 A püspöknek három nyelve van.
 A pap arany kéve.

- ✓ A pap az oltárról, az író a kalamárisból él.
 ✓ Nincs bolondabb a papnál: ő akkor is énekel, midőn a nép sír.
- ✓ Képzeltgőnek sovány a kenyere.
 ✓ Roszabb a kitanult ördög mint a természetes.
 ✓ Ne adj isten Ivánból urat.
 ✓ A parasztból lett urtól ments meg isten.
 Az orosz süteve jó.
 A vén baba hét mérföldön túl a pokoltól terem.
 Az öreg nem istentől van.
 Az orosz hidak, pópista böjtök s lutheránus vallás: mind haszontalanság.
- ✓ Nincs oly létra, mely az égig érjen.
 A méh az isten madárkája.
 ✓ A kő gyökér nélkül nő.
 Nagyböjtben ne járj vendégségbe.
 A macskának nincs mindig vajas hete.
 ✓ Az eb ugat, a szél viszi.
 ✓ Ebugatás nem hallik az égbe.
 Olyat kell keresztelni, minőt az isten adott.
 ✓ Egyél a mid van.
 Kaszálnak mint a lengyelek a munkácsi piacon.
 Viszik mint a lueskaiak a rákot.
 Majd ha Rákóczy jön a munkácsi várba.
 ✓ Majd ha fagy.
 Abban nem segít neked a szent uram se.
 A kigyó azzal vendégel a mije van.
 ✓ Ebuton jött, ebnyálon ment.
 ✓ Ebül gyült szerzedék ebül fog elveszni.
 Ugy ugrálj, kis ember, mint az ur kívánja.
 Tűrj, gyenge, ha a nagy kívánja.
 Szapora mint a Kossuth-bankó.
 ✓ Eb az eb testvére, örülnek egymásnak.
 ✓ Varjú a varjunak szemét ki nem vájja.
 ✓ Oda ment hol a veres rákok zöld fűvön gyepelnek.

- ✓ Leszállt a banya, könnyebb lett a küllőnek.
- ✓ Illa: berek, nádak, erek.
- ✓ Levél alatt a nyoma.
- ✓ Űtheted a nyomát.
- ✓ A jó gyermek korona, a rosztal : halál.
Őszszel a veréb is legény.
- ✓ Hideg mint a mostoha szíve.
A mostoha anya szíve : téli nap.
Ömlik a baj mintha zsákból öntenék.
Az orosz feje kemény, kővel sem ütőd be.
- ✓ A meztelen nem tart a rablástól.
- ✓ Nem fél a koldus a fosztástól.
Száz tél fel nem ér egy nyárral.
- ✓ Tartsd nyelved fogaid megett.
- ✓ Ne szólj szám, nem fáj fejem.
Ne ágaskodjál a magason s ne görbülj a mélységben.
- ✓ Van feleségem, van gyermekem, de nincs kenyerem.
Mindenütt jó, csak nálunk nem.
- ✓ Mindenütt jó, de legjobb otthon.
A hány falu, annyi vallás.
- ✓ A hány ház, annyi szokás.
Az ördögöt elűzheted keresztrel, de a zsidót nem hajlítod meg imádkozással sem.
- ✓ A bűn nyomában jár a büntetés.
- ✓ A büntetést lassan követi, de idején eléri.
- ✓ Kutyából nem lesz szalonna.
A zsidó nem vet, nem arat : csalásból él.
Egy zsidó nélkül meglesz a vásár.
- ✓ Egy fecske nem csinál nyarat.
- ✓ A nagy fa lassan nő.
- ✓ Ne kívánj derelyét, ha nem telik.
- ✓ A mi szabad az úrnak, nem szabad a pórtnak.
- ✓ A tojás ne tanítsa a tyukot.
- ✓ A jóllakott az éhesnek nem barátja.
- ✓ Ki korpa közé keveredik, megesszik a disznók.

Az ökör feledi, hogy borju volt.

A komát mindig szívesen kell látni.

Mindegy: akár a fejjel a köhöz, akár követ a fejhez.

A kecske nem megy örömet a vásárra.

Kinozza, rázza mint az ördög az elkárhozott lelket.

✓ Ajándék lónak ne nézd a fogát.

A béka levágott fejét a király sem teheti helyre.

✓ A vér nem válik vízzé.

✓ Az asszony verve jó. (Ütni kell, hogy ne romoljék, vagy hogy javuljon.)

Nem jó a madárnak arany kalitkában sem.

A szekér arra megy a merre huzzák.

A tehetetlen ne próbálkozzék.

✓ A gazdagokkal ne pörlekedjél s az erősekkel ne birkozzál.

Ne fújj a szél ellenében.

A malom lisztet, a nyelv bajt öröl.

Istennek imádkozik és ördögnek hisz.

A gazdag olyan mint a ezímeres ökör.

✓ A mi az uraknak árt, nekünk használ.

Nem bolond gondolat urnak lenni.

Ha mind ur lesz, ki fog sertést őrizni.

Az ur esizmában jár s meztelen nyomot hagy maga után.

✓ Nem őriztünk együtt disznót.

Nem jó a nyakat igába hajtani. (Idegen kenyérre szegődni.)

✓ Két urnak nem jó szolgálni.

Nehéz két széken egyszerre ülni.

Feleségednek ne valld meg az igazat.

Ne végy idegen gyermeket örökbe.

Nyelvedet az uréhoz ne mérd: mert ha hosszú, levágják, ha rövid, megnyujtják.

Jaj annak az udvarnak, hol a tehén parancsol az ökörnek.

- ✓ Jobb ma a veréb mint holnap a galamb.
 Ki más nejét szereti, gyermekeit károsítja.
- ✓✓ Sok bába közt a gyermek fő nélkül születik.
 Jobb egy lat szerencse mint egy font ész.
- ✓ Az orosz sima mint a dob s okos mint az ördög.
 ✓ A teli asztagnál okos a tyuk.
 Minden van, csak madártej hibázik.
 A jóllakott, okos is.
 A hol sűrű, ott nem pusztá.
- ✓ Űres kamarának bolond a gazdasszonya.
 A bodros kutyának melege, a gazdagnak jó dolga van.
 A pénznek nincs böjtje.
 Homályos annak a feje, kinek pusztá az udvara.
 A gazdagnak a gomba is tojik.
 Könnyű a gazdagnak lopni s az öregnek hazudni.
 Kár a tengerbe vizet önteni.
 Több ember hal meg a kenyértől mint az éhségtől.
- ✓ Hol semmi sincs, onnan az isten sem vesz.
 ✓ Milyen a birodalmad, olyan a hatalmad.
 ✓ A vak tyuk is talál néha szemecskére.
 ✓ A czérna ott szakad, a hol legvékonyabb.
 ✓ A szegényt az ág is húzza.
 ✓ Kié a kár, azé a bűn.
 ✓ A szerencse nyomában a jóllét jár.
 Iszik mint a szívárvány.
 A milyennek akarsz, olyan leszek.
 A vénség korholja a fiatalságot.
- ✓ Az igazság szúrja a szemet.
 ✓ Kéz kezet mos, s mind kettő tiszta.
 ✓ Merre a tű, arra a czérna.
 Öltöztess fel a tökét, adj neki nevet s ember lesz belőle.
 ✓ A semmihez só sem kell.
 A hova a vén ördög nem megy, oda vén asszonyt küld.
 ✓ Baj a bajt kergeti.

Az árvának két szája van: egygyel eszik, a másikkal hazudik.

- ✓ Bocsásd ebed az asztal alá s az asztalra mászik.
- Ajándék ajándékot kíván. Ingyen semmi.
- ✓ A rest kétszer jár, a fősvény kétszer fizet.
- A sok koma közt könnyen elfogy a kenyér.
- ✓ A tolvajon ég a kalap.
- Ne kérj a koldustól botot.
- Ha csavarod, elesvarod.
- A fősvény nem bolond.
- ✓ A jó borju két tehenet is kiszop.
- Nem volt a vén babának dolga, malacgot vett magá-
- nak. (Bajt keresni.)
- A kemenczéről fejre esni.
- ✓ A kakas is király a maga szemetjén.
- ✓ Rájön a fagy a kutyára. *Jobb az a kutya sár*
- ✓ A kasza köre talál.
- ✓ Az uj seprü jobban seper.
- Akár iszik, akár nem, mindig részeg.
- A gazdagotasztalhoz ültetik, a szegényt a suton sem tûrik
- A gazdagnak temetése népes, a szegénytől sajnálják
- az utat.
- ✓ Jobb fa tálból jóllakni, mint diszesből koplalni.
- ✓ Uri pompa, koldus konyha. *Fenn a anyó*
- ✓ Szegény az ördög, mert nincs lelke.
- Jó mint az isten ölében.
- ✓ A fél világ vigad, a másik meg sír.
- A szerencse elveszi az észet, de a szerencsétlenség visz-
- szaadja.
- A szerencsének szarva, a bajnak lába van.
- A sors a szerencse és szerencsétlenség gyermeke.
- ✓ A baj ritkán jár egyedül*).
- A baj nem a fákra, hanem emberekre akaszkdik.

*) Az orosz a baj és szerencsétlenség kifejezésére a szót »ná-
pászty« szokta használni, mit a magyarban hiven visszaadni nem lehet.

Az éhesnek a szájából is kihúll a falat.

✓ Tüztől futni, vízbe ugrani.

Későn jött, már megmosták a tálát; jött reggel, akkor sem adtak.

A mivel ment, azzal jött.

Elveszett mint a só a forró vízben.

Nincs már az a tyukocska, mely arany tojaskákát tojt.

Eltűnt mint a kő a vízben.

Hajdan jó volt, de régen volt, tán csak halálunk után lesznek ismét jó idők.

Oly puszta a falu, hogy meztelen futhatni benne.

✓ Se híre se hamva.

✓ Űzheted a szelet a mezőn.

2 A baj gyorsan érkezik s lassan távozik.

Oly jó dolga van mint a meztelennek a tövisek közt.

A mennyországba vágyót oda bűnei nem bocsátják.

Nem lehet az egész világnak betömni a száját.

A mi kedves, ha rothad is, édes.

Kevély mint a pap a torban.

Vásárra bolondul mégis s okosan térsz meg.

✓ Nem lehet vizet rostában hordani.

van ✓ A kövel dobót hajtsd meg kenyérrel.

✓ A ki másnak vermet ás, maga esik belé.

✓ Farkast emlegetnek s a közelben kullog.

Nincsen falu szemet nélkül.

✓ Nem oly fekete az ördög a milyennek festik.

Hol két zsidó és két arszlán (pripánk) alkuszik, oda ötödiknek szegődik az ördög.

✓ Nem mind arany, a mi fénylik.

✓ Minden ur jó lenne, ha nem volna megtalpalva farkassal és megbélelve kutyaival.

Köztünk hegyek, vizek, mérföldek és törvények vannak.

✓ Ne árulj maeskát zsákban.

A világ nem uj, ócskából van átalakítva.

Ne taníts roszra senkit, magától is rá jön.

- ✓ Ne melengess kigyót kebledben, mert megmar.
- ✓ A kutya se vonit utána.
Ördög helyett, a kakas szavára, megszületett a zsidó.
A zsidó keresztetetlen német.
A német keresztelt zsidó.
A zsidó akkor is gonosz, ha imádkozik.
Forgatod a világot mint eb a farkát.
Szavai édesek, tettei mérgesek.
- ✓ A ki mint megveti ágyát, úgy alszik.
- ✓ A ki birja, marja.
Segítsd isten a mienket.
Leskelődik mint az ördög a kolostor körül.
- ✓ Lassu víz partot ront.
- ✓ Nem mind alszik a ki hortyog.
Fél a juhoeskától és ökröt lop.
- ✓ Nyelvén méz, nyelv alatt jég.
Az atya bűneiért a fiát okozza.
Az atya itta el a zsákot s a fiát korholja.
- ✓ Zavaros vízben könnyü halászni.
- ✓ Mászt szabad megszólalni, csak engem nem.
- ✓ Az ördög a hol kárt nem tehet, boszuságot okoz.
Jár mint az öreg a pokolban.
- ✓ Ha fazekak verekszenek, a fazekas nevet.
Fut mintha az akasztófáról szakadt volna le.
Szégyenli magát mint a ló, ha a szekeret felfordítja.
Ha a férfiak nem kérnék a nőket, ők kérnék a férfiakat.
- ✓ Néha derült időben is lecsap a mennykő.
- ✓ A ház nem templom, az ember nem angyal.
- ✓ A nyomoruságban kevés a rokon és barát.
- ✓ Szükség törvényt ront.
A zsidó maga ver, maga jajgat.
Nincs oly hosszú ünnep, hogy vége ne lenne.
Görbe fát görbe ékkel szoktak hasítani.
- ✓ Addig üsd a vasat, míg meleg.
- ✓ Addig hántsd a hársfát, míg hámlik

- A telt kalász hajlik, az üres ágaskodik.
 ✓ Az üres hordó jobban kong.
 ✓ A kit a kigyó megmart, az a gilisztától is fél.
 A bagoly ha ég felé repül is, még sem lesz keselyűvé.
 A jót a kocsma sem rontja meg s a rosztat a templom
 sem javítja meg.
 ✓ Jobb a szalma egyesség mint az arany per.
 A tüzet nem lehet tűzzel oltani, vizet kell keresni.
 Néha a szentek is czivódnak.
 Mit ér a harag erő nélkül.
 A temető papot is eltemetik egykor.
 Sir, kesereg, könye felfelé pereg.
 Ha tehetné, egy kanál vízben megfojtaná.
 Kés nélkül vág.
 Tűz nélkül éget.
 ✓ Kis szikrából nagy tűz szokott lenni.
 Dült fán a kecskék is ugrálnak.
 ✓ Nagy felhőnek kicsiny az esője.
 ✓ Hegyek egeret szülnek.
 A bő pálinka czivódást szül.
 Rátalált az özvegy férfi az özvegy nőre.
 ✓ Megtalálta zsák a feltját.
 Nem lehet két gazdasszonynak egy tűzhelynél főzni.
 Nehéz a nyugalom tűz és víz közt.
 Két testvér czivódásába ne vegyüljön a harmadik.
 ✓ Ajtó közé ne dugd az ujjad.
 ✓ Nem való sem az istennek gyertyául, sem az ördögnek
 szénvonóul.
 ✓ A bukottat nem ütik.
 ✓ Becsületért vész a fej.
 Kit az isten éltet, azt az ördög el nem viszi.
 ✓ A ki született, annak meg is kell halni.
 Ugy lesz a hogy az isten adja.
 Egy évben csak egyszer van husvét.
 ✓ Az öregség nem öröm.

- Nem ok nélkül tartja a cigány a fogót.
 Esküdözik háncsra szijra.
 Kéreg az arcza, forgács a szeme. (Arczátlan.)
 Hárs a levél. (Csalfa jóakaró.)
 ✓ Kár a falra borsót hányni.
 ✓ Kinek a pap, kinek a papné.
 Az okos ígérete a bolond öröme.
 ✓ A ki utoljára nevet, legjobban nevet.
 Halál után nincs bűnbánás.
 A nem élő lónak hijába nő a selyem fű.
 ✓ A politika az urak gazsága.
 ✓ Veszett fejszének a nyele.
 Vízet enni, vizet inni, ördögnek lehelni.
 A megmosdott zsidónak is ebbüze van.
 ✓ Szerecsent mosdatni.
 ✓ Az isten nem ver bottal.
 ✓ Könnyü tüzet rakni kész tűzhelyen.
 ✓ Addig nyújtózkodjál, meddig takaród ér.
 ✓ Féld az istent, tégy jót és ne tarts senkitől.
 ✓ Gazdag faluban gazdag a koldus is.
 Mindig tekints a hátsó kerekekre.
 A ki fél, nagy szemeket mereszt.
 Ha a farkas kün vonit, a suton is félnek.
 ✓ Fél mint az ördög a szentelt víztől.
 ✓ A jót sokáig nem feledik, a roszt még tovább.
 A jó messze elhallik, a roszt még tovább.
 ✓ Nem a jászoly megy az ökör után, hanem az ökör a jászoly után.
 ✓ Néma gyermeknek anyja sem hallja szavát.
 Isten szereti a háromságot.
 Kicsiny kolostor, kicsiny kenyér.
 Éhestől ne kérj kenyeret.
 ✓ Az isten sem tehet mindenkinek kedvére.
 Jobb az ebnek a légy mint az ütleg.
 A fősvénytől még követ sem kapsz fejed befakasztására.

A vakot isten vezérli.

✓ Ha kérsz, siket; ha adsz, hall.

Hijába énekelsz dalt a siketnek.

Megsajnálta mint farkas a visitó malacot.

✓ Jó, ha alszik, kenyeret sem kér.

Jó annak adni, kinek nem kell; kinek kell, az a lelket is elveszi.

Ne légy méz, mert megesznek a legyek.

A komát szeretem, a kenyeret sajnálom.

Nem a kutya kedvéért van a kolbász.

Addsa — kezembe.

Keserű a torma, de eldobni káros.

Nesze neked árva, a mi nekem nem kell.

Akkor adnak kenyeret, mikor kihűlt a fog.

Ne imádd az idegen istent, midőn magadnak is van.

✓ Az idegen földön mindig szebb a buza.

✓ A bagolynak sérti a nap a szemét, mások jólléte meg az emberek szívét.

✓ A ki két nyulat kerget, egyet sem fog el.

Mutasd ujjadat s elkéri kezedet.

Arcza kegyes s kezei lenyuznák a Krisztus öltönyét.

✓ Nem pap az, ki nem akar püspök lenni.

✓ Ki napot nem látott, annak a sötétség is jó.

Megnyilt az ég: most kérj mennyországot.

Nem a mienk a rozs, hadd őrlődjék.

Ugy legyen, a hogy a pap mondja.

✓ A szabadnak szabadság, az üdvözültnek paradicsom.

✓ Milyen a kedv, olyan az ugrás.

✓ A szeretetet erőtetni nem lehet.

✓ Bánkódik utána mint az eb ötödik lába után.

Mikor a templom ég, az emberek kezeit melengetik.

Élesíti a fogát mint macska a szalonnára.

Búsul mint a kutya a bot után.

✓ A ki fuldoklik, szalmához is kapkod.

✓ Nem akarásnak nyögés a vége.

Koma akad, csak legyen mihez.

Felvirrad még valaha.

✓ A mi ablakunkba is besüt még a nap.

Ha virágzik, eper is lesz.

Meddő tehéntől nehéz fejni tejet.

✓ Ninesen rosz, jó nélkül.

A ki nagyot nem látott, az a kicsit is megbámúlja.

A ki ujat nem viselt, az ócskának is örül.

Ha nem szeretsz, ne csókolj.

Vágyakodik mint a halálos beteg.

✓ Foly rá a nyála.

Várja mint az ur istent.

✓ A mit isten összekapcsolt, ember ne válaszsza el.

A vaknak mindegy nézni akár a tükörbe, akár a kormra.

✓ Fáradt lónak a farka is nehéz.

✓ Ki mit nem ismer, arra nem vágjik.

Ki mit szeret, arra néz; kinek mi fáj, ott a kéz.

✓ Tedd azt mit a pap mond; ne úgy tégy mint ő tesz.

Az eb ugat a holdra s a hold rá világít.

✓ Ebugatás nem hallik az égig.

Az eb megugathatja a püspököt is.

Nem szent, hogy ne vétkezzék, s nem ördög, hogy ne bünhődjék.

Azért nem örült a ház, hogy bolond füttyöl benne.

Bár örökké élj, bolondul halsz meg.

✓ Nem mindig jó, a mi izlik.

A víz főzve is csak víz.

Festett lovon nem lehet messze futni.

Dicsőség az égben, nyomorék a földbe.

Ne bógj, nem a Rákóczy nóta.

Ha az ördög farkassal szánt, nem jó kenyeret esznek az emberek.

✓ Egy fecske nem csinál tavaszt.

Begyógyúl a lakadalomig.

- ✓ Rosz pénz el nem vész.
 Uj szitát a szögön, ócskát a pad alatt tartanak.
 Nem adatott a disznónak, hogy ég felé nézzen.
 Jó hogy a disznónak szarva nincs.
 A mit el nem érhetsz, arra ne vágyj.
 Kedve jött a légynek ingerkedni.
 Ne tanítsd a sast repülni, se a halat úszni.
 ✓ A hold világít, de nem melegít.
 Férjhez menne az anya, ha kórnék.
 ✓ A lónak négy lába van, mégis megbotlik.
 Az ökörnek nagy szája van, még sem tud beszélni.
 Közel a könyököd, még sem haraphatsz belé.
 A mézes ujjakat sem szokás megmarni.
 ✓ Hej, ha akkor lett volna az az eszem, a mi most van.
 A szépnek a bolond is örül.
 Ad az isten annak, kinek nem kell.
 A hol pocsolya, ott béka is van.
 Csak a hold világítson, a csillagokat nem bánom.
 ✓ A hol ember, ott pap is terem.
 Ha isten gyermeket ad, tehenkét is ad.
 ✓ Űtheted bottal a nyomát.
 ✓ Akkor lássalak, mikor a hátamat.
 ✓ Majd ha a tenyereken szőr nő. *ingylen ha fess*
 ✓ Csak egy tarka szarka van a világon?
 Nem kérlek, ne kimélj.
 Csuda, papot a templomban látni.
 Elég egy nap az égen.
 Siet mintha a halál kergetné.
 ✓ Egy csapással nem lehet a fát levágni.
 A sok a disznónak sem kell.
 ✓ Ide esontjaimat még a holló sem hozza el.
 ✓ Kétszinü mint a bűvös asszony jóslata.
 Addig várt, míg az ördög anyját bevárta.
 Nem szokás a holtat a sírból visszahíni.
 ✓ Ha nem használ, ne ártson.

Az arez csak az orrával együtt jó.

✓ Többet ér a böles ócsárlása mint a bolond dicsérete.
Ha bölcsessel beszélsz, gyarapodol észben, ha bolonddal,
a magadét is elveszíted.

✓ Okos mintha kanállal ette volna a tudományt.

Csak a csillagot nem szedi le.

✓ Több esze van a sarkában mint másnak az agyában.

✓ Tudja, hol telelődnék a rákok.

✓ A bolond beszéd egyik fülön be, a másikon kimegy.

✓ A jobb kéz ne tudja a bal adományát.

Duzzad mint a zsidó kamatja.

✓ Az öregség maga betegség.

Senkinek sem adós, csak istennek a lelkével.

Sompolyog mint a czigány a vásárban.

Sok kemenczéből evett ő kenyeret.

A macska dorombol, lakodalom lesz.

Csak minket éltsessen az isten, a harmadiknak eb az anyja.

Az eb csak akkor tanul meg uszni, ha a füle megtelik vízzel.

✓ A vén verebet nem lehet polyvával törbe csalni.

✓ A kit a forró víz megégetett, a hideget is fúja.

A vén ebnek ne mutass botot.

Forog a nyelvén.

A hol nem ugorhatsz át, mászsz át.

✓ Éket ékkel ütnek ki.

Azért van csuka a vízben, hogy a kárász ne szundi-
káljon.

✓ Ha adnak, vedd; ha ütnek, szaladj.

✓ A hogy zenélnek, úgy táncolj.

Papok közt légy pap, kántorok közt kántor, s farkasok
közt ordíts mint a farkas.

✓ Jó időben gondoldj roszra.

Ne dugd ujjadat az eb szájába, mert megharap.

Ne nyomulj oda, hova nem fér a fejed,

Csak egyszer van egy évben nyár.

A ki husz éves koráig nem eszes, harminczig nem nős,
negyvenig nem gazdag, az mindig bolond marad.

Addig hajlitsd a fát, mig hajlik.

Addig éld világod, mig engedi korod.

Arról van a szó hogy : kemence van a házban.

Ha többet fogsz tudni, kevesebbet fogsz aludni.

Egy rühes juhocska az egész nyáját beszennyezi.

Ugy büzlik a hordó a hogy megtölt.

A tanultnak világ, az ostobának homály.

Azért vasalják a lovat, hogy ne botolják.

Isten enged mindent tudni, de nem mindent megtenni.

Fejtől бүdösödik a hal.

Ha A-nál megver a tanító, vigyázz a B-nél.

A bolond irását az okos sem tudja megérteni.

A tudákos ember rozszabb a tanulatlannál.

Jobb a példa a tanításnál.

A tanács nem csalatás.

Sok tanácskozásnak ritkán jó a vége.

Ne kérj a szomszédától kölcsön észet.

Ha bolondra hallgatsz, magad is azzá válsz.

A kit isten meg akar büntetni, elébb eszét veszi.

Az okossal jobb a pokolban mint bolonddal paradicsomban lenni.

A mit az okos szégyel, azzal a bolond kérkedik.

Bár karót faragj a bolond fején, ő a magáét vitatja.

Te a miatyánkról, ő meg a gonoszról.

A bolond ott is terem, a hol nem vetik.

A bolond a szívét a nyelvén hordja, az okos a nyelvét
a szivében.

Vak, ki a rostán át nem lát.

A hülyét a templomban is ütik.

A bolondot az isten is kerüli.

Bolond bolondon ül és bolonddal hajat.

Nincs a fejben király.

Bámúl mint borju az uj kapura.
 A halottnak örök nyugalmat, az élőnek egészséget.
 A bolond se mászik a tűzbe.
 Okosnak senki sem született.
 Pap nélkül is tudjuk, hogy vasárnap ünnep.
 Ne tátsd a szád, bele repül a szarka.
 Bolond fővel nincs nyugalma a lábnak.
 Az igazságért büntetnek, a kárért magasztalnak.
 Az igazság a gázságot lenyomja.
 A szarka a farkán hordja a hirt.
 Ujjából nem szopta.
 Hát megett rágalom, szemben magasztalás.
 Istennel igazolja s lelkét ördögnek eladja.
 Nem lehet a maeskát zsákban eltitkolni. X
 Hazugsággal átmehetsz a világon, de vissza nem térsz.
 Az ugató ebet messze hallani.
 Beszéde igaz, de szaga hazugság.
 Régen volt, mikor az anyóka leányka volt.
 Az öreg isten korában vala.
 Oly igaz mint hogy a fűzfán körte terem.
 Oly való mint hogy a bolha köhécsel.
 Hallgassatok zsidók, hadd hazudják a rabbi.
 Hallotta a harangszót, de nem tudja, hol.
 Bocsásd füleidet emberek közé s nem keveset fogsz
 hallani.
 Ha az erdön fát vágnak, a forgácsok a faluba hullnak.
 A szó verébként repül ki s ökörként tér vissza.
 Körömnyi igazságnak könyöknyi a toldása.
 Gomba, tők, sertés és hal megkiván egy pohár italt.
 Ne vágd a fát magad alatt.
 Ki mint vet úgy arat.
 Nagy füstnek kicsiny az árnyéka.
 Hol kenyér és víz, ott nincs éhség.
 Egyenes mint a szívárvány.
 Legjobb mérni saját araszával.

- Milyen mértékkel mérsz, olyannal mérnek majd neked.
 Ha füleidnek nem fogadsz szót, megtanítanak idegenek.
 Milyen az élet, olyan a halál.
 Milyen a pásztor, olyan a esordája.
 Milyen a pap, olyan a parochiája.
 Milyen az áldozár, olyan az áldása.
 Milyen a gyónás, olyan a feloldozás.
 Milyen a köszöntés, olyan a fogadás.
 Milyen az adj isten, olyan a fogadj isten.
 Milyen a szózat, olyan a viszhanga.
 Milyen a fa, olyan az éke.
 Milyen az atya, olyan a fia.
 Milyen az anya, olyan a lánya.
 Ki dolgozik, nem éhezik.
 Sült galambok nem repülnek.
 A hol nem ég, nem füstöl.
 Kicsiny a varju s nagy a szája.
 Fekete a tehén s fehér a teje.
 Nem mondja a siró gyermek, hogy miért verték.
 Az arany kulcs minden ajtóba beillik.
 Vétkes a farkas, hogy megette a kecskét, de a kecske
 is vétkes, hogy minek ment az erdőbe.
 Kit gyűlölök, megvetem, lenézem ; kit szeretek, szem-
 lélem.
 Oly szűk hogy nincs hova egy tüt elejteni.
 Egy fából faragnak keresztet is, lapátot is.
 A méz édes, a színméz még inkább.
 Olyan mint a cigány lova : ha akarja vemhes, ha akar-
 ja, nem vemhes.
 Állj meg, bámulj, köpj és távozz.
 Farkast a juhok közé zárni.
 Köpj a rákra, ha halat látsz.
 Egyiktől elfutni, a másikat nem érni el.
 Egyik idő a másiknak ellensége.
 Nem örökké fogja a korszó hordani a vizet.

A kanál ebéd előtt drága, azután leszáll a becse.
 Mindegy akár állva, akár ülve búsúlni.
 Egyik tizenkilencz, másik egy hiján húsz.
 Ha vak vakot vezet, mindketten a gödörbe esnek.
 Repülj a mennyit akarsz, majd leszállsz a földre.
 Ha sietsz, eléred a bajt, ha lassan mégy, az ér el, s így
 el nem kerülheted.

A méh nem magának gyűjt mézet, a juh nem magának
 hordja a gyapját, az öreg nem magának házasodik.

A recsegő fa túléli az erőt.

A ki meg nem hal, annak használt a gyógyszer.

Isten adománya: jó órában szólni s a rosszban hallgatni.

Fekete földben terem a kenyér.

Az ősz haj nem ment meg a bolondságtól.

Az olesó hus levét az ebek szörpölik.

Ha bolond vesz el bolond nőt, meggyujtják a háztetőt.

Nem tudott mihez fogni: elment az oláhok közé papolni

Ne fogd a halat a háló elől.

Gyere kenyér, megeszlek.

A keresztelés, a halotti tor s lakadalom a pap malma
 s a zsidó vámja.

A méh kedves virágjára repül.

Olyan virág akárhol terem.

Jó lórul nem kár leesni.

A lány olyan mint a fűzfa, mindenhol megterem.

Az első feleség istentől, a második embertől, a harma-
 dik ördögtől való.

A nőknek hosszú a hajok, rövid az eszök.

Nem hetedik napon, hanem hetedik évben kell a nőt
 dicsérni.

Ha gyermek esik, isten párnát tesz alája; de ha az
 öreg esik, boronára esik.

Ne sirj gyermek, apád kalácsot hoz s maga eszi meg.

Az alma nem esik messze a fájától.

Az egyetlen fiú gézengúz.

Az egyetlen fiuból vagy kutya vagy eb válik.
 Az anya nem magának neveli a leányát.
 A mostoha jósága olyan mint a téli nap.
 Rút madár az, ki fészkébe csúnyít.
 A rokon ha nem sir, legalább sirásra hajlik.
 Minden cigány dicséri a maga gyermekét.
 Olyan mint a tormába esett féreg, azt hiszi, kivüle
 nincs világ.

Az enyémet ne üsd előttem.
 A tyuk álmodik kölesről, a leány legényről.
 Minden madár ismeri a saját fészket.
 A szomszédból ne végy se lovat, se feleséget, mert
 könnyen haza téved.

Meghalt a gyermek, vége a komaságnak.
 A jó barát vize édesebb az ellenség mézénél.
 Bal esetben ismerd barátodat.
 Új barát végett ne hagyd el a régit.
 Ha barátotól meg akarsz menekülni, adj neki pénzt
 kölcson.

Minden reggelre következik este.
 Örömeiden ellenségeid szomorkodnak.
 A mint tanult a tinó, úgy fog huzni ökör korában.
 Férjecském, te egyél levest, én a hust, hamarább lesz
 meg; feleségecském, te fuss előre munkára, én meg bottal
 hajtlak, hamarább lesz meg.

Ne seperj a más háza előtt, nézd elébb a tiedet.
 Más szekeréről a sár közepén is le kell szállni.
 Ha más szekerén ülsz, annak dalát énekeld.
 Azt dicsérd, kinek szekerén ülsz.
 Nem a mi dolgunk itélni az urat: itélje az ördög.
 Magad rendszabályát ne vidd idegen kolostorba.
 Az idegenét meglátod az erdő alatt, a tiedet nem az
 orrod alatt.

A hol két nő és egy liba, ott egész vásár van.
 Kinek gyermeke nincs, nem tudja mi a baj.

Saját házad nem ellenség : a mikor jösz, akkor fogad.
Házadba még éjfélkor sem késő jönni.

Adja isten, hogy az ebnek is saját háza legyen.

Idegen szálláson juhod meg nem szaporodik.

Más kezével ne kapard a szenet.

Ne végy onnan, hova mit sem tevé.

Az idegent veszed marokkal, tiedet az ördög vékával.

Jó terpeszkedni a máséban.

Jobb az enyém mint a mienk.

Szeressük egymást testvérként és számoljunk zsidóként.

A testvér testvér, a nász nász, de a pénz nem rokon.

Minden kéz maga felé hajlik.

Csak azt végy a mi szükséges, a sok kellnek nem lesz vége.

Ha nem Jézusért, egy darab kenyérért.

Bárhogy okoskodol, a halált el nem kerülöd.

Hol hal nincs, ott a rák is hal ; hol ember nincs, ott a harangozó is ember.

Szükség törvényt bont. Az éhség kínoz, az inség lop.

Ha az ördög elvitte a gyermeket, vigye el a bölcsőt is.

Az élő élővel, a halott halottal.

Kotkodál a tyuk, tojást tojt.

A vég véggel soha nem találkozik.

A pénz nem polyva.

Hadd álljon, a mi enni nem kér.

Hoggy a farkas is jól lakjék, a bárány is ép legyen.

A hol nincs, onnan mit sem veszsz.

Édes a fáradság jutalma.

Keserűen keresed, édesen megeszed.

Jobb a te egy szemed mint a másé kettő.

Húzzad ló, eb anyád !

Áldott a sok kéz, de átkozott a sok száj.

A gyermek halála kis csorba, de a szülő elnunyta nagy hiány.

Nincs jobb mesterség mint az eke és csoroszlya.

Az ökörnek polyva, de járjon csendesesen ; a lónak meg zab, s üzheted sebesen.

Mit a víz elvisz, másnak viszi, de a tűzvész mindent megemészt.

A mi könnyen jön, könnyen megy.

Mig a festő egy istent kifest, száz ördögöt elfogyaszt.

A vétel megsüti a kezét, az eladás megmelegíti.

A vásárban két bolond van : egyik olesón adja, a másik drágán kínálja.

A ki árul, dicsér, a ki vesz, ósárol.

Az adós vigan felveszi, de szomoruan fizeti.

A ki mindenkinek jó, magának rossz.

Nehéz a tolvajtól lopni.

A ki nem dolgozik, ne egyék.

Az alvás a legnagyobb tolvaj.

A ki éhesen lefekszik, czigányokkal álmodik.

A ki jókor kel, annak ad az isten.

Ruha tisztesség, pénz emberség.

Az embert öltözéke után fogadják s esze után kísérik ki.

Hol folytonos a lakoma, ott az éhség nincsen messze.

A vendégségben utolsó kezdj enni és első hagyd el.

A vendég első nap arany, másod nap ezüst, harmad nap réz, a gazda rá görbén néz.

Hivatlan vendégnek ajtó megett a helye.

Hegy hegygyel össze nem jön, de ember emberrel igen.

Csereg a szarka, vendéget jelent.

Nem inni s meghalni, inni s ugy is meghalni, legjobb hát inni s meghalni.

Nincs sár ördög nélkül és falu korhely nélkül.

A hol isznak, ott verekszenek.

A mi józannak az eszében, az a részegnek a nyelvén.

A ki későn jár, magának árt.

Tud a kománé főzni, de nem tud tálalni.

Ne egyél föltett kalappal, mert bolond lesz feleségednek a férje.

Ha forró, fujd, orrod alatt a szél.

Mese mese után s a kenyér fogy.

Egyél, Gergely, savót, anyád a disznónak szánta s te épen jövel.

Bolondnak a fa garas is jó.

Szivesen lehajtanám az eget, de nem akar hajlani.

Ha túró, vaját számitasz, nem eszel derelyét.

Sir a hegedű s nincsen könye.

Ha a cigány király lenne : szalonnát szalonnával ennék s arra zsirt innék.

Ha a ruthen király lenne : minden zsidót kivégezne.

Ha a magyar király lenne : pipázna, bort innék s a német istenét szidná.

Minek a fej, ha nincs esze.

A seb begyógyul, a sértés soha.

Mielőtt kiejted a szót, rágd meg.

A táncz nem munka.

Éhen, szomjan csak a bolond tánczol.

Ne darálj mint a száraz malom.

A cseberből vederbe önteni.

Beszélj vele németül, ha tudsz.

Minket sem költött a szarka fészekben.

Az üveg ember ne hajtson másba követ.

Ne mindig csak istenhez, eszedhez is folyamodjál.

Eljött a bőjt : behuzta az eb a farkát.

A kegyes isten nem alszik, az egyiktől elveszi a szerencsét s a másiknak adja.

A pap tehenét a farkas is ösmeri.

Nagyra van Iván, hogy a tölgyfáról leesett.

Várja mint kánya az esőt.

Jó ur volt : az isten elvette s oda adta az ördögnek.

A jólléttől göndörödnek a fürtök, a gondtól kuszálódnak.

Egyre megy őrízni akár egy zsák rákot, akár egy feleséget.

Oda repdes a varju, honnan dőghust érez.

Az izgága embert kerülj három mérföldnyiről.

A farkas megszánta a lovat: meghagyta farkát és serényét.

A halott méhtől ne várj mézet.

Jó árura akad vevő.

Kezdeni az egészségről s végezni az örök emlékezeten.

Ha csupa keresztet enne, még akkor sem hiszek neki

A tükör azt mutatja a mit maga nem lát.

Nincs rosszabb a szegény zsidónál, száraz sertésnél s részeg asszonynál.

Becsmérelj a papot, csak tedd a mit mond.

Az árvát verik és sirni nem engedik.

Az ördögnek volt vele adósa.

Akár jó a méh, akár nem, de édes a méze.

A kik ok nélkül veszekednek, azoknak az ördög átszántotta a mesgyéjüket.

Erőtetett szemmel nem látsz messze.

A kopót bottal nyul után hajtani.

Isten a magasban, a czár a távolban van.

KÉT MAGYAR NÉPBALLADÁRÓL

ABAFI LAJOS.

(Fölvastatott 1876 június 28-dikán.)

»Fehér Anna« czimű népballadánkkal foglalkozván (Figyelő 1876 augusztusi füzet) röviden emlitém, hogy a népszellem benső valójában ugyanaz mai nap, a mi volt évezredek előtt, és hogy ennél fogva jelenben és jövőben is keletkeznek, és fognak keletkezni mythikus jellegű népköltemények. E tétel involválja azt is, hogy nem csatlakozom azokhoz, kik abból a szempontból indulnak ki, mintha az összes népek ethikus hagyományai egy közös forrásra lennének visszavezetendők, vagy a kik valamely eszmét, népköltői tárgyat *egy* népnek tulajdonítanak, és más népek hasonló termékeit plagiumnak, vagy szelidebb szóval: kölcsönzésnek, vagy pedig öröklésnek tekintik.

Hasonló körülmények és okozatok hasonló eredményhez vezetnek. Egészen helyesnek találom Braun (Naturgeschichte der Sage, I. k. 3. S. 1. II. k. 70. 1.) nézetét, hogy azon eszmék száma, melyekkel az emberiség foglalkozik, rendkívül csekély. De abban nem egyeznek nézeteink, midőn ő ebből azt következteti, hogy e kevés eszmék is egy népben (az egyiptomiban) fogantot-

tak, s tőle minden más nép örökölte volna. Bizonyos magasabb vallási eszmékre nézve talán még némileg állhat ez elmélet, habár nem is a Braun által kijelölt irányban, és nem is általában; de tisztán emberi érzelmeket és indulatokat tárgyazó költői hagyományokra nézve az elméletnek sem helye, sem szüksége, mivel azokat minden nép képes önerejéből előteremteni. Világosan bizonyítja ezt »A hűség próbája« című népbaladánk, melynek tárgyával, mint alább látni fogjuk, nem csak az európai főbb népeknél, de még Európa határain túl is találkozunk, még pedig különböző nyelvcsaládoknál, a melyeket a nyelvtudomány élesen elválaszt.

Nézetem mellett szól még az is, hogy a rokon tárgyú népköltemények, némely a részletekig terjedő meglepő hasonlatosság mellett, többnyire oly nemzeti színezetűek mindenütt, hogy azokat az illető nép mint a maga őseredeti tulajdonát tekintheti.

Tapasztaljuk ezt »A hűség próbájá«-nál is. Ennek eszméje, kisebb-nagyobb eltérésekkel, a következő: Egy férfi elbúcsuzik szeretőjétől vagy nejétől, és midőn huzamosb távollét után visszatér, találkozik a nővel, ki őt meg nem ismerve, mégis visszautasítja alakoskodó szerelmi s házassági ajánlatait, hivatkozva arra, hogy van neki híve, kire ő eddig várt és ezentúl is várni fog, vagy kinek halála ál hírére örökös magányosságra szánja magát. A kölcsönös megismerés boldogsága fejezi be többnyire e balladai vigjátékot.

Az említett balladát cím nélkül közölte Kriza János (a »Fővárosi Lapok« 1866. 156. számában), és vele foglalkozván, czélszerűnek látom ide igdatni:

Ihon nevelkedék egy arany almafa,
 Körülfolyta tövét gyenge gyopár virág,
 Alatta üldögél szegény árva leány,
 Kötí koszoruját, siratozza magát.
 »Sem apám, sem anyám, sem gondom viselő.«

Az ajtón hallgatja egy kevély katona :
 »Ne sírj, ne keseregj, szegény árva leány,
 Leszek apád s anyád, mint gondod viselő.«

»Nekem bizon ne légy, te kevély katona :
 Mert nekem is vagyon jegyesem, gyűrűsöm,
 A kiért elvártam hét szép esztendeig,
 Hét szép esztendeig, teljes harmad napig ;
 De én még elvárom hét szép esztendeig,
 Hét szép esztendeig, teljes harmad napig.
 De ha akkor se jó, én aztán elmegyek
 Az apáczák közé, az apáca földre ;
 Ott én, a míg élek, istent is szolgállok,
 De én ha meghalok, isten előtt állok.«

Ezzel megszakad a ballada, melyet számos külföldi népballada nyomán képesek vagyunk, kezdetére s befejezésére nézve, kiegészíteni, illetőleg kimutatni, hogy az eredetileg, megesonkulása előtt, minő szerkezetű lehetett, sőt valószínűleg volt is.

Be mielőtt külföldi rokonságát vizsgálnók, nem lesz érdektelen azon csángó változatát is néznünk, melyet Erdélyi János (Népdalok és mondák, I. köt. 1846. 422. l.) közölt, a mint következik :

A hol felnőtt vala egy édesz almafa,
 Szárig gyoszár virág alatta nőtt vala,
 Szegény árva lyánka alatta ül vala,
 Maga koszoruját kötögeti vala.

Hova gyoszár nem ér, bila gyöngyvel toldgya,
 Bila gyöngyvel toldja, aranyval nyomtattya,
 Énekeli vala tanolt énekeit,
 Törölgeti vala keszervesz könyeit.

»Isztenem, isztenem, szerelmesz isztenem!
 Apa sz anya nélkül hogy kell így megélnem?
 Atyafiju nélkül, egy hitesz társz nélkül,
 Mit fogok csinálni éltemben egyedül?«

Csak ajtón szólamlék egy idegen szózat:
 »Ne szirj, ne keszeregj, e szavakra biztat,
 Apád, anyád sz atyádfija leszek,
 Hitesz társzad helyett, hitesz társzad leszek.«

»Ne hitegeszsz ingem, te kevész idegen,
 Mert nekem isz vagyon jegyeszem, gyűrűszem;
 Jegyeszem, gyűrűszem, jegybeli szép mátkám,
 Ő lesz éltemben nekem apám sz anyám.

»Ki moszt isz oda van hadban hadakozni,
 Hadban hadakozni, zászlót elhordozni.
 Holnap délelöttre tán jó hirt fog hozni,
 Hajnalkor akarok elibe indulni.«

E két változat némileg kiegészíti egymást. Mindkettő igen régi; mutatja az előbbinek formátlansága, az utóbbinak ódon nyelvezete. A csángó változaton megérzik a későbbi toldás; a 4-dik versszak 2-dik sora legalább azt gyaníttatja.

De hadd térjünk a külföldi rokonság kiderítésére, s nézzük mindenek előtt azt a *német* balladát, mely mind a »Hűség próbáját« mind a »*Párja vesztett gerlicze*« című magyar népdalt egyesíti. Ennek czíme »*Unter der Linde*« (Umland, Deutsche Volkslieder

(1844) I. köt. 263. l. 116. sz.). Völgyben áll egy hársfa, mely alatt két szerető búcsuzik. »Mikor térsz vissza?» kérdi a leány. A felelet: »jövő nyár felé.« Megjön a nyár, de nem az ifjú; kimegy a leány a hárs felé, s egy kevély lovaggal találkozik, ki szomorúságának okát tudakolja. A lány elmondja. A lovag: »Mit üzensz neki, kitől épen most jövök, és ki kilenczed napja hogy egy szép leányt vett nőül?» »Ha azt tette, úgymond a leány, akkor siratni fogom ifju életemet, és mivel enyém nem lehet, sok szerencsét kívánok neki:

Und kann er mir nicht werden,
 Der Liebste auf dieser Erden,
 So will ich mir brechen meinen Muth,
 Gleich wie das Turteltäubchen thut.
*Es setzt sich auf ein' dürren Ast,
 Das isset weder Laub noch Gras,
 Und meidet das Brunnlein kühle,
 Und trinket das Wasser trübe.*

A lovag erre gyűrűt vesz elé s a leánynak nyújtva, biztatja: ne siratná már szeretőjét; de a leány leejti a gyűrűt, és azt könyeivel áztatva, mondja, hogy nem kell neki a gyűrű s hogy tovább is siratni fogja szeretőjét. Erre leveszi a lovag kalapját, és most megismeri a leány, hogy szeretője:

Da thät ich dich versuchen,
 Ob du mir thätetest fluchen,
 Und hättest du mir ein' Fluch gethan,
 So wär' ich geritten wieder davon.

Da du mir nicht thätst Flüche,
 Da erfreut sich mein Gemüthe,
 Du machst mein Herz ganz freudenvoll,
 Du erfreusst mich, dass ich dich haben soll.

Körülbelül ily menetü lehet a magyar ballada is, melynek teljes példánya talán még előkerül: mert az analogiából következtethetjük, hogy elején nem fog hiányozni a szeretők búcsúja, valamint végén a felismerés és a viszontlátás öröme sem; benne lesz-e a gerlicze panasza? nem valószínűtlen. Ezt különben birjuk önálló két terjedelmes változatban Szabó Sámuelről (Koszorú 1864. I. félév 26. sz.) és Gyulai Páltól (Népkölt. gyűjt. I. 179. l.), melyekben a németnek majdnem teljesen megfelelő e négy sor is előfordul:

De nem szálla a zöld ágra,
 Hanem szálla száraz ágra . . .
 De nem iszik tiszta vizet,
 Ha iszik is, felzavarja.

A német ballada egy változata (közlé Schade, Weimarisches Jahrbuch III. 280. l.) újabb találkozási pontot mutat, mely nézetünket megerősíti; ebben ugyanis hét évre bucsuznak a szeretők, és a párbeszédben a leány ezt mondja:

»Gestern waren's drei Wochen über sieben Jahr,
 Da mein Herzliebster ausgewandert war.«

Ez teljesen megfelel a magyarnak:

Mert nekem is vagyok jegyesem, gyűrűsöm
 A kiért elvártam *hét szép esztendeig*,
Teljes harmad napig.

Egyébiránt sokkal is valószínűbb, hogy *hét év* mulva nem ismert szeretőjére a leány egyhamar mint ha csak *egy évig* volt volna távol. A felhozandó külföldi balladákban szintén többnyire hét évig tart a távollét, a mi a népnek a 7 szám (valamint a 3 szám) iránti hagyományos tiszteletére s e szám mythikus jelentőségére mutat. E változatban lényeges eltérés nincs; ennek is az a vége, hogy: »csak meg akartalak kísérteni!«

Egyéb német változatokat, részben eltérő felfogással és tárgyalással, láss: Büsching und Hagen, Sammlung deutscher Volkslieder 193. l. 76. sz.; Wunderhorn I. 61. l.; Münsterische Geschichten, Sagen stb. 206. l.; Meinert, Lieder des Kuhländchens 243, 239, 227. l.; Mittler, Deutsche Volkslieder, 47. l. 54. sz. »Liebesprobe;« 55. és 56. sz. »Unter der Linde«; Simrock, Volkslieder 84. és 85. sz. »Liebesprobe«; Fiedler, Volkslieder in A. Dessau 147. l.; Erk und Irmer, Volkslieder I. 31. l. 30. sz.; Kretschmernél I. 62. l. 39. sz.; Pröhlenénél 29. l. 18. sz.; Erlachnál III. 140. l. és Zarnack, Deutsche Volkslieder I. 27. l. Közös vonása e német daloknak, hogy a távol levőt hűtlennek mondják, kedvese azonban, nem hogy megátkozná, de megáldja; gyakran hiányzik a megkísérlett csábítás által való hűség próbája. Világosabban fogjuk ezek viszonyát a magyar balladához látni, ha Szász Béla fordításában (Fővárosi Lapok, 1868. 220. sz.) egyik képviselőjüket bemutatjuk:

A PRÓBA.

A völgybe le egy hársfa nézett:
Alól keskeny volt, felől széles.

Alatta ült két szerető,
Szerelmében bűt feledő.

»Babám, nekünk most válni kell:
Hét évig még bujdosni el.«

»Hét évig mégysz bujdosni el:
Nekem más férfi még se kell!«

S a hét év multán gondolá,
Eljön babája nem soká.

Ki-ki szaladt a kertbe,
S nézett utána szerte.

Majd meg az erdőt járta be.
Egy szép vitéz jött elibe.

»Isten jó nap, te kis galamb!
Mire vársz itt magad?
Elűzött tán anyád, apád,
Vagy vár itt titkon rád babád?«

»Nem űzött el anyám, apám,
Hanem van titkon, van babám.
Tegnap volt hét év, s hat hete,
Hogy a világba elmene.«

»Tegnap egy falun jöttem át:
Nászát akkor ül babád.
Most mit kíván neki szived,
Hogy nem tartá meg a hitet?«

»Szálljon annyi áldásom rája,
Mennyi a fának ága;
S a mennyi az égen a csillag,
Legyen élteben annyi vig nap;
És annyi tisztesség érje
Mennyi a tenger fővénye!«

Most sár-arany gyűrűjét fogta,
S szépen a lány ölébe dobta;

S omlott a lány könye, fölötte . . .
Hogy még a gyűrűt is felvette!

Selyem kalapját is lerántja . . .
Most ismeri csak meg a lányka!

Zsebéből most mit vont elő?
Tiszta, hófehér keszkenő!

»Törüld meg szemed, szép babám,
Hiszen enyém léssz ezután!
Hiszen ez próba volt csak:
Kivánsz-e nékem rosztat?
Ha csak egy átkot mondtál volna:
Többé soha nem láttál volna!«

A német ballada, mint idézett számos változatai bizonyítják, igen elterjedt és régi. Már Fischart »Gorgelantua und Pantogruel« című művében (1590. kiadás 46. l.) említetik kezdete mint akkor ismeretes dalénak. Uhland pedig 1592 és 1677 évbéli nyomtatványok után közlé. Igen valószínű, hogy a magyar ballada is több század óta létezik; arra mutat, a fentemlített körülményen kívül, az is, hogy Gyulai Pál szerint (Népkölt. gyűjt. I. k. 564. l.) a gerlicze panasza egy XVII századbeli névtelen »Ponciánus historiája« című műben (Löcse, 1653) prózában megvan; ennek első magyar kiadása azonban már 1573-ban jelent meg Bécsben.

De nem csak német rokónai vannak a »Hűség próbájá«-nak; majdnem minden nép költészetében honos az alapjául szolgáló eszme.

Ilyen a *skót* »Sweet Horn.« (Child, English and Scottish Ballads III. 269. l., Aytoun, The Ballads of Scotland I. 177. l.; németül: Talvj, Versuch stb. 560. l., Dönniges, Altschottische und altenglische Volksballaden 5. sz., Warrens, Schottische Volkslieder der Vorzeit 161. l.) »Édes szép Horn, hol születél?« »Az erdőben, mint őseim; hét évig szolgáltam a királyt, és más jutalmam nem volt mint hogy leányát egyszer láthattam. Kedvesem oly arany gyűrűt adott, a mely a legszebb volt minden gyűrűk között.« »A meddig e gyűrű megtartja fényét, addig hű maradok hozzád; de ha homályos és fakó lesz, akkor tudd, hogy mást szeretek.« Hajóra száll és idegen országba megy; egyszer csak nézi a gyűrűt, hát látja, hogy kedvese mást szeret. Sietve tér vissza s legelsőbbben vén koldussal találkozik, s tőle, újságot tudakolván, megtudja, hogy holnap lesz a királylány menyegzője; lovát felcsereéli a koldus ruhájával és ennek tanácsára alamizsnát kér, de mástól el nem fogad mint a menyasszonytól; ez terméből kijön és megkínálja a koldust egy pohár borral; ez kiiszsza, de gyűrűjét dobja a pohárba. »Honnan kaptad ezt, tengeren vagy száraz földön, vagy megfuladt ember kezéből?« »Sem egyiktől, sem másiktól, hanem kaptam jegyváltásomkor, és hozom neked menyegződ napján.« »Fejemről ledobom az arany koronát, és veled megyek, veled koldulok.« Ekkor az leányja az ál ruhát, és előtte áll a legszebb férfi.

E ballada számos változatban létezik. Azért is nevezetes, mert, mint szövegünk kiadói említik, az egy

népszerű utánczása a »King Horn« vagy »Horne Childe and Maiden Rymenild« czimű ó-angol költeménynek.

»Hynd Horn« (Allingham 5. l., Németül: Knortz, Lieder u. Romanzen Alt-Englands, 184. l.) az előbbinek változata; ebben a lovag hét évig marad távol és a nyolczadikban tér vissza. Végén meg van említve, hogy a szeretők egybekelnek.

E balladából meritette Rückert »Kind Horn« czimű költeményéhez a tárgyat.

Belga rokon dalokat közöltek: Hoffmann von Fallersleben (Horae belgicae I. 86. l. és II. 174. l.) és Wolff (Proben altholländischer Volkslieder 28. l. 7. sz.) »Bewährte Treue« czim alatt; ez utóbbi körülbelül ott kezd, a hol a magyar, t. i.:

Es sollt' eine Jungfrau früh aufstehn,
Und ihren Liebsten suchen gehn;
Sie sucht' ihn unter der Linden,
Und konnt' ihren Liebsten nicht finden.

Ezekhez közel áll a *flamand* »Geproefde Trouw« (Willems, Oude vlaemsche Liederen 219. l. 90. sz.), valamint az *angol* »The friar of orders gray« (Percy, Reliques 64. l. 18. sz.), a mely a német költészetre nagy befolyással volt Bürger »Der Bruder Graurock und die Pilgerin« czimű átdolgozása által. Az angol ballada azonban csak Percy által eszközölt reconstruálás Shakespeare, Beaumont és Fletchernél elszórt ballada-törödekéből. (L. Schmidt, Balladen und Romanzen, 1827. 58. l. Német fordítása: Dönniges, Altschott. u. altengl. Volksballaden, 147: l.)

Dán rokonai: »Herr Normand og liden Kristen« (Udvalgte Danske Viser IV. 236. l.); »Junker Jakob« (Grundtvig, Danmarks Gamle Folkeviser IV. 253. sz.). A király udvarán hallja Jakab, hogy kedvese nem akar tovább hű maradni hozzá; kereskedői ál ruhában megy hozzá s iparkodik a lányt mindenféle ajánlatokkal elcsábítani; ez azonban állhatatos marad, és erre Jakab tudatja vele kilétét. — »Tro som Guld« (Grundtvig 254. sz.) kedvesétől nem ismerve, felajánlja neki az ifju szerelmét, de elutasítatik, mivel a leány már másnak adta szivét, mire az ifju megismerteti magát.

Egy *bretton* ballada is több részletben ide vág. Czime »L'Épouse du Croisé.« (Villemarqué, Barzaz-Breiz 144. l.) Keresztvitéznek áll be a fiatal lovag és nejét sógorára bizza; ez azonban rosszul bánik vele s juhait őrizteti általa; az asszony hét évig mindig csak sir, de akkor danolni kezd. Egy haza térő vitéz meghallja, s ráismer a hangra, melyet hét év előtt hallott utoljára! »Hej te szép leány, be jó dolgod lehet, hogy oly vigan danolsz! Kaphatok-e szállást e várban?« »Kaphatsz bizony, uram! jó tollas ágyat találsz ott, minő nekem is volt, mielőtt férjem távozott.« Ekkor megismerteti magát a vitéz, elviszi nejét a várba s elkergeti a hűségtelen sógort. (Német fordítását l. Keller und Seckendorf, Volkslieder aus der Bretagne 36. l., Pfau, Gedichte, 565. l. »Le Cavalier et la Bergère« czimű változatát l. Luzel, Chants popul. de la Basse-Bretagne I. 195. l.) E ballada élénken emlékeztet »A türelmes Genoveva siralmas történetére,« mely népmese szintén számos nép-nél előfordul.

A breton balladához igen hasonló a *francia* »Germine.« (Champfleury, Chansons pop. des provinces de France 195. l.)

Un joure que Germine était dans son jardin,
Par ici il passa trois jolis cavaliers, stb.

Csak hogy ebben a sógort helyettesíti a gonosz anyós, ki a rá bizott nőt az ismeretlenül haza térő férjjel akarja összeadni. Sem a breton, sem a francia dalban nincs meg azon gyakori vonás, hogy a haza térő férj magát meghaltnak vagy mással nősnek mondja. — Ide tartozik még e két champagnei dal is: »Le retour du soldat ardennais« (Tarbé, Romancero de Champagne, 219. l.) és »Le retour du soldat vallon« (Tarbé, 221. l.); továbbá »Germaine« (Puymaigre, Chants pop. de Messin 8. l.; De Rada, Rapsodie 81. l.); Bujeaud, Chants et chansons pop. de l'ouest, I. 237. l.: »Le retour du grenadier,« (II. 84. l.: »En revenant dans ma patrie,« és II. 215 l.: »Le chant de Jousseau.«

Spanyol rokonai: Böhl de Faber, Floresta de rimas antiguas Castellanas I., 245. l.; Wolf y Hofmann, Primavera y flor de romances II., 87. l. 155. sz. »Caballero, si á Francia ides,« és teljesebben ugyanott 88. l. 156. sz. »Caballero de lejas tierras,« németül: Geibel und Schack, Romanzero der Spanier und Portugiesen, 375. l.

Portugal rokona: »Bella Infanta.« (Garett, Romanceiro II., 1. sz. és Wolf, Proben portug. und catalanischer Volksromanzen 51. l.) A király lány, kertjében ülve, sováron néz ki a tengerre, s midőn egy hajót jönni

lát, kérdi kapitányától, vajon nem látta-e férjét a szent földön? Leírása után azt állítja a kapitány, hogy ismerte s hogy a csatában elesett. Hallván a hölgy panaszát, kérdi, hogy mit adna, ha férjét ide hozná? Aranyat, ezüstöt és minden vagyonát felajánlja, azután épen oly sikertelenül három csoda malmát és végül három leányát. A kapitány nem mást, csak egyedül őt kívánja, s miután megvetőleg visszautasítatnék, megismereti magát. Ezen románcz majd nem egészen drámai párbeszédben foly, és a portugál nép közt a legelterjedtebb. Ennél fogva számos változata van.

Szomszédaihoz igen hasonlítanak a következő *catalon* népballadák. »Blancaflor.« (Milá y Fontanals, Observaciones sobre la poesia popular 110. l. 11. sz.) Blancaflor férje Franciaországba utazott, és tengeren visszatérve, rá nem ismer a kikötőben őt várva váró neje, s ennek kérdésére: vajon nem látta-e férjét, azt válaszolja, hogy azon parancsot hozta számára, keresen magának más szeretőt, mert férjét a francia király leányával összeházasították. A hölgy azt feleli: váljék javára annak, ki elvette, de vesztére annak, ki hozzá adta; ő hét évig várakozott, és még hét évig fog várakozni; ha férje akkor sem tér vissza, apáczává lesz. Erre következik a megismerés. Ez a befejezés teljesen összevág a magyar balladáéval. — »La vuelta del peregrino.« (Milá y Fontanals 111. l. 12. sz.) Ennek különösen bevezetése igen szép és költői. Egy szép nő alszik egy fenyőfa árnyékában, megrövidül azonban az árnyék és a nap a mellére sűt. Egy lovag arra megy, és nem akarván felköltöni, viola csokrot dob mellére. A hölgy fel-

ébred és kérdi, hogy mily lovag az, ki álmában zavará: nem lovag, hanem zarándok. Mi az ujság azon országban, melyből jön? — Egy zarándok halt meg. A hölgy kérdésére leírja a lovag a halottnak személyét. Ebből a hölgy férjére ismer, a kihez azonnal menni akar. A lovag lebeszéli: száz mérföldnél távolabb és igen rossz az út. De a hölgy erőnek erejével oda akar utazni, bárha életébe kerülne is. Ezt követi a megismerés jelenete. — A catalon balladák közül megemlítendő még a »La vuelta de Dom Guillermo« czimú (Milá y Fontanals, 119. l. 21. sz. és Wolf, Proben, 145. l. 14. sz.), mely leginkább a breton balladához hasonlít. Az, mint láttuk, sok oly elemet vett fel, mely balladánkhoz eredetileg alig tartozhatott, és ily alakban önálló válfaj tipikus képviselőjeül tekinthető. Még többször lesz alkalmunk rá hivatkozni.

Ezeknél közelebb állnak a magyar balladához az *olasz* hasontárgyu népdalok, p. o. a »La prova d'amore.« (Marcoaldi, Canti popolari Umbri stb., 151. l.; németül: Heyse, Italienisches Liederbuch, 132. l.) Ennek is a kezdete az, hogy siratozza magát a leány: »Oh dalolj, leány, mint asszony úgy sem dalolsz már. Nem tudok én dalolni s nevetni, szivem oly nehéz; kedvesem hadba ment, már hét éve annak.« E bevezetés után hajóra száll a hölgy s tengerre kél; az első, kivel találkozik, egy nyalka vitéz: »Mondjad, szép ifju, nem láttad kedvesemet?« — »Bizony láttam, nem rég láttam őt sirba tenni, nagy tisztességgel temették.« Földre borul a leány a nagy fájdalomtól: »Vigasztalódj, kedvesem, hisz csak hűségedet akarám próbára tenni! nem ismered gyűrűdet?

ismerd meg szeretődöt is, ki tőled soha többé el nem távozik.« — Kisebb-nagyobb eltérésekkel, hol rövidebben, hol terjedelmesebben adják elé a tárgyat a következő olasz balladák is: »La Moglie fedele« (Widter und Wolf, Volkslieder aus Venetien, 81. sz.), »La ragazza ed i soldati« (ugyanott, 91. sz.), »Il Ritorno della Guerra« (Bernoni, Canti popolari veneziani, IX. 1. sz.), »Il finto Pellegrino« (ugyanott, 7. sz.), »Il Ritorno« (Ferraro, Canti popol. 41. sz.), »Il falso Peregrino« (ugyanott, 25. sz.), »La Sposa del Crociato« (a breton ballada irányában; ugyanott, 37. sz.), és »Il riconoscimento« (Bolza, Canzoni pop. Comasche, 53. sz.).

A fentebb érintett breton és catalon balladához közelit a román »Socra,« az anyós. (Marienescu, Poesia populara, 21. l.) A visszatérő fiu nejét éhen halva találja a disznóólban, és a szobában a sült tyukokat. A szerencsétlennek sirjából három éj mulva hársfa nő, s ha zord esős idő van, azt kiáltja: Anyósom megölt! Ezt azonban a mennyei átok éri: az isten nyila megöli.

»Az öreg Dániel és fia, a vőlegény« című kiadatlan román ballada — melynek levélben közlését dr. Marienescu Athanáz, a román népköltészet legalaposabb ismerője előzékeny szivességének köszönjük — szintén a breton és még inkább a skót ballada felé húz, de anynyi idegen elemet vet fel, hogy a magyar »Hűség próbájá«-val csak igen laza kapcsolatban áll. Szegény Dánielnek sokáig nem volt fia; egy pénteken fia született, ki szombatra megnőtt, és vasárnap már meg is házasodott; lakodalmát azonban félbe szakította a levél, mely őt háborúba szólítja. Kilencz évre, egy hónapra s egy hétre

búcsúzik el mátkájától, és kéri, várná meg addig. Ha a tizedik évben sem térne vissza, menjen férjhez máshoz. Bajtársai már mind haza érkeztek, de róla semmi hír; e miatt a leány férjhez menni készül, és midőn épen lakodalmát tartaná, betoppan Gyorgyika, s az asztalhoz ülve, a menyasszonyt felköszönti poharával, melybe gyűrűjét esusztatá. Midőn a nő a poharát kihajtja, foga közé kerül a gyűrű, melyről férjét megismeri. A bámuló vendégek el akarnak széledni, Gyorgyika azonban visszatartja, hogy akkoriban félbe szakított lakodalmát folytassák, de ez halotti torrá válik, mert az öreg Dániel a váratlan nagy örömtől szörnyet hal.

Még távolabb áll tárgyunkhoz a »Jonasel és Mariora« czimű kiadatlan román ballada, melyet szintén Marienescu szivességének köszönhetünk, és a mely leginkább csak azon részleténél fogva tartozhatik ide, hogy a két szerelmes virágzó almafa alatt ülvén, őket is elszakítja egymástól a hadi üzenet. A ballada további folyama leginkább előadása azon esodás hatásnak, melyet a kesergő leány imádsága előidéz; tönkre tévén ez a török hadsereget, az ifju haza tér és megöleli kedvesét.

Egy *morva* rokon balladát közöl Wenzig (Westslawischer Märchenschatz, 248. l., Auswahl slawischer Volkslieder, I. köt. 111. l., Sušil, Morawské narodnj pjsně, I. 14. l.) »Die Heimkehr« czimen. Meséje ez: Az ifju háborúba menvén, búcsúzik kedvesétől: »Hét év mulva ismét nálad leszek és elhozom gyűrűdet.« Húségesen várja a leány, és midőn a hét év épen letelt, kiment a mezőre füvet kaszálni. Ekkor találkozik egy katonával: »Te szép leány, nincs kedved férjhez menni?« »Nem akarok én férjhez

menni, hanem hiven várni kedvesemet. « »Hisz kedvesed már rég megnősült, ott voltam lakodalmán. « »Akkor hát annyi szerencsét kívánok neki, a hány fűszál van a mezőn, és az erdőben falevél, és annyi csókot, a hány csillag van az égen, és annyi gyermeket, a hány virág nyílik tavaszkor. « Ekkor a katona nevetve mutat neki egy gyűrűt: »Hisz ez azon gyűrű, melyet kedvesemnek egykor adtam!« És átkarolja kedvese s az erdei kápolnában összedja őket a pap. (Ennek több változatait l. Passow gyűjteményében 441—447. sz. a.)

Balladánkhoz igen közel áll a *vend* »*Die Wiederkehr*« (Haupt und Schmalder, Volkslieder der Wenden, I. 72. l., II. 27. l.). Ez is azon kezdi, hogy a völgyben a hársfa alatt két szerető ül, és az ifju hét évre elbúcsúzik. A leány megígéri, hogy addig hiven megvárja. Eltelt hét év és négy hét, és nagyon sir és kesereg a leány. Akkor arra jön egy lovas, és kérdi: »Mért sirsz? talán apád vagy anyád halt meg, vagy rossz férjed van?« Sem az egyik, sem a másik: kedvesét várja. »Tegnap voltam lakodalmán, és ha van izeneted hozzá, megviszem neki.« »Sok szerencsét kívánok neki, és minden jót; kívánok neki oly jó éjszakát, hogy engem felejtessen el!« Ekkor a lovas ledobja gyűrűjét és kezkenőjét, és azt mondja, hogy csak próbára akarta tenni hűségét, és mivel oly hiven szereti, most már az ő felesége legyen.

A búcsúzás hián van a másik *vend* ballada: »*Die Begegnung*« (Haupt und Schmalder, I. 44. l.), de annál szebben adja elő a találkozást. A leány, mivel kedveséhez nem mehet, szomorúan lépdegél a Drezdába vezető széles országuton; egyszerre találkozik egy lovaggal. Ez kérdi, hová megy. »Kedvesemet megyek keresni, talán

Drezdában lesz.« »Jaj, az megőszült, kardja elrozsdásodott, elszakadt szép ruhája, erhervadt piros orczája; de ha hirt akarsz neki adni, viszem én.«

»So viel als es Riedgras nach Dresden hin gibt,
An jedem Riedgras es Blümelein gibt,
Auf jedem der Blümlein ein Tröpflein perlt,
So viele Mal grüsse den, den ich geliebt.
Mag grau ihm geworden sein Bart und Haar,
Mag's Schwert ihm verrostet sein ganz und gar,
Mag sein ihm zerrissen das schöne Kleid,
Mag sein ihm die rothe Wange erbleicht:
So will ich doch immerdar treu ihm sein,
Gleichwie in dem Wasser die Lilie rein,
Gleichwie in dem Meere das Sandkörnlein,
Gleichwie auf der Eiche das Blättelein,
Gleichwie auf der Eiche das Blättelein,
Wie unter der Eiche das Gräselein.«

»Hát nem ismered, leányka, a lovat már, és a fényes kardot, és nem ismered már kedvesedet?« »Bizony nem ismerem én, hisz vérpiros bársonyban és zöld selyemben vagy öltözve, mint egy nemes ember.« »Csak hágj leányka kardomra, onnan lovamra, mert most már örökké enyém léssz!«

Hasonló menetű egy *krajnai* dal. (Achacel und Korytko, Slovenske pesmi krajnskiga naroda, 1839. I. 51. l.) Itt Miniza a kertben rózsakoszorút köt. Jön egy ifju és kér a koszorúból egy rózsát. A leány ezt megtagadja, azt mondván, van neki szeretője, ki hét évvel ezelőtt háborúba ment. Az ifju azt tanácsolja néki, felejtse el régi szeretőjét és keressen mást, mert az meghalt, ő ak-

kor jelen volt. De a leány azt mondja: »Hét évig vártam, hét évig gyászoltam, most hát mindenemet eladom és az egyháznak ajándékozom.« Erre felfedezi előtte az ifju kilétét, és köszöni, hogy a hűséget iránta megtartotta.

Ehhez igen hasonlít egy vend. dal (Haupt und Schmalzer, I. 119. l. és 158. l.), mely szintén kertben játszik, hol a leány járdal, és az arra menő ifju kérdi, hogy merre nézeget. Kedvesét nézi, nem jön-e? »Ne bússulj, de kedvesed csalárd, mert tegnap más leánynak ígérte magát.« A leány mentegeti ezt azzal, hogy az ifju még fiatal, és hogy rábeszéltek, és azért minden jót kíván neki. Most az ifju felszólal: »Köszönöm, hogy oly jó indulattal vagy hozzám! Tavaly még szép kedvesem valál, az idén feleségem léssz. Ha rosztat kívántál volna, kezedet sem kértem volna!«

Létezik egy rokon *cseh* népballada is (Waldau, Czechische Volkslieder, I. 60. l. 79. sz.), de ezt csak idézetből ismerjük.

Az *ujgörög* népköltészet ismét bővebben foglalkozik a tárgygyal, a mennyiben azt többféle s eltérő fel-fogással adja elé. Ilyenek: »La reconnaissance« (Fauriel, Chants populaires de la Grèce moderne, II. 423. l. Német fordítása: Firmenich, Neugriechische Volksge-sänge, 85. l.); »La belle Cantatrice« (töredékes; Fauriel, 397. l.); »Il marito ritornante« (Tommaseo, Canti greci, 141. l.) és »La tessitrice« (ugyanott 142. l. és németül: Passow, Liebes- und Klagelieder des neugriechischen Volkes, 40. l.) Ezekről eltér a »La belle chanteuse« (Marcellus, Chants populaires de la Grèce moderne, 155. l. 13. sz.); ebben kesereg a nő férje távol-

létén, ki már 10 éve hogy elutazott; egy arra menő hajónak kapitánya azonnal megismerteti magát mint férjét, a nélkül hogy halálának vagy hűtlenségének hírével próbára tenné neje hűségét. — A következő két ballada ismét az említett breton ballada köréhez tartozik: »La reconnaissance.« (Marcellus, 163. l. 20. sz. és német fordítással együtt: Kind, Anthologie neugriechischer Völklieder, 126. l. 5. sz.) és »Die böse Schwiegermutter« (Kind, 130. l. 6. sz.) Ebben anyósa s anyjai kinozzák a férjétől elmaradt nőt, ki szintén őrizi a juhokat és kecskéket. Férje minden csábítási kísérlet nélkül fedezi fel kilétét. Az előbbinek meséje ez: Arany rokája mellett ül fonva egy anygyszép nő; feléje jön lóháton egy kereskedő, ki vele beszédbe eredvén, kérdi: mért nem megy férjhez? »Inkább döglött volna meg a lovad, mint hogy ezt kérdezéd; van nekem férjem, de távol van már 12 éve, s még három évig megvárom, és ha ez idő alatt meg nem jön, zárdába megyek és apáczává leszek.« »Férjed karjaimban halt meg, és én temettem el.« A nő meghalálja ezt. Erre a férfi felkiált: »Hisz én vagyok férjed!« »Ha férjem vagy valóban, nevezd meg a ház jeleit, hogy azután beereszszelek.« Megnevezi, de a nő azt mondja, hogy ezt a szomszédok is tudják: nevezze tehát meg az ő (a nő) testének jeleit. Ezeket is felsorolja a férfi s bebocsátásával végződik a ballada.

Ismét a többször említett breton változat másával találkozunk *Albaniában*. A háboruba vonuló férj anyjára bizza fiatal nejét, kivel az azonban rosszul kezd banni s férfiruhában küldi nyájait őrizni. Ötven hét mulva visszatér a férj s anyjától megtudja, hogy neje

rá nézve meghalt, mert egy olaszszal megszökött. E perczen belép a nő, kideríti az igazságot, és végre hazugságban maradt anyósát a házból kikergetik. (De Rada, Rapsodie d'un Poema albanese. III. 12. szám.)

Az anyósok egyáltalában igen rossz hirben állanak a népköltészetben. A szerb népdalban (Talvj, Serbische Volkslieder, II. 104. l.) az isten azzal bünteti a leányt, ki magát a napnál szebbnek mondta, hogy felteszi magában: sok sógort és ángyot adok neki, gonosz apóst és még gonoszabb anyóst, akkor majd megsiratja daczos büszkeségét! — A litván népdalban (Schleicher, Lithauische Märchen etc. 226. l., Nesselmann, Lithauische Volkslieder, 237. l.), kiküldi az anyós menyét, hogy hozzon a tél zöldjéből és a nyár havából. »Végy a fenyő ágából és a tenger habjából, ugy anyósodnak vihetsz téli zöldet és nyári havat!« Ez tanácsolja a kétségbe esett nőnek a furfangos pásztor fiu. — A román népmesében (Schott, Walachische Märchen, 113. l.) pedig azt parancsolja a nőnek anyósa, hogy a fekete felhőt fehérre mossa, stb.

Távolabb rokonokul bizonyulnak be azon *angol és skót* balladák, melyekben a leány jár a férfi után. Ilyen mindenek előtt »Az islingtoni bíró leánya.« (The Bailiff's Daughter of Islington. Allingham gyűjteményében 156. l.) Ebben a bíró leányát szereti egy ifju, ki mivel viszont szerelemre nem talál, Londonba megy és ott kesereg a leány után; ez, ki eddig tréfára vette a dolgot, egyszerre nekiindul koldusruhában, megnézni, hogy van kedvese a városban. A mint elfáradva az ut szélén ülne, jön lóháton kedvese, kit ő megállit. Ez, megtudva hová

való, azt kérdi: hogy van a biró szép leánya? »Az a sirban fekszik régen!« Erre följajdul az ifju: »Ő volt egyetlen boldogságom! vedd lovamat, vedd pénzemet; én megyek el a nagy világba s soha vissza nem térek!« »Tartsd meg lovadat és maradj itt, felejtsd keservedet, mert ő meg nem halt, előtted áll, és örökre a tiéd!« — Ez több részleteiben igen élénken emlékeztet »Kádár Kata« czimű népballadánkra. — Egy másik skót ballada: »John and his true sweetheart« (Allingham 354. l. és Childnél IV. 89. l.) melynek meséje a következő: Johnt ablakból szólítja a leány: hová siet? »Hagyj kérdéseiddel békében: még ma veszek el náladnál sokkal szebb leányt.« — »Hisz nekem ígérted a házasságot, és ha mást veszel el, én is máshoz megyek.« — »Tégy a mit akarsz!« — Erre a leány felöltözködik, és követve őt, kéri, jöjjön vele vissza s hűségeért ne okozzon kint neki. Az első városban vesz neki John egy gyűrűt és haza küldi, de az csak nem tágit és újra kéri. A második városban Johnnak megesett a szive s karjaiba zárja a leányt. A harmadik városban vesz neki menyegzői ruhát, és a negyedik városban megesküszik vele. — Ez utóbbiban csak a hűség jutalmát látjuk; szóban levő balladánkhoz egyébként igen távol áll.

Kimutattuk a »Hű szerető« közelebb s távobb rokonait a bel- s külföldi népballadák közt, a mennyire azok ránk nézve hozzáférhetők voltak, vagy a mennyiben rájuk utaltak többek közt Uhland (Schriften zur Geschichte der Dichtung und Sage, IV. 121. l.), Wolf F. (Proben portug. u. catalan. Volksromanzen, 145. l.), Wolf A. (Volkslieder aus Venetien) és egyebeken kívül,

kivált Liebrecht Felix (Götting. Gelehrte Anzeigen, 1870, 395., 1872, 1274., 1873, 205. l.)

Az utóbbinak még egy adatot köszönünk, a melyről megemlékezni el nem mulaszthatjuk; mivel arról tanuskodik, hogy a tárgy nem csak Európa legtöbb népeinél, hanem annak határain túl is ismeretes. Ez ugyanis szinmű, még pedig *sinaí* vigjáték: »A férj mint nejének kérője.« (Journal asiatique 4. Serie XVII. 364. l. után Liebrecht, Gött. gel. Anz. 1870. 395. l.) Főbb tartalma ez: Egy új házas háboruba indul, és tiz év múlva magas raggal tér vissza hazájába. Kertjében találkozik nejével, és a nélkül hogy rá ismerne, vagy az, pompás ruhájában, megismerné őt, szerelmi vallomást és házassági ajánlatokat tesz neki; de a nő, daczára annak, hogy ál hírek folytán férjét holtnek tartja, állhatatosan visszautasítja őt. Később, midőn egymásra ráismernek, meg akar tőle válni a nő, megkísérlett hűtelensége miatt, de végre csak kibékülnek valahogy.

Kevésbé rokon mint az előbbi, de tárgyunkkal mégis kapcsolatban álló a középkori *görög-bizanczi* monda »A római jóságos Florentiá«-ról. (Rhode, Der griechische Roman, 534. l., Grässe, Literärgeschichte, III. I. 286. l.) A hű Florentiát, férje távollétében, ennek fivére ostromolja szerelmével, mit az épen úgy visszautasít, mint később, elűzve, idegen földön a lovag, a hajós, és egy általa a halálbüntetés alól kiváltott gonosztevő csábítgatásait. Egy zárdában talált menedéket, és különféle csodás gyógyítások által elhiresülve, látja ott megjelenni sorban az eddig szereplőket, kiket, bűnös szándékuk bevallása után, betegségeikből ki is

gyógyit, és végül férjével újra egyesül. — Csekély eltérésekkel még most is él e monda Görögországban (Hahn, Griechische Märchen, I. 140. l.).

Ezen, rokon mondákban — nevezetesen a Genovéről, és különösen a Crescentiáról szóló mondákban (Hagen, Gesammtabentheuer, VII. sz. és CI. l., Kirchof's Wendunmuth, II. 23. l., Grimm, deutsche Sagen, 437. sz.) — sokat variált elbeszélés hazájául Rhode (i. h.) *Indiát* mondja. (V. ö. Benfey, Pancsatantara I. 25. l.) Szerinte a »Papagájkönyv« beszélyei közé tartozik, és ezeknek már legrégebb gyűjteményében, Nachsabê papagájkönyvében (l. Zeitschrift d. d. morgenländ. Gesellschaft, XXIX. 536. l.) is előfordul.

Ugyanazon elbeszélés megvan a *török* »Tutinaméh«-ban is. (Rosen, I. 89. l.) Egyéb onnan származó keleti változatai: »A Kadi és neje« (»Ezeregyéj« 497. sz. és 490. sz.), »Repsima története« (1001 nap 987—1001., Cabinet des fées XV. 477. l.) és a tréfás »Aventure de la fille d'un Visir« (Cardonne, Mélanges de litt. orient., II. 36. l.).

Végül ismét *Sinában* találkozunk az eszmével, azon sinai izlés szerint a meghalt szülék emlékét dicsőítő s egyébként is igen eltérő: »Meddig terjed a fiui szeretet« című elbeszélésében. (Remusat, Contes chinoises, német ford. 1827. I. 3. l.)

Áttérve a »*Párja vesztett gerliczére,*« hadd vessünk ennek idegen rokonaira is egy futó pillantást. Mindenek előtte megemlítjük, hogy még két közel magyar rokona is van, az egyik Krízánál (220. l.), a másik

Erdélyinél (I. köt. 11. l.). Az idegenekkel való könnyebb összehasonlítás kedvéért ennek szövegét is ide igtatjuk Szabó Samu közlése szerint (Koszorú 1864. I. 26. sz.), mely a Gyulai Páléval (Népkölt. Gyűjt. I. 179. l.) majdnem szóról szóra összevág.

A PÁRJA VESZTETT GERLICZE.

Húron szóló szép gerlicze
Kedves társát elvesztette.

Elrepüle zöld erdőbe.
Ő nem szálla szép zöld ágra,
Hanem szálla asszu ágra;
Asszú ágát kopogtatja,
Kedves társát siratgatja:
Társam, társam, édes társam!
Soha sem lesz olyan társam
Mint te voltál nékem társam!!

Húron szóló szép gerlicze
Elrepüle messze földre,
Messze földre, zöld buzába.
Ő nem szálla zöld buzába,
Hanem szálla konkoly ágra;
Konkoly ágát kopogtatja,
S kedves társát siratgatja:
Társam, társam, édes társam!
Soha sem lesz olyan társam
Mint te voltál nékem társam!!

Húron szóló szép gerlicze
Elrepüle messze földre,
Messze földre, folyóvizre.

Nem iszik ő tiszta vizet,
 Ha iszik is, felzavarja
 S kedves társát siratgatja:
 Társam, társam, édes társam!
 Soha sem lesz olyan társam
 Mint te voltál nékem társam!!

Népdalainkban gyakori a gerlicze szereplése, s a róla szóló s őt említő dalok hangja többnyire a mélabús kesergés azon fájdalmas kifejezése, melynek a »Párja vesztett gerlicze« oly utánozhatlan szép mintája. Ilyenekül említhetjük fel számos változatait a gerliczéhez intézett intésnek:

Lám megmondtam, bús gerlicze,
 Ne rakj fészket az útszélre:
 Mert az uton igen sokan járnak,
 Fiaidra rátalálnak.

Inkább menj el az erdőbe,
 Annak is a közepébe;
 Iharfának magas tetejébe,
 Czédrusfának levelére.

Ezen szöveget Székely Sándor kiadatlan gyűjteményéből közöljük; egyéb változatait l. Erdélyi I. 72., II. 159. l., Kríza 210. l., Népkölt. Gyűjt. I. 213. II. 99. l.

Igen érdekes, ide tartozó dalt közölt »Vitézi énekeiben« Thaly Kálmán. (II. 367. l.) Abból indul ki e dal, hogy költőjének olyan az élete s sorsa

Mint gerlicze madár, ki társától elvál.
 Jaj! kesergi társát, zöld ágra nem is száll,
 Csak óhajt és fárad valaholott megáll,
 Mindaddig bujdosik, míg társára talál.

A többi kilencz versszak ezen themának majdnem csak variatiói; egy versszaka azonban annyira közelit a »Párja vesztett gerlicze« egy részletéhez, hogy ide igtatását szükségesnek látjuk:

Csak egy gerliczécske, ártatlan madárka,
 Ha társától elvál, jaj! mit nem cselekszik!
 Mőd nélkül bánkódik, zöld ágra nem is száll,
 Vizet felzavarja, ugy marad szomjazva.

E versszak majdnem szóról szóra előfordul egy másik XVIII századbéli panaszos dalban is (Thaly, Vitézi énekek, II. 12. l.); az egész dalnak hézagos változata pedig megvan Erdélyinél, I. köt. 11. l.

A »Párja vesztett gerliczének,« népköltészetünk ezen egyik leggyöngédebb virágának egyéb rokonai idegenek ugyan, de — a mennyire eddigi kutatásaink nyomán állithatjuk — nem külföldiek, a mennyiben az egyik *ruthén*, a másik *román*. Az utóbbi annyira hasonlít a magyarhoz, hogy legjobban vélünk tenni, ha az egészet, Moldován Gergely közlése szerint (Román népdalok és balladák, 1872. 86. l.) átveszszük.

A GERLICZE.

A gerlicze bús madárka,
 Ha elpusztul a hű párja,
 Pusztán bolyong, repül gyorsan,
 Nem is élve, inkább holtan;

Életén át gyászol mindig,
 Más gerléhez nem szegődik;
 A zöld erdőt is megjárja,
 Virulását nem is látja;
 Mig elfárad, bolyong, repül,
 De zöld ágra akkor sem ül;
 Hogyha néha le is szállna,
 Rászáll egy-egy száraz ágra;
 Vagy rászáll a szirttetőre,
 Étél, ital nincs inyére;
 Ha folydogál esermely, patak,
 Felzavarja s tovább halad;
 A vadászt, ha jönni látja,
 Eleibe repül szárnya.

Igen csinos dal ez is, de nélkülözi a gyöngédség azon himporát, azt a bájt, mely a magyart oly becsessé teszi.

A *ruthén* dalt Fincicky Mihály fordításában ismerjük (Magyar-oroszl népdalok, 1870. 9. l.); egyes részletei igen rokonok a magyarral. Tartalma ez:

Iharfaágon két hű galamb ül, egyszerre vadászok jönnek és lelövik a himet, a nöstényt elfogják:

Nöstény galambka nem iszik, nem eszik;
 Juharfa alatt bűg s mind egyre könyezik.

Miért nem iszol eszel? Megölték páromat! Azon ne sirj, választhatsz magadnak mást, van nekem hét száz galambom.

Voltam én már köztük s mind megtekintettem,
 De nincs olyan, a kit megszersek itten.

Szép volt szöke párom, gyönyörű galambka,
Barna volt szemöldje, síma volt az arca.

Ezek után ismételjük, a mit felebb említettünk, hogy t. i. a magyar »Ihon nevelkedik« kezdetű ballada eredetileg nem nélkülözte a szerelmesek bucsuját és végül a megismerés érzelmes előadását. Vajon a netalán felfedezendő ép példányban meglesz-e a gerlicze busongása? Ha igen, valószínűleg oly rövid lesz mint az Uhland közölte német balladában. Hogy a »Párja vesztett gerlicze« nem lesz teljesen bele olvasztva, azt következtethetjük terjedelme s az után hogy idegen rokonai szintén önállóan tárgyalják a gerlicze keservét.

ELÉGIA

Székács József temetésekor, az Ó és Toldy Ferencz emlékezetére

FÁBIÁN GÁBORTÓL.

(Fölvastatott 1876 szeptember 27-dikén.)

- Azt hittem, Te fogod sírfámra megírni a verset,
S a rövid emlékszót Toldy adandja ahoz.
Bár követelni jogom nem volt, de remélni szerettem.
Töletek ezt, feleim hű veteránjaitól.
- 5 S im! hova tűntetek el mind ketten időnek előtte,
Engemet itt hagyván, végzeni Nálatok azt.
Végzeni, én? kar- s kortársim rokkantja! kiben már
Nőttön nő a fogyás, gyengül az életerő.
Más volt az, mit Töletek én vártam, ha túléltek:
- 10 Pár, kegyelettel telt szócska elég vala rá.
A tudománynak, mint Ti, dicsők, oly hőseit ennél
Több illet: hérold, szép hirü, mesteri mű.
A nagyok emléktáblájánál toll, ajak és lant,
És ecset és véső míve remek mű legyen.
- 15 Sándor, a hódító, a hősek hőse, ama nagy,
(Mint ez az Évkönyvek lapjain irva maradt)
Törvénnyel tiltá, képét más festni ne merje,
Mint csak Apelles, sem vésni, Lysipp egyedül.
Tisztelem e törvényt, s tisztelném Nálatok úgy is,

- 20 Hogyha ma is birnám egykori teljes erőm.
 Mert mint Sándor, a harez rettentő hőse: Ti mint a
 Béke szelid hősei tűntök elő nagyokúl;
 Köz gyásztoknál is hát praecónak kitünőnek
 Illó vinni a szót kün s a terembe' belül.
- 25 Nagyra hivatva magam' soha nem képzeltem; azért én
 Nagy szerepekre nem is vágyakozám sohasem.
 E fényes tisztet hagyván hát más jelesekre,
 Én csak a távolból járulok ahhoz; imé:
 Ma, temetésnapodon, Székács! én házi magányom
- 30 Csendében tartom Nektek a requiemet.
 Itt emelek ravatalt, cziprussal díszesítettet:
 Egy ág szánva Neked, szánva Ferencznek is egy;
 S egyet, mint papotok, koszorúul tartva magamnak,
 Szent áhítattal végezem áldozatom.
- 35 Ah! mert veszteteken mélyebb gyászt senki sem érez
 Mint én, legrégibb lelki rokon feletek.
 Bármi keserves is e két vész a honra, családra:
 Egyiknél se lehet mérve, hatása nagyobb;
 Itt, és ott viselése közös, s könnyebb megoszolva
- 40 A súly mintha csak egy vállra nyomúl az egész;
 És mivel én azt is, mit a hon s a család külön érez,
 Osztom, így én a gyászt többszörösen viselem.
 Senki viszonya se volt Veletek drágább az enyimmél,
 Nem, mert hosszu, de mert ritka viszony vala az:
- 45 Életfeltétel rám nézve, a pálya utóján,
 Mely immár Veletek s Értetek éltete csak;
 Ti tartátok még egyedül fen bennem a lelket,
 Főt, szivet, ifju kedélyt és a tevékeny erőt;
 Sőt gyarapítatok mind ezt buzdítva, buzogva,
- 50 Hogy merjem, mire még vágyni se mertem előbb.
 Egy vak-eret, tudnillik, a költőit, kebelemben,
 Hol jókor pezsdült, ámde hamar bedugúlt,
 Meg Ti nyitottatok úgy, hogy azontúl egyre csakis vers
 Ömledezett belülem klasszikusok nyomain;

- 55 És ha azokban van köszönet, miket adtam ez úton,
Tikteket illet, mint kiktül az ihlet eredt.
Tetszéstek (mert »tetszni az elsőknek nem utolsó
Érdem«, mondja Horác) nékem elég jutalom.
Lelkesítöm e kedves téren, haj! ki lesz immár,
- 60 Oly rokon izlésű s hajlamu mint Ti, dicsők?
A kiket a kor sem vete tölem messzire hátra,
A vének padján volt velem a helyetek:
Egyiketek már a hetvent túllépte; a mások
Csaknem elérte, s ez itt alkonyulat szaka már.
- 65 A jelen e korban, mint egy más új ivadéké,
Kezd nálunk immár veszteni érdekiből;
És a jövő meg már el lévén zárva előttünk:
Még csak a múltba lelünk élvezetünkre valót;
Ámde a mely, mennél több kortársunk van, a kikkel
- 70 Meg lehet azt osztanunk, annyival élvezetesb:
Egy öreg egy adatot, más más hozván fel a múltból,
Ebből rendesen oly bájos alak tűn elő,
Mely mindig szebbnek, jobbnak mutogatja a hajdant,
S onnét kárpótol némileg a jelenért;
- 75 Csak hogy a mily mérvben fogynak társink, fogy ez
élv is,
S a legutolsónál már csak az árnya marad.
Kortársim, Ti dicsők! a végzet — nem tudom én,
mért —
Tenni utolsóvá engem akart ide lent.
Így a mint Titeket, Toldym s Székácsom, is elvitt,
- 80 Szívem két szárnyát tépte le véle nekem.
Nincs többé mivel, és nincs min, nincs kikkel örülnöm
A veletek töltött hajdani szép napokon!
Emlékemmel az átélt múltba ha visszatekintek:
Hány társ itt hagyta rég, a ki lehetne fiam!
- 85 Hány jeles és kitünő lángész mindennemű szakban,
Kikből egykor a hon oszlopa nőhete fel!
Ha én, sokkal idősb, bár, búmra, éltem idáig:

- Mért ne lehetne nekik fénybe' ragyogni ma itt?
 Elnézem szétszórt sirukat, haj! annyira mennek,
 90 Egy roppant temető állna belőlük elő.
 Mégis jobbjaink közt egy izromban nehezen dúlt
 Oly iszonyún a halál mint minapába' tevé.
 Kezdte egy oly példán, mely mélyen meglepe mindent,
 Egy mindig viruló arczu erős öregben.
- 95 Elragadá a tudóst, a kinek már élve a hős nép
 Szentele ünnepet és füze fejére babért.
 Sujtó villámként dördült egyszerre a hir szét:
 »Nincs többé Toldynk! meghala Toldy Ferencz!«
 A nagy munkabíró, a toll legügyesb kezelője,
 100 Az, ki ma írónk Nesztora, Mentora volt;
 A ki nem is könyvet, kész könyvtárt íra fejből,
 Ő, műbúvárink főbbje Kazinczy után;
 És — a mi legsujtóbb vala mindkettőnkre e vésznel —
 Lelki rokon társunk énnekem is, Neked is.
- 105 S vitte utána Keményt, a komoly rege nyájas íróját,
 Bölcs államférfit, mély eszű honfi tudóst.
 Majd viszi azt, a kiért remegénk rég, a haza bölcsét,
 Népe kevélységét más faju népek előtt;
 A kit az emberiség országa-világa örömmel
- 110 Vált vala meg, ha lehet, birtoka, vére felén.
 Elragadá, bár szívesen élt is volna, mig e hont,
 A még mélyen uszót, révbe vezetheti majd.
 Még a sötét zászlók ott lengtek a vár palotáin,
 Lent a vidéken még szóltak a síri zenék;
- 115 Söt a gyász-koszorúk végetlen halmaza még mind
 A nagy holt szentelt czinteremébe sem ért:
 Már Erdély egyik szeme fényét, Széki Domo nkost
 Dönti le lábairól kínok után a halál.
 Ím, most meg Téged ragad el karjainkbul, a költőt,
- 120 Szónokot és hazafit s főpapot is remeket.
 Hozzak-e még fel több esetet? mert volna; nem egyet
 Vesztettünk ifjabb érdemesinkbül is el:

- Lám a halál Bartalt se kimélte, a híres apának
 Lángeszü, nagyra törő, nagy hivatásu fiát;
 125 Élte virágában leszakasztja tövérül a cédrust,
 S máglyává szelvéen, ön tüzin égeti el.
 Hát ha kiket pár évvel előbb Libitina lefoglalt,
 Még ide számítnám, mennyire menne a szám!
 Hajh, e szörnyü dulás honnét? égből-e bününkért?
 130 Mit vétett e nép, égiek, ellenetek?
 Mit főkép ebből amaz osztály, mely kiszemelve
 Bünbakul, úgy szólván csak maga bünhődik így?
 Ám mert ép azokat hagyjátok múlni korán ki,
 A kik az ész s tudomány fáklyavivői nekünk,
 135 És kik az égből nyert szikrát terjeszteni hivatván,
 Kell, hogy leghívebb híveitek legyenek.
 Fátum-e, vagy pokol átka ime vészterhes időszak?
 Nem kutatom: hozzád fordulok, isten Apoll!
 Mintha csak (ah! bün mondanom is ki) az öldöklő nyíl
 140 Ten magad ívéről szállana oly sűrűen
 Mint mikor elbúsult haragodban szórtad a grájok
 Népire záporral régibe' Trója alatt.
 Nem hihető; hiszen itt nincs 'Trója, se nőraboló nép:
 Hunnia szenved imigy, az panaszolja buját.
 145 És a hon, mely Hunyadikat szült, szülte Deákat
 S a Széchényieket, nem kifogyasztani való.
 Ha csak jobbainkat nem azért hagyod oltni hamar ki,
 Hogy mielőbb oda fen istenesüljön e kar.
 Inkább azt hiszem én, az örök végzet mive mind ez,
 150 Mit meg nem másít isten-erő se soha;
 És csak ezért nézted tétlen' nálunk e halálzást,
 Ellene bár gátot vetni bírál, ha akarsz.
 Ám de feledted, hogy mint Paeán mily hatalommal
 Birsz Te, magad s bármely sebnek is orvosa vagy.
 155 Kérlek, halld meg hát szavamat, szentséges Apolló!
 Mint Paeán, s ha a vész dúlni akarna tovább:
 Övd meg híveidet s jöjj jókor a sebbe esetthez,

- Hozd a halál ellen biztosító szereid,
 Sőt jövel, ó már is, még vannak menteni méltók,
 160 Kik jóvoltáért milliom ajk s szív eped.
 Ott az aranynál, gyémántnál és drága köveknél
 Értékesb Aranyunk, küzdve, gyötörve ma is.
 Vedd őt gondod alá, tedd, hogy felüdülve egészen,
 Ígéző lantját kedvire verje tovább.
- 165 Íme Mikó, Erdély Széchényije is, ha igaz, mit
 Fáma minap kürtölt, ágyba szegezve hever,
 S oly sulyosan, hogy percznyi idő sincs késni szereddél :
 Ó Paeán, Paeán ! rajta segíteni siess !
 Hát kiknek sebhedt szívét a bánat emészti,
- 170 Számuk mennyire megý ! Nemzeti kór ma ez itt,
 Melyet egy orvos, bármi tudós és bármi hatalmas,
 Bár isten legyen is, küzdni le még sem elég.
 Hol van ezek sebýre az ír ? ide lent-e vagy égben ?
 Merre keresse a hon, árva család s a barát ?
- 175 Van vigasz egy, s ide lent, mely, bár ki nem oltja
 egészen
 A szív fájdalmát, szünteti azt legalább :
 És ez a hit mezejének örökzöld fényű virága,
 Drága remény, te vagy és csak Te lehetsz egyedül.
 Ha nem egyéb, csak a hit, mint szülőd íhlete hat rád :
- 180 Elhatsz mindenüvé, hol dul az aggodalom.
 Ott hagy az ész, e gyarló orvos, mig te, segéde,
 Egyre maradsz híven s ápolod a beteget.
 Oldala mellett jársz, napon át, virrasztod az éjt ki,
 Ébren ígérve jövót, álmot is adva dicsöt.
- 185 Mikre a hit kenetes szavait nyomkodva pecsétül,
 Mind, a mi tőled eredt, szent neki, és hihető ;
 Elkísérsz a sirig, s a vesztő helyre halálos
 Rabbal, mint jó pap, mégy külön egy szekeren.
 Hát a hit és a remény, e két nemtője fajunknak,
- 190 E sebet is nálunk helyre hozandja utóbb.
 Én hallván hallom füleimben zengeni e szót :

- »Élned kell, ó hon !« s él, míg eléri a kort,
 A »Magyar Aera« nevűt, a midőn a népek ülésén
 Ő osztand szerepet s ott csak az ő szava dönt.
 195 Elrablott jelesink nyomain fog kelni egy öltő,
 Melyben, a mit veszténk, visszaadandja a sors.
 S már tünedeznek elő új pálmák, nagyra növendők,
 A derülő korszak hajnali csillagiként.
 A két árva család szívét se emésztí fel a seb,
 200 Méрге szűnik kicsiként, s végtire megszeliidül.
 Toldynk s Székácsunk törzszsé nőtt magva, tenyésző,
 Szép bokor egy sarjat hágy vala mindenikök.
 S mert a nemes törzsnek nemes a csemetéje is egyig,
 Sőt bele oltva vad ág általa megnemesül :
 205 Válnak e két törzs sarjaiból bizonyára utódok
 Apjokhoz méltók házba' s a fórumon is.
 Már is a Toldy nevet megujult fényben mutogatja
 Egy, ön czége alatt, mert maga vívta ki ezt.
 Van Neked is, Székács, nemes oltványod, ki előbb is
 210 Faj kitünő, jeles és nagyra nővő vala már,
 És ki, ha óhajom és sejtelmem nem csal, előbb mint
 Gondolnók, helyeid tölti be mind oda fen.
 Mennyi vigasz nektek, Székács és Toldy családok !
 Hogy le ne nyomjon a gyász, el ne emésszen a bú.
 215 Hol lelek én ? Nékem kifogyott Gileádbul a balszam,
 A hogy a sors elvett, drága feleim, Titeket :
 Ezzel bézará a jövőt végképen előttem ;
 S a ki jövőt nem bir, ott hágy olyant a remény,
 Mely csakis ennek tud dolgozni kezére sikerrel,
 220 S ott, a hol ez megnincs, semmi hatásköre már.
 Így ez egyik nemtő elhagyván Véletek együtt,
 Még csak a hit maradott, ennek is árnya csupán.
 Mit tegyek ? Ezt is megragadom ! hiszem a miket ígér,
 Főkép mit magam is hinni kívánok igen :
 225 Hogy van még a halál kapuján túl egy örök élet,
 És ez az Élyzium, mely kebelébe fogad ;

- S e hitben várom békével, majd ha maholnap
Eljön a végső percz, melybe' hivatva leszek
Menni a hol vagytok, Titeket tárt karral ölelni,
230 S vég nélküli időt tölteni Véletek ott.
És ide lent addig, míg könyeim árja szememből
El nem apad, cseppig hamvatokon sirom el.
Ennél nincs egyebem, csak is ezt hozom áldozatúl már
Szent emlékteknek, mennybe repült feleim!
235 Ah! nem volt hiu szó tőlem, hogy senki se gyászol
Mélyebb gyászt mint én : tenger a gyász, az enyém.

A HALHATATLANSÁG ESZMÉJE A NÉPKÖLTÉSZETBEN

ABAFI LAJOSTÓL.

(Felolvasatott 1876 október 25-dikén.)

Az emberiség naiv gyermekkorából, a nemzetek ősi életéből származik az összes népköltészetek azon közös vonása, hogy a természet iránt oly benső szeretet, oly mély részvét nyilatkozik bennök mindenfelé. A természet kedvelése, az élet és költészet ez alapvonása azon általános szükségben rejlik: az emberi létet az egész természet közösségében felismerni.

A költészet soha sem szünt meg az állati s növény-élettel foglalkozni, abba mintegy belemélyedni s a lelketlen teremtésbe értelmet, szellemet önteni, mindig vonatkozással az emberre, az emberi gondolkodásra, érzelmre. De különfélekép nyilatkozhatik az ember és természet közti vonatkozás, a mint a költészet a kettőnek ellentétes viszonyát fentartja vagy a köztük létező különbséget kiegyenlíti. Az előbbi esetben inkább csak reflexio útján észlelhető; míg az utóbbi esetben már a költészet vérebén lévén a vonatkozás, az egész természet emberi öntudattal és érzellemmel látszik birni, egyenjogúvá téve azt az emberrel, kinek örömeiben, bujában részvétteljesen, rokonszenvesen osztakozik. A népköltészetben azonban

találkozunk oly vonásokkal is, melyekben az öntudatos emberi lelki élet az öntudatlan természetre átvitetik és mintegy kiegészítését, folytatását leli.

A ki csak némi figyelemmel forgatott népköltészeti gyűjteményt, bizonyára észre vette azt, a magyar népdalokban is többször előforduló jellemző vonást, hogy a szeretők sirjából, kivált ha azok éltök hajnalában erőszakos halállal kimultak: liliomok, rózsák és egyéb virágok vagy fák növekednek. Ezen, a nép philosophiáját képletilleg előadó vonásokat kívánjuk a jelen összeállításban kimutatni.

Legelőbb hadd álljanak itt együtt azon példák, melyeket a magyar népköltészet nyújt, és a melyekre ez értelemben előbb rámutattak már: Greguss Ágost (A balladáról 61., 115. l.) és az értekező. (A magyar népdalról 21. l., Ungarische Volksdichtungen XXXV. l.)

Legegyszerűbb alakjában találkozunk e képlettel a »Dömötör János urfi« ezimű göcseji népballadában, melyet Kóváry Béla gyűjteményéből a »Figyelő« juliusi füzetében közöltünk; ebben a két szerelmes a nagy világba bujdos, és a vége az, hogy:

Mentek, mentek, még csak halálra váltak,
Mind a ketten egy kis sirban nyugodtak;
A kis sírnak begyöpösült oldalán,
Kivirágzott gyönyörű szép tulipán.

Bonyolultabb alakban lép fel a képlet az előbbivel rokon »Kádár Katá«-ban (Kríza, Vad rózsák, 3. l.); ez szintén két kedvesnek szerencsétlen sorsát adja elé, s azzal végződik, hogy:

Egyiköt temették ótár eleibe,
Másikot temették ótár háta mögi.

A kettőből kinőtt *két kápóna-virág*,
Az ótár tetején észszekapesolóttak ;
Az anyyok oda mönt, le is szakasztotta,
A kápóna-virág hëzza így szólala :

»Átkozott légy, átkozott légy,
Édes anyám Gyulainé!
Éltömbe rosz vótál,
Most is meggyilkótál.«

Még ennél is teljesebb »Kádár Kata« terjedelmesebb változatának (Krizsa, Vad rózsák, 5. l.) befejezése :

Egyikből nőtt *muszkáta szál*,
A másikból *rózsmarint szál* ;
Addig s addig neveköttek,
Vizön főjül eméköttek,
Egymásba belé szerettek
S ott is észsze-ölékeztek.

Miklós anyya mönt sétáni,
Meg taláta ököt látni ;
Vizi bűvárt elhivatá,
Mind a kettőt kiásatá.
Az egyiknek csinátattak
Fehér márvánkő koporsót,
A másiknak csinátattak
Vörös márvánkő koporsót.
Az egyiköt étemették
Eleibe az ótárnak,
A másikot étemették
Háta mögi az ótárnak,

Az égyikből nevekődött
Fehér márván liliomszál,
 A másikból nevekődött
Vörös márván liliomszál.
 Ott is addig neveköttek,
 A mig észsze-öléköztek.

Miklós anyja hogy meglátá,
 Mind a kettőt leszakasztá,
 Talpa alá bétipodá
 S tövis bokorra rakatá.
 Ezt hogy látta Kádár Kata,
 Kopossóból főjajdula :
 »Éltünkbe üdözönk vótál,
 Békét hótunkba sem hattál.
 Kiér isten jót ne aggyon,
 Szeretetlen tássat aggyon !
 Kinyeretlenség talájon,
 Mégis sönki még ne szánnyon !«

Ehhez hasonló vége van »Landorvári Dorká«-nak,
 (Népköltési Gyűjtemény, I. 162. l.) ki szerelemből vétett,
 és kit gonosz anyja, kisedével együtt, megölet; a későn
 érkező szerető pedig önmagát öli meg; hármok sirjából

Három szál rozmaring
 Nyílt ki a fejében.
 Oda ment az anyja,
 Hogy majd leszakajtja :
 »Menj innen, menj innen,
 Te átkozott anya !
 Nem egyet ölettél :
 Hármat veszejtettél !«

Ismét az igazi sirvirággal, a liliummal, találkozunk
 »Szép Lilia« című balladánkban (közölte Kríza a »Fő-

városi Lapok« 1864. folyamában). Itt a »pogány király« veszi át a gonosz anya szerepét, és megöli leányát, ennek szeretője pedig leveti magát a várfokról és szörnyet hal. Ezeket is (mint »Kádár Katá«-ban) fehér és vörös márvány koporsóban temetik az oltár eleibe s a mögő:

Az egyikken nevelkedék
Fehér márvány liliomszál ;
 A másikon nevelkedék
Vörös márvány liliomszál ;
 Addig addig nevelkedtek,
 A míg összekapcsolódtak.
 Oda sétál pogány király,
 Le akará szakasztani
 Megszólalék a leánya :
 »Atyám, atyám, édes atyám,
 Élünkbe' sem hagytál békét,
 Bár holtunkba' hagynál békét.«

Székely Sándornak még kéziratban levő gyűjteményében található egy ballada (»Péterpáli Mihály«), melynek vége ide vág; a szerelmesek meghaltak:

Főlibök kihajtott két tüzes liliom,
 Addig-addig nevedtek,
 A míg összeölekeztek.

Egy-egy liliomszál nő ki a szerelmesek sirjából egy csángó balladában is, melyet Rokonföldi közölt a »Magyar Nyelvőr« 1876. 47. lapján.

Ezektől eltérő befejezésü a »Kis Julia.« (Népköltési Gyűjtemény I. 183. 1. és Bartalus, Magyar Népdalok II. 6. és 7. 1.) Kis Juliát a Dunán át meglátogatja

esténkint a király urfi, de egy éjjel a vízbe ful és e miatt a leány szörnyet hal. Fehér és vörös márvány koporsóban eltemetik őket is, de egymás mellé, a virágos kertbe:

Az egyikre palántáltak
Fehér csíkos tulipántot,
 A másikra palántáltak
Tiszta vörös tulipántot.
 A szerelmeseknek lelke
 Élő tulipánttá leve,
 S addig s addig nevelkedtek,
 A míg összeölelkeztek.

Itt tehát kivételkép nem magától növekednek a virágok, hanem oda ültették.

Mind e változatok mellé bőven állíthatunk külföldi analógiákat, parallelákat. Felhasználtuk e tekintetben mások kutatásait is, nevezetesen Koberstein jeles értekezését (Weimarisches Jahrbuch I. 78. l.), a melynek jelen összeállításban nagy hasznát vettük.

Első legyen a német »der Graf und die Magd.« (Umland, Volkslieder I. 220. l.) A gróf elesábitott egy leányt és elvesztett becsületeért kárpótlást ajánl; ezt visszautasítva haza megy a leány anyjához és azonnal lefekszik. A gróf azt álmodva, hogy kedvese gyermekágyban halt meg, oda siet, de már halva találja s bujában szíven szúrja magát. *Sirjokon három negyed év múlva három lilium növekedett.* Tehát nem csak tárgyban, hanem kivitelben is teljesen hasonmása a föntérintett »Landorvári Dorká«-nak.

E német ballada más változataiban a közös siron három szekfü növekszik (Nicolai, Almanach, I. 43. l.);

ismét másban, hol csak a leányt teszik szentelt földre, az ifjút pedig az akasztófa alá: két vagy csak egy liliom emelkedik a sírból, és levelére fel van írva, hogy az égben egyesültek. (Des Knaben Wunderhorn, I. 53. l.) Mindenképen létesül az egyesülés.

Az ehhez rokon »Az ur és a leány« című vend ballada (Haupt und Schmalder, Volkslieder der Wenden, I. 159. l.) vége az, hogy az ur azt mondja: temessék el együtt, ő fölébe tegyék kardját, a leány fölébe pedig *rutát*; ez növekszik, és levelén az áll, hogy mind a ketten az égben vannak.

Ellenben a rokon »Freudenburg herczeg és Adelin kisasszony« című svéd népdal azzal végződik, hogy a szeretők sírján hársfa emelkedik és itélet napig ott áll; a hárs a templomnál is magasabbra nő s egyik levele a másikat ringatja karjában. (Hoffmann, Schlesische Volkslieder, 11. l.) és Wolff, Hausschatz der Volkspoesie, 265. l.)

A virágon levő irás még azon népdalban is előfordul, melyben a grófi leány férjhez ment nővérénél hét évig szolgál ismeretlenül, azután betegeskedik s végre meghal, halála előtt megismertetvén magát: És miután meghalt, sírján *három liliom* nőtt, és a középsőn az volt írva: istennél van a leány. (Erk und Irmer, Deutsche Volkslieder, II. 68. l.)

Fenyegetőbb a sírvirág felírása az ó-svéd balladában. (Warrens, Schwedische Volkslieder 137. l.) A szeretők sírján hársfa emelkedik: zöld a levele, halvány a virága, s a halvány virágokon ez irás látható: itélet napján fe-

leljen atyám értem! A zsarnok apa ugyanis máshoz akarta adni leányát mint a kit szeretett.

A leveleken levő irás helyét némelykor pótolja a növény fohászzkodása vagy felsóhajtása: az utóbbit magyar népballadáinknál észleltük; az előbbit feltaláljuk »A vándornő« czimű portugál románczban (Geibel und Schack, Romanzero der Spanier und Portugiesen); ez azzal végződik, hogy a vár urnője a két szerető tetemét tengerparti két mély árokba temetteti, és a lovag sirján *komor fenyőerdő*, a leány sirján *szomoru nád erdő* növekszik; az urnő levágatja ezeket, de mindannyiszor újra kihajtanak és évig emelkednek, és éjjel halatszík a nád fohászzkodása.

Egészen hasonló ehhez az új-görög »Szerelem a sírban.« Itt az ifjun *cziprusfa*, a leány felett *nád* nő; az a Boreas bömbölése, ez pedig a Zefir fuvalma alatt lehajlik s megcsókolja a cziprusfát.

Sajátságos vonást mutat fel a »Graf Friedrich« czimű német népballada. (Hoffmann, Schlesische Volkslieder, 35. l.) Friedrich jegyeséért megy és ut közben véletlenül kisklik kardja és megsebesíti a leányt; a gróf anyja azzal fogadja, hogy mért hoz oly sápadt menyet? Harmad napra eljön a leány atyja s leánya haláláról értesülvén, azonnal megöli a grófot; ezt a mezőn, jegyesét pedig a templomban temetik el; a leány sirjából *három lilium* növekedik ezen arany irással: ássátok ki vőlegényemet és hozzátok ide hozzám! — A vége más változat szerint így hangzik: A vőlegény sirján *egy tövön két lilium* nőtt; az egyikre az volt írva: isten

előtt vagyunk! a másikon: Együtt kell feküdnünk! Ki kellett az ifjut ásni s jegyeséhez a templomba vinni.

Még csodálatosabb e ballada más változatának (Uhland i. h. 277. l.) vége. Itt is megöli a grófot apósa, de azután így fejlődik: Lóhoz kötik és a mocsárban meghurczolva, oda temetik; de harmad napra *három lilium* növekszik sirjából, és azokra rá volt írva, hogy: Istennél van. Egy égi szózatra kiveszik sirjából és jegyeséhez temetik. Egész teste megújul, és végre az a csoda történt, hogy kedvesét átkarolta, sőt meg is szólalt, ártatlanságát erősítvén.

Egy német vadászdalban (Uhland i. h. I. 240. l.) megöl a vadász egy leányt, kinek sirján *három lilium* nő, melyeket arra menő lovag le akar szakítani: Ah, lovas, hagyd meg a liliumokat, egy fiatal vadásznak vannak szánva!« Más változatok szerint a siron *rózsa* vagy *szegfű* nőtt.

Más, Heine átdolgozása által igen ismeretessé vált német népdal, mely két szeretőnek idegen országba vándorlását tárgyalja, a hol elvesztek, elpusztultak; így végzi:

Auf ihrem Grabe *Blaublümlein* blühen,
Umschlingen sich treu wie sie im Grab,
Der Reif sie nicht welket noch dörret.

Tehát a dér sem bántja a szent virágokat!

A román »Az anyós« cz. balladában (Marienescu, Poesia populara, 21. l.) a visszatérő férj éhen halva találja hű nejét a disznóólban; a szerencsétlennek sirjából három éj mulva *hársfa* kel ki, s ha zord esős idő van,

azt kiáltja: Anyósom megölt! A gonosz anyóست a mennyei boszú utol éri: megöli az isten nyila.

Hogy mily csodás hatásuak a szeretők sirján emelkedő növények, annak világos példáját adja egy *albán* dal. (Rada e Coronei, Rapsodie d'un poema albanese 45. l.) Itt az ifju sirján *cziprus*, a leányén fehér *venyige* fakad; az utóbbi amazt átkarolja, s ha a szőlőből beteg eszik, meggyógyul, és ha sebesültek a cziprus leveleit rakják sebekre, ezek behegednek.

Mind az eddig említett dalok vége egy és ugyanazon alapeszmét tartalmazza, t. i. a szeretők lelki életének síron túli folytatását egy vagy több virág képében, de azon külömbiséggel, hogy az egyikben egyszerűen a síron növekedő virág emlittetik, másokban pedig a virágon irás látszik, mely arra mutat, hogy a virág és a halott közt titokszerű lelki összefüggés létezik. Ezen összefüggést fölismerjük azon német dalban is (Hoffmann, 64. l.), melyben a meggyilkolt mátka sirján *dupla* (*fehér és vörös*) *liliom* nő; ezt mindenki nézheti, a nélkül hogy változnék, de midőn a gyilkos megnézi, az fehér és pirossá válik és vérezni kezd. — E szellemi összefüggést a »Lilien« című német balladában (Uhland, I. 207. l.) is észlelhetjük: A mezőn nyargal egy lovag, fegyvernökével, ki urnőjébe szerelmes; beszédei felébresztik a lovagban a féltést; összeczivakodnak, megverekszenek; a lovag halálhírével tér vissza a fegyvernök, és megnyeri az özvegy kegyét. Midőn később együtt nyargaltak azon a mezőn és a gyilkosság helyére értek, *három liliomot* láttak rajta, melyek előttük meghajolnak. Ez felkölti a nő gyanuját, leveszi szeretője sisakját, és arcza sebhelyei-

ből látja, hogy férjét az ölte meg. Erre zárdába megy, hogy az ifju lelkéért imádkozzék. Itt a virágra van ruházva, mit különben régi dalok és mondák a meggyilkoltak tetemének tulajdonítanak, hogy az t. i. ujra vérzésnek ered, ha a gyilkos megérinti vagy hozzá csak közelít. (Grimm, Deutsche Rechtsalterthümer, 930. 1.)

De a költészet nem állapodott meg abban, hogy a sírban egyesült szerelmesek létét azon emelkedő s egymás mellett növekedő virágok képében tovább fonja, s az írásos kehely vagy levél által a halottak kívánságát, kérését vagy kielégítését kijelentse; hanem folytatja azt a boldog egyesülést és ölelkezést, melyet a szerelmesek az életben élveztek, halálukban is, a sírjokból növekedő növények egybefonódása, összeölelkezése által. Már a fentebb érintett svéd dalban láttuk azt a mesés fordulatot, hogy a két hárs a templomnál magasabbra nőtt, és leveleik egymást megölelik.

Jobban fejezi ki e vonást a vend népdal. (Haupt und Schmalzer, II. 49. 1.) »Temessetek el kettőnket a hárs alá s ültessetek rá *két venyigét*.« A venyigék növekedtek és sok szőlőt hoztak; egymásba fonva, úgy szerették egymást. De itt előbb plántálni kell a szőlővesszőt.

↳Eltérőleg, de sokkal szebben adja ezt elő a szerb dal; (Bajza József munkái, 1851. I. 203. 1., és Talvj, Volkslieder der Serben, II. 85. 1.) A szülék ellenzik a szerelmet, mind a ketten meghalnak:

Egymás mellé vannak eltemetve,
A hideg föld fogta őket egybe.
Hónap mult el, s ím az ifju sírján
Zöldelő sugár *jegenyfa* nőtt ki,

Egy *piruló rózsa* a kedves leányén.
 A rózsa körülfoná a szép jegenyefát
 Mint bokrétát a selyem fonálszál.

Képletünk egy szép példányával találkozunk a »Kádár Katá«-val rokon »Gyürü és kezkenő« cz. román balladában. (Alexandri, Ballade, I. 20. 1. 7. szám, és Moldován G., Román népdalok és balladák, 64. 1.) Ebben a király, ki okozója a szerelmesek halálának, az ifjút az oltárba, a nőt a sekrestyébe temetteti.

S tudod mi lett az ifjúból?
Zöld levelü fenyő fája
 A templomra hajolt ága;
Futóvirág lett a nőből,
 Mely kikelt a kemény kőből;
 Reggel kelt ki és már estve
 Össze vala ölelkezve
 Templomtetőn a fenyővel.
 Oh ég! dörögj, s sujtsad agyon,
 Kiben olyan rosz szív vagyon,
 Hogy megront egy hű szerelmet,
 Pusztává tesz két életet.

Igen hasonló ehhez egy másik, »Zsigmond király« című román népballada, melyre dr. Marienescu Athanáz, a román népköltészet legalaposabb ismerője, sziveskedett bennünket figyelmeztetni. (Számos jegyzetekkel közölte Vulcanu József szerkesztette »Familia«, 1873. foly. 298. 1.) Ennek vége az, hogy a királyfit az oltár előtt, a szegény leányt a templom eresze alatt temetteti el a zarnok anyja. A királyfiból szép terebélyes *fenyőfa* nőtt, a leányból pedig repkény *borostyán-inda*, mely az ab-

lakon benőve, a fenyőfát körülfonta s ágaival összeölelkezett. A ki ezt látta, mind azt mondta: Verje meg az isten, ki egy ifju és egy leány között elrontja a szerelmet!

Leggazdagabban és legkülönbözőbben fejlődött az eszme Tristan és Isolde ó-kelt monda különféle feldolgozásaiban. E szerelmesek története kedvencztárgya volt a középkori román és germán elbeszélő költészetnek. Leghíresebb a Gottfried von Strassburg regénye; azonban már előtte — ki azt 1200 körül írta — más is, Eilhart von Oberge, tárgyalta a mondát német nyelven; még előbb dolgozták fel Franciaországban, ó-breton népdalok alapján. Mindegyiknek vége hasonlít a »Kádár Katá«-éhoz. Tristan a cornwallisi király, Marke unokaöcscse, ennek számára megkérte a szőke Isolde kezét. Ez neki halálos ellensége, mert nagybátyját párbajban megölte, de megbékül vele s kezét oda igéri. Elutazásuk előtt Isolde anyja, annak unokahugára, Braugänéra, varázsitalt biz, a melyet Marke s Isolde lakodalmán ezek italába vegyítsen: az a tulajdonsága van, hogy a kik belőle isznak, szünhetetlen s mindig növekvő szerelemmel viseltetnek egymás iránt. Utazásuk alatt, tengeren, egykor Tristán maga s Isolde számára hűsítő italt keresvén — Braugäne távollétében — a varázsitalra akad, és azt ketten kiiszszák. A csoda ital hatása azonnal mutatkozik, és a kísértő későn veszi észre azt a változást, mely a kettő viszonyában esett. Braugäne nem is igyekszik szerelmeket megakadályozni, mert tudja, hogy a varázs hatalma ellen ember nem tehet; mindazonáltal nem lehet elkerülni Marke s Isolde egybekelését; ez te-

hát végbe megy, a nélkül hogy Marke csak gyánítaná is, hogy mily viszonyban él Isoldehoz Tristan. Eleintén gyakran találkoznak, mivel Marke — távol minden gyanutól — azt nem gátolja; de később mind inkább kiderül viszonyuk, és már csak titokban találkozhatnak. Végre teljesen elszakadnak egymástól. Tristan idegen országba megy és itt más Isoldet vesz nőül, mert becsülete úgy parancsolja. Egy alkalommal nehéz sebet kapván, tudja, hogy meg kell halnia, ha gyógytudó kedvese nem segít rajta. Isoldeért tehát hajóst küld azon utasítással hogy, ha Isoldeval jön, fehér vitorlát, ha nélküle, feketét tüzzön ki a hajóra. A várakozó s a halállal küzdő Tristannak azt a hirt hozzák, hogy hajó közelit; a vitorla színét kérdi, s vigyázatlanságból azt mondják hogy fekete: Tristan erre rögtön meghal. Azalatt Isolde csakugyan megérkezett, hogy kedvesét megmentse. Midőn látja, hogy későn érkezett, megszakad az ő szive is. A két hullát Angolországba viszik és Marke egymás mellé temetteti.

Eilhart elbeszélése szerint azzal végződik a szerelmesek története, hogy Marke király a Tristán sirjára *venyigét*, Isoldeéra pedig *rózsátöt* plántáltat, a melyek ugy egymásba fonódtak, hogy semiképen sem lehetett széjjel választani, lévén ez a varázssital ereje s hatása. (Büsching und Hagen, Buch der Liebe, I. 141. l.) — Gottfried von Strassburg be nem fejezhette regényét, de föltehető, hogy azon két költő, kik azt, mindegyik önállón, befejezték (név szerint Ulrich von Thürheim és Heinrich von Freiberg) ugyanazon forrásból merítették mint ő. Mind-

! fonódtak!!!

egyikök szerint ugyancsak Marke plántáltatta a sirokra a venyigét és a rózsabokrot, melyek azonnal a szerelmeseik szívében gyökeret vertek, a hol a hevitő ital még a holtakban is működött és hatalmát érvényesítette: mert a bokrok összehajoltak a két sir fölött és egybefonódtak, egymásba forrtak. (Gottfried von Strassburg Werke, herausg. v. Hagen, II. 97. l.)

Az ezeknél régibb francia regény (Roquefort, De l'état de la poésie française, 153. l.) ellenben azt beszéli, hogy az egymás mellett levő két koporsóból (plántálás nélkül) *repkény inda* növekedett, melyek egymásba fonódtak és lombjukkal elfődték a sirokat. Más értesítés szerint (Hagen, Minnesinger, IV. 605. l.) csak Tristan sirjából növekedett *venyige*, mely Isolde koporsóját újra s újra körülfonta, bármennyiszor is levágatta Marke.

Ezektől eltérőleg végződik a tárgy skandináv változata. Ugyanis ama második Isolde, Tristan neje, a két szeretőt, hogy legalább halálukban el legyenek választva, egy templom két oldalán temetteti el, mire az egyik sirből *cserfa*, a másikkól *hársfa* növekszik oly magasra, hogy ágaik a templom felett összeölelkeznek. (Hagen, Minnesinger, IV. 605. l.) — Egy norvég dalban Tristanról, *a két fa a templom tetején keresztül beszélget*. (Hagen, u. o. és Dietrich, Altnordisches Lesebuch, 195. l.) Ennek izlandi változatában a két sirből *két hársfa* nőtt s a templom teteje fölött összeölelkezett. (Willatzen, Alt-isländische Volksballaden, 113. l.)

E befejezés élénken emlékeztet egyfelől »Kádár Kata« végére, másfelől a »William and Margareth« című skót balladáéra (Herder, Stimmen 214. l.): Szép

Margit hű szerelemből, William kesergéstől halt meg; amazt a templom kara előtt, emezt mögéje temették; ennek *hársfa*, annak *rózsa* nőt melléből; ezek egyre növekednek, egész a templom tetejéig, ott összefűződtek, úgy hogy mindenki csodálkozott.

Ennek egy változata (Fontane, Balladen, 132. l.) abban tér el, hogy mind a kettőt a templom karában temetik el; William sirján *galagonya*, Margitén pedig *rózsa bokor* nő; a tetőig emelkednek, és ott kezet nyujtanak egymásnak. »Nem nézte senki hogy ne könyezett volna.« Az egyházi levágja s tűzbe dobja, de ismét növekednek: hű szerelem egyesül.

Ehhez igen hasonlít a szintén skót »Róbert gróf« (Child, English and scottish ballads, III. 22. l., Warrens, Schottische Volkslieder, 160. l.) befejezése, csak hogy itt a templomban, de elválasztva temetik el, és az egyik sirján *nyírfa*, a másikén *galagonya* növekszik, a melyek összelelkeznek, hogy az egész világ meglássa: két szerető volt.

Hasonló a »Douglasok romlása« (Child, Ballads, II. 114. l., Aytoun, Ballads, II. 252. l., Warrens, Schottische Volkslieder, 106. l., Fontane, Balladen, 121. l.) skót ballada vége. Itt is *rózsa s galagonya* nő a sirokon; a templom fedeléig emelkednek mintha egymáshoz közel szeretnének lenni, s a ki csak látta, azt mondta hogy: két szerető volt. Végre jön a fekete Douglas, kitépi a két bokrot és a tengerbe dobja.

»Bendik és Ardilja« cz. norvég ballada (Landstad, 530. l.) három versszakban elmondja, hogy az ifjat a templom déli, a leányt pedig éjszaki oldalára

temették; sirjokból *két szép lilium* növekedik föl a templom fedeléig, a király boszuságára, és ott fent ölelkeznek.

Hasonlóan fejezi ki az eszmét a svéd »Hilla lilla« cz. ballada. Itt *hársfák* nőnek a siron, és a templom fedelén keresztül megöleli egyik levelük a másikat. Ide tartozik a svéd »Kis Róza.« (Wolff, Hausschatz, 263. l.) A király udvarában belészeret a herceg a kis Rózába s el akarja venni, de a király meggátolja ezt, és a herceget idegen országba küldi, Rózát pedig máshoz akarja adni; erről a herceg értesülvén, visszatér. Ablakából megpillantja Róza a hajó lobogóját és sietve siet a tenger partjához. Panaszolkodva s keseregve ülnek itt együtt, egyszerre csak megholtak mindketten. A király, daczból, nem temetteti egy sirba. Két sirjokból *két lilium* nőtt, szájok egy-egy rózsa volt, és ezek szépen növekedtek. »És ha hittem volna, hogy szerelmök oly igaz, nem gátoltam volna piros aranyért.«

Eddig felhozott példáinkból azt lehetne következtetni, hogy a költészet csak szerelmi tragédiákban jelképezi a holtak lelki életét, virágok és egyéb növények alakjában. És csakugyan, többnyire véres befejezésű balladákban találkozunk vele.

Magyarázata közel fekszik. Mindenre nézve a szerelem heve fakasztja az élet virágos tavaszát, és semmi nem rendit meg úgy, semmi annyi mély bánattal el nem tölt mint ha a halál hideg keze váratlanul itt lefosztja a leveleket és virágokat. A kedély el nem bírja azt a gondolatot, hogy két fiatal lény, kiknek élete s léte egyik a másikban csak imént feltalálta kiegészítését:

egyszerre szétszakítva, vagy mind a ketten együtt az élettől megfosztva lehessenek. A képzelmet hívja fel, hogy a halálból új életet teremtsen, mely az előbbinek folytatása legyen, melyre a kedély érzékileg támaszkodhassék, melyben szemmel láthassa maradandó teljesülését annak, mit a sors ridegen elválasztott, fejlődésében meggátolt.

Mindazonáltal előfordul az eszme, mely az idézett költeményeken átvonul, egyebütt is, nem csak szerelmi történetekben. Bizonyosságul szolgálhatna erre már az eleinte említett dal a grófi leányról, ki nővérénél ismeretlenül szolgál, ha fel nem tehetnők, hogy tökéletlenül jegyeztetett fel, és egy fő vonás kimaradt belőle, t. i. az, hogy a fiatalabb leány azért vonul nővére után, mivel szerelmes annak férjébe, s azért betegeskedik és hal meg, mert titkos bánata megtöri szívét. Szintugy vissza lehetne utasítani tanúságát egy régi német egyházi éneknek Schmolck Benjámintól (Hoffmann, Spenden zur deutschen Literaturgeschichte, II. 89. l.) azon versszaka miatt, melyben a sírból felkiált egy gyermek: »Az utolsó tavaszi nap fogja mutatni leveleimet; akkor teljes fényben fogok állni a mennyei kertben; a midőn siromból *egy virág* fog növekedni, mely előtt maga a rózsa sápadtan és szegyenpirban fog állni;« valamint azon szavak, melyeket a roncevauxi csatáról szóló ó-francia költeményben (Monin, Dissertation sur le roman de Roncevaux, 25. l.) Roland intéz megmaradt kevés vitézeihez, midőn a tulnyomó erejű szaraczenok ellen való harcra tüzei:

Barons français, pentez de Deu servir,
 Toutes nos ames metra en paradis;
 En *saintes flors* nous fera touz florir!

mert mind e két helyet a lélek mennyei ujjászületésére
 czélzó jelképezésének lehetne magyarázni.

Azonban egészen másképen áll ez ugyanazon
 ó-francia költemény egy más helyére nézve. Ugyanis
 Károly császár, ki Roland és hivei megmentésére későn
 érkezett, halálukat a szaracénok tökéletes megverésével
 boszulta meg. A csata után elesett hőseinek az utolsó
 tiszteletet akarja megadni s őket fényesen eltemetni;
 de hogyan lehessen a holtak sokaságából kiválasztani a
 keresztyének tetemeit? Azt parancsolja hadának, hogy
 ezért imádkozzanak istenhez, és más nap reggelre az el-
 lenségek hullái mind vad, virágtalan *tüskebokrokká*
 változtak. (Monin, 52. l.) Ugyan e tárgy régibb német
 feldolgozásában Konrádtól, oroszán Henrik császár ud-
 vari papjától, hiányzik ugyan e vonás, de megvan an-
 nak ujabbkori, Strickertől származó, XIII századbeli
 előadásában. Ez még körülményesebben tárgyalja épen
 a befejezést: Miután a hadsereg az egész éjet imában
 töltötte volna, reggel csodát láttak, melylyel isten ma-
 gát és hiveit dicsőítette. A keresztyének a pogányoktól
 külön elválasztva feküdtek, de azon különbséggel, hogy
 minden pogány testén keresztül *galagonya* nőtt, mely
 azt a földhez szegezte; minden keresztyénnek pedig fej-
 tül *szép fehér virág állott* (Stricker, Karl, 118. l.) —
 Ujabb bizonyíték: a sirvers, melyet a híres Rabelaisra
 irt a francia költő Ronsard, vonatkozik azon mondára,

mely szerint Sz. Domokos sirjából *venyige* növekedett, mely kitünő bort termett.

Még nyomatékosabb egy XIII századbéli legenda-szerű német költemény (Mailáth, Altdeutsche Gedichte, 48. l., Hagen, Gesamtabenteuer, III. 587. l.), mely azt tárgyalja, hogy egy lovag, öreg napjaira zárdába ment. Latinul nem tudott már megtanulni, csak azt a két szót: Ave Maria; ezeket azonban mindenütt ismételte, a hol járt-kelt. Midőn meghalt, sirjából *liliom* nőtt, melynek minden levelére arany betűkkel az volt írva: Ave Maria. Megvizsgálták a dolgot, és úgy találták, hogy a virág a halott szájában gyökeredett.

Ezzel csodálatosan megegyez egy breton monda (Keller und Seckendorf, Volkslieder aus der Bretagne, 242. l.) mely szerint a XVI század elején egy szegény ember 40 évig élt az erdőben egy forrás mellett, és csak koldulás végett jött onnan elé s egyebet nem tudott mondani mint: »Adjatok kenyeret« és »Ave Maria.« Halála után a forrás mellé temették, és sirjából *gyönyörű illatos liliom* kelt, melynek levelein arany betűkkel az volt írva, hogy: Ave Maria.

Ide vág egy német népmese is (Sommer, Sagen, Märchen und Gebräuche, 92. l.), a mely azt beszéli, hogy egy pásztor egy vízi tündérrel két évig élt a mansfeldi tóban, és midőn egyszer rokonai látogatására ment, nem akart többé visszatérni a tóba; mivel azonban, tündér szokás (Nixenbrauch) szerint, az ő s a habeány fiát ily esetben meg kell osztani, a pásztor annak alsó felét kapja, a habeány pedig felső részét, és ezt a tóba dobván, abból azonnal halacska válik. A

pásztor a gyermek másik felét a partban elássa s helyén egy *liliom* kel, mely a vízhez aláhajlik, és gyakran uszkál arra fel s alá a halacska.

Felhozható itt a »Testvérek sirja« szerb népdal (Wolf, Hausschatz, 325. l.) vége: Külön sirban nyugszik két fivér és sirjaik között *szőlőtő* növekszik. Végül pedig az olasz »Szép Margit,« kinek hűtelenség miatt fejét veszi férje; szobájában, oda hová feje hullt, *gyöngy-szín virág, a margita virág* nő, mert szerelemért halt meg. (Müller und Wolf, Egeria 44. l., Kopisch, Agrumi, 231. l., Heyse, Italienisches Liederbuch, 127. l.)

Képletünket különféle korszakokban, különféle nemzeteknél és szerzőknél újra és újra megtaláltuk. A népnél úgy láttuk azt mint a középkor dalmokainál és vallásos költőinél, sőt még az újabb kor egy német exclusiv műköltőjénél, Matthissonnál is rá akadunk. Ez egyik elhiresült költeményében ezt mondja:

Einst, o Wunder! entblüht auf meinem Grabe
Eine *Blume*, der Asche meines Herzens;
Deutlich schimmert auf jedem Purpurblättchen:
Adelaide.

De snár az ó-korban és Európa határain túl is találkozzunk e költői képpel.

A hellen mythosz szerint a haldokló Aias véréből *virág* növekedett, melynek kelyhei e szót: *ai ai* mutatták; ezt az ó-kor a hős nevére vélte magyarázhatni. (Osann, Über Sophocles Aias, 66. l.) — Arról is értesít, hogy azon forrás partján, melybe a szép Narcissos belehalt, egy *virág* nőtt, mely ezentúl az ő nevét vi-

selte. — És Protesilaosról, ki első ugrott ki a hajóból a trójai partra s ez okból első is volt, ki trójai kéztől elvérzett, az a hagyomány volt, hogy sírján *fák* növekedtek, a melyek mindannyiszor kiszáradtak, mihelyt annyira emelkedtek, hogy Iliumba láthattak, azután újra megeredtek. (Haupt und Hoffmann, Altdeutsche Blätter, I. 187. l.)

Igy keletkeztek továbbá Adonis véréből *rózsák* vagy *anemonák* (Ovid, Metamorph., X, 731., Bion epigraph. Andon., 66.); Dionysoséból a *gránát almafa* (Clemens Alex. Protrept., VIII. §. 19.); egy meggyilkolt kabiréből a *zeller* (Clemens i. h.) — Kevésbbé tartozik ide azon monda, mely szerint a földre lecsorgott véréből az isteneknek lett a *szőlő*. (Dionys., XII, 292.) De annál szorosabb kapcsolatban van tárgyunkkal az, hogy a thebai ellenséges fivérek sírjára az eumenidák *egy gránátfa galyat* ültetnek, a mely növekedett, és a mely, ha ágát vagy levelét letörték, vérzésnek eredt (Philostratus, Gemälde, II, 29.); valamint a Polydorus sírján levő *fák is véreznek*, midőn Aeneas ki akarja vágni. (Virgis Aeneis, III, 22.) — Nevezetes azon monda, mely Amykos, a bebrykek királyának, amaz erős rigolyás öklözőnek, kit Polydeukes megölt, sírjához van kötve. Azon ugyanis egy nagy *babérfa* állott; a ki annak egy ágát letörte, önkénytelen villongásra, káromkodásra hajlott. (Scholion zu Apollonius Rh., II. 159.) Plinius szerint (Hist. nat., XV. 44.) »bolond« fának nevezték ezt, és ha valamit letéptek róla s hajóra hozták, azonnal villongás keletkezett, a míg azt a galyat a tengerbe nem dobták. Más elbeszélés szerint (Ptolemäus Hephaest., 187, 23.)

a siron *rózsababér*, vagy *oleander* nőtt, és a ki abból evett, az öklözésre hajlandóságot és tehetséget kapott. Különösen kitűnik ebből az arra való törekedés, a siron levő növény és az alatta fekvő jelleme között lehető közrel összefüggést létre hozni.

A phrygiai monda is nyújt némi adatokat. Agdistis véreből, vagy a hatalmas istenanya véreből lesz a *mandolafa*. (Movers, Phönizier, I. 578.) Attis pedig ön-maga ellen fordítá kését egy *fenyőfa* alatt, melybe szelleme átszáll, míg véreből *ibolyák* keletkeznek, melyek a fenyőt mint koszorú körülveszik. (Preller, Griechische Mythologie, I. 407. l.)

Egy perzsa költemény ezt tárgyalja: Ferhad szerelmes a szép armeniai király lányba, Sirinbe, Khoz-roesz perzsa király nejébe; ennek kedvéért képfaragóvá lett, de megőrül, és midőn kedvese haláláról értesül, bal-tájával megöli magát; ennek nyele gyökeret ver szívében és mint első *gránát-almafa* nő s virul.

Más hagyomány szerint, mely az afghanok, az ó-perzsák maradékai közt él, Ádám, törzsének legszebb és legbátrabb ifja, szereti a szép Durkhanit. Nemzetségeik ellenségeskedése elválasztja őket, Durkháni kényszerül máshoz nőül menni, kertjében két virágot tenyész, melyeket a maga s kedvese neveivel ruház fel; egykor látja kedvese virágát hervadni, s szerelemföltő férje, ki azt viadalban megsebezte, véres karddal jön az ő halála hírével. Durkháni szörnyet hal, és a mint ezt Ádám megtudja, az ő nevével adja ki lelkét. Távol egymáshoz temetik el őket, de mégis egyesülnek; fölöttük *két fa* növekszik, s ezek ágai úgy ölelkeznek össze mint a magyar

balladákban a két kápolna virág és márvány liliom. (Hagen, Minnesinger, IV. 365. l.)

Ez eszmekörhöz tartozik azon malaj dal is, melyet Kertbeny (Gedichte aus fremden Sprachen, 55. l.) egy hit-téritő jegyzése szerint közölt. Férjéről azt mondja ebben egy nő: »Ha meghal, *madárrá* válik; én mint *galyacska* ülésül szolgálok neki.«

És mind e számos példából mit következtethetünk? Azt, hogy egy képzelet, egy eszme, a mely oly mély gyökert vert a mondában és költészetben, a mely oly különféle időkben és egymástól oly távol helyeken felmerül, a mely nemzetiség, rang, műveltség és környezet által annyira különböző költőknél eléfordul, de mindenütt a népi eredetre mutat: hogy egy ily eszme nem lehet a nevezett népek egyikének kizárólagos tulajdona, melyet a többi népek bármiféle közvetítés által csak átvettek volna. Hogy az eszmét vajon minden nép külön, önerejéből teremté, vagy hogy az oly meseszerű ős korban keletkezett, midőn az árja s ugor nyelvek még egy bölcsőben feküdtek? erre nézve csak nézetet, de határozott választ nem lehet adni.

Hogy az eszme ősrégi s hogy a mythoszi hitből korán átvitte a képzelem a költészetbe, a melyben mai napig fenmaradt, az már a felhozott példák után igen valószínű; de e valószínűség majdnem bizonyossággá fokozódik, ha szemügyre vesszük azon ide vágó hagyományokat, melyekről eddig hallgattunk.

Már a magyar balladák közt »Kis Juliá«-ban fordul elé annak említése, hogy:

*A szerelmeseknek lelke
Élő tulipánttá leve.*

Hasonlóul nyilatkozik egy litván népdal. (Sommer, Berlin. Jahrb., 1844. 479. l.) Egy leány rózsát szed az ifju sírjáról, és azt anyjának hozva, ez azt mondja: »Hisz ez nem a rózsa, ez az ifju lelke, kinek megtört szemefénye, szerelemnek keservében.«

De a rózsa itt is, mint a fentebbi példákban a virágok, fák és bokrok, kinő a sírból. Másképp van ez néhány egyéb hagyománnyal, melyekben megvan a virág, melybe átmenendő a lélek, mielőtt a testtől elválik. Más litván dalban kifakad a rózsabimbó a nővér kezében, kinek fivére a távolban meghal; és egy német mondában kifakadnak a rózsápoló halálakor azon rózsák is, a melyeket ápolt, de virágzásukat meg nem élhette. (Sommer i. h.)

Ezekhez hasonlólt tartott fen a gyermek-legenda: egy gyermek haza viszi a rózsa bimbót, melyet neki az erdőben angyal ajándékozott; midőn a rózsa felvirágzik, meghal a gyermek. (Grimm, Mythologie, 786. l.)

Legnevezetesebb e tekintetben azonban két helyed. Faust élettörténetének, melyben — Sommer E. alapos kimutatása szerint (Allgemeine Encyclopaedie Sect. I. Th. 42. 93. l.) — számos mythoszi vonása maradt fen az ó-germán pogány hitnek. Az egyik arról értesít, hogy: mielőtt varázsló egy embernek le akarja vágni a fejét, hogy azután ismét feltegye: egy kéznél levő, vízzel telt edényben lilium vagy rózsa növekszik, mely az élet gyökerének neveztetik; és a mely eltűnik, mihelyt a fej ismét helyén van: ha azonban a virág legcsekélyebb sérülést szenved, akkor a lefejezettet nem lehet újra életre

hozni. A másik hely szerint maga dr. Faust, kit valaki a fejtétel varázslatának szerencsés végrehajtásában gátolt, *lilíomot* növeszt az asztalból, melynek tetejét levágván, halva esik le a padról az, ki az imént zavarta bűvészetét. (Scheible, Das Kloster, II. 1042. l.)

E mondák alapja nyilván azon hit, hogy a lélek, mely testét elhagyja, egy már meglevő virágba vagy bimbóba megy át, mintegy újabb testbe, mely fenmaradásához szükséges. Megsérülvén a virág, elröppen a lélek, és a varázsló elveszti fölötte hatalmát. Az előbbi elbeszélésben ezért marad halva a lefejezett, és az utóbbiban ezért kell meghalnia azon embernek, kinek lelke átvarázsoltatott a lilíomba, melynek letörése által boszút áll a varázsló.

Egyébnek mint a lélekköltözés egy módjának nem fogjuk tekinthetni e hitet; alig is tarthatjuk másnak alapeszméjét, melyet a költészet oly különbözőleg, és oly szépen fejlesztett. De ha e hit már oly mély gyökeret vert, a képzelemre nézve közel állott annak tágitása s kiterjesztése arra, hogy a lélek és test elválasztása, azaz: a léleknek a testből való kiköltözése nem volt épen szükséges, hogy virágba menjen át, hanem hogy a testtel együtt növényynyé váljék.

Hellen hitregékben többször fordulnak elő ily átváltoztatások: Daphne *babérrá*, Syrix *náddá*, Phaëton növérei *nyárfákká*, Philemon és Baucis pedig szintén *élőfákká* válnak. A német mondának hasonlólag van arról tudomása, hogy a *katáng* egy nő volt, ki szeretőjét várta az ut mellett (német nevezete: Wegewarte), és ott változtatott át. (Grimm, Mythologie, 787. l.) Rokon ér-

telmü a leány nyilatkozata a német népdalban (Meinert, Volkslieder, 5. l.); ez ugyanis hét év óta várja megölt szeretőjét, és midőn felszólítják, ne könyezne már és menjen férhez máshoz, azt mondja: »Sem hogy a sirással felhagyjak, inkább kimegyek keresztúton állni, ott *réti virággá* válni.«

Az átváltozás egy sajátságos következményét tünteti fel számos népdal és mese. E helytt csak a velünk rokon eszt néptől kölesönzünk a külföldiek képviselőjeül egy példát. Ángyai meggyilkolták a menyecskét; sirjából *nyirfa* kél, melynek fájából később *hárfa*t készítenek, és ennek hangja oly keservesen sir, a menyecske fivérének pengetése közben, mint a férjhez menő leányok. (Neus, Esthnische Volkslieder 56. l.) — Más, kivált germán balladák szerint a halottnak fájából készült hangszer a gyilkos kivoltát deríti ki. Ugyane vonás két magyar népmesében is előfordul. Az egyik »A jávorfa« ezimü. (Közli Fischer Ignác: M. Nyelvőr, 1875. 36. l.) Irigy testvérei megölik a leánykát és elássák testét. Aztán a hol elásták, ott kihajtott egy szép jávorfa. Arra ment egy koldus, levágta, csinált belőle egy muzsikát. Aztán mikor megpróbálta, így szólt:

Én is voltam király lánya,
De most vagyok jávorfából
Kis hegedücske.

Megy a koldus a királyhoz, és midőn öregebb leánya veszi kezébe a »hegedücskét,« így szól:

Fujjad, fujjad, én gyilkosom!
 Én is voltam király lánya,
 De most vagyok jávorfából
 Kis hegedücske.

Ijedtében elejtette a leány a hegedüt, ez összetört, és belőle kiugrott a meggyilkolva volt király kisasszony. — Leginkább a befejezésre nézve tér el ettől a másik népmese Ipolyi Arnold kézirati gyűjteményében (603. szám). Itt egy kanász a jágerfából furulyát készít, a mely így szól:

Fujjad, fujjad, kis kanász!
 Én is voltam király lány,
 De most vagyok jágerfa,
 Jágerfából furulya.

Mintán a gyilkosság kitudatik, a furulyát a kuthoz vitték, melyben egy nagy béka volt, és ez »megint épen olyan leányt csinált belőle mint a milyen volt a másik,« azaz: átváltoztatta régi alakjába.

Mielőtt vizsgálódásunkat befejeznők, még azon kérdés merül fel, hogy a lélekköltözésben való hit az említett népeknél csak növényekre nézve áll-e, avagy pedig más alakban is előfordul? Erre nézve megjegyezhetjük, hogy azon hittel oly változatban is találkozunk, mely szerint az emberek lelkei átszállnak állatokba is, nevezetesen madarakba. Például a leány, ki lidérczre tett szert, de tőle szabadulni nem tudván, ez őt megöli s testét a pokolba viszi; »de csak a testét, de csak a bőrét vihette magával, mert a lelke már ugy is az ördögöké volt, mert az már ugy is a gyehenna lángjai közt égett elégetlenül; *fekete galamb* képében, mint a ki-

lőtt nyíl, elszállt oda, honnan csak ezer esztendő múlva mint *fehér galamb* kerülhet ki, s ekkor az igazak hazájában leszen az ő lakása, hol aztán nagy tisztességben él.« (Merényi, Eredeti népmesék, II. 141. l.)

Ezzel rokon, de szorosabban tárgyunkra vonatkozó még néhány példát akarunk felhozni.

Hogy a holtak lelkei *növények képében* mintegy kiemelkednek a sírból és azután *madarakká* válnak, azt többek közül a magyar »Ördög-szerető« (Arany, Eredeti Népmesék, 153. l.) is bizonyítja. A leány észre veszi, hogy szeretője maga az ördög, és e miatt be nem ereszti szobájába; erre az ördög kimondja, hogy meg kell halnia. Meg is hal, el is temetik. Harmad napra aztán a sírján egy szép virágszál nőtt. E gyönyörű virágot magával viszi egy királyfi, s oda haza észre veszi, hogy éjfélkor a virágból kirepül egy szép fehér galamb, a mely a morzsákat szemelgeti. A királyfi érintésére ismét leánynyá változik. Némileg hasonlitanak ehhez az »Aschenbuttel« és »Machantel-Boom« című német népmesék Grimm első kötetében.

Ugyanezt bizonyítják még más balladák. Így a breton »Nanu és a tündér.« (Keller und Seckendorf, Volkslieder aus der Bretagne, 5. l., Hartmann und Pfau, Bretonische Volkslieder, 230. l.) Nanu vadászatra megy, és egy forrásnál tündérre akad, a ki nejevé akar lenni; Nanu ellenszegülésére megátkozza őt és hamar meg is hal; midőn neje, ujdón szült gyermekével először templomba megy és sirját látja, meghal. Azon éjjel, hogy férjéhez temették, csoda történt: sirjokon *két hársfa*

emelkedett, és ágaikon *két galamb* szerelmeskedett; reggel ott énekeltek, aztán az égbe repültek.

Igy a portugál »Gróf Nillo.« Wolf, Proben portugiesischer und catalonischer Volksromanzen 5. sz., Geibel und Schack, Romanzero.) A király leány szereti Nillot, ki a király tilalma daczára visszatér, és e miatt kivégeztetik, daczára a leány vallomásának, ki bujában szintén meghal. A leányt az oltár előtt, Nillot a templom ajtajánál temetik el; ennek sirjából *cziprusfa*, amazéból *naranesfa* növekszik, és sudaraik csokolóznak. A király azonnal kivágatja a két fát: az egyikből nemes vér, a másikkól királyi vér foly; a vérből *két gerlicze* keletkezik; ezek a király ebédlő táblájára repülnek: »Átkozott legyen ennyi szerelem, ennyi hűség, hogy sem az életben, sem a halálban el nem tudtam őket választani.« — »Don Luis« cz. catalon románczban a házasok sirjából kiszáll *egy galambpár*.

Némileg tárgyunkra vonatkozik még a ritka szépségű román népmese »az arany gyermekekről.« (Schott, Walachische Märchen, 121. l.) Lakadalma napján reggel, háza előtt áll az ifju s gondolkodik, hogy arája nem szép, de gazdag; egy arra menő leány azt mondja magában: ha ez az ifju elvenne, arany gyermekeket szülnék neki; meghallja ezt az ifju; azonnal elveszi, előbbi menyasszonyát pedig szolgálónak fogadja fel. Egy év mulva gyermekágyat fekszik a nő s két arany fiut szül; a szolgáló pedig most boszulja meg magát: megöli a kisdedeket és az udvaron elássa, a nő mellé pedig két kölyök kutyát tesz, azután elmegy az urhoz és sajnálkozik annak sorsán, hogy ily boszorkányt vett

nőül; az ember elkergeti nejét és szolgálóját teszi nejévé. Nem sokára az udvarban *két almafa* nőtt, arany volt az ága, arany a gyümölcse: a megölt gyermekek szívéből növekedtek és csoda gyorsan erősbültek; a gonosz asszonyt e fák megfélemlítették, és kivágatja, férjének akarata ellen; ez a fából ágyakat készített, de ezek is elárulván kilétöket, elégettetnek. Egy juh azonban, mely az arany almák közül egyet megevett, nem sokára megellett és *két arany bárányt* szül; az asszony ezeket is megöleti s beleiket a szolgálóval kitisztítatja a pataknál, hogy férjének azokból ételt készítsen; a leány vigyázatlan és a patakba ejt egy belet, a mely tova úszva, mindinkább megdagad, végre szétreped, és belőle kilép *két arany gyermek*. Ezek csoda módon azonnal nagygyá nőttek, felkeresték anyjokat, és koldus ruhában mennek apjok házához, hol történetöket elmondják és végre megismertetik magokat. Apjok elkergeti a gonosz nőt, és ismét karjaiba zárja igaz nejét és arany fiai anyját.

Nagy jelentőségüvé válik e mese azon körülménynél fogva, hogy egy Kr. e. XIII. századbeli egyiptomi mesének felel meg, melyet Papyrus után közölt Rougé (*Revue archéol.*, 1852. IX. 385. l.) és utána Mannhardt. (*Zeitschrift für die Mythologie und Sittenkunde*, IV. 232. l.) Ebben Satu szive először ákáczirágba rejlik; midőn a fát hűtelen neje parancsára kivágják, meghal Satu, de ismét feléled és Apissá lesz; midőn neje ezt is megöleti, két perseá-fává válik; a nő ezeket is kivágatván, ez alkalommal szájába repül egy szálla, melytől fiút szül, ki ismét csak Satu, s később király lesz.

Az ilyféle átváltozások a magyar népmesékben sem ritkák; az előbbi meséhez azonban leginkább hasonlítanak: a »Három pomarancs« (Erdélyi, Népd. és mondák II. 345. l.), »A szárdinai király fia« (Merényi, Eredeti népmesék, I. 41. l.), »A tündérkisasszony és a czigányleány« (Arany L., Eredeti népmesék, 128. l.), »A nádszál kisasszony« (Merényi, Eredeti népmesék, II. 35. l.), »Vas Laczi« (Mailáth, Magyar regék, stb. 187. l.), a melyekben az üldözöttek hasonló átváltozásokon mennek keresztül mint ama román két arany fiu.

Érdekesek egy magyar monda »Ardónak urnéja« (Mailáth, Magyar regék stb., 139. l.) ide vágó részei. Gána varázsnő egy ifjuval esett szerelemben s midőn az elhagyja: »a várbeli toronyór éjjelkor tűzben pillantá meg az ardói erdőhalmot s a rettegett varázsházat, s Gánát többé senki nem látta. De a *hárs* (melyet szerelemvallo másuk napján ültetett) sértetlenül marada, nem egy éjjeli vándor szivszakgató *jajgatást halla lombjai közt*, s egy derengő alakot a fa árnyékában.«

Ezzel rokon felfogással találkozunk »A nádszál kisasszony«-ban is. (Merényi, eredeti népmesék, II. 35. l.) Itt a királyfi a boszorkány őrzötte három nádszált keresi fel, és megtalálva, mind a hármat egy kardesapással levágja. A három nádszál tövéből pedig *fekete vér* bugyborékkolt fel, keserves jajszó hallatszott, mintha valakinek szívébe döfték volna a meztelen kardot. Oda is döfték a vén banya szívébe: mert az a fekete vér a vén banya vére, az a keserves jajszó a vén banya halálos sohajtása volt, ki csak addig élt, míg az a lábán állott. A királyfi utnak indul nádszálaival, melyekbe egy-egy

tündér leány van elrejtve; a kíváncsiságtól gyötörtetve, felhasítja az első s második nádszálat, de mivel a kihulló tündér leányoknak egy csepp vizet sem adhat, meghalnak azok, és ő megsiratja, eltemeti. Fejfául a felhasított nádszálat tűzte le, ebből pedig egy fekete *rózsaszál* nőtt ki, mely gyászszal, feketével virágozott. A még fel nem hasított nádszálból, melyben maga a világszép kisasszony volt elrejtve, keserves *sírás-rivás*, keserves jajszó hallatszott.

Vérző, beszélő és síró fákról számos külföldi példát hoznak fel: Mannhardt (Baumcultus, 10. 34. 35. 40. 41. 42. 603. l.), Köhler (Weimar. Jahrbuch, I. 479. l.), Rhode (Griech. Roman., 158. l.) stb. — A halál után madár képében elröppenő lelkekkel foglalkozó hagyományokból pedig több példát találhatni Grimmnél, *Deutsche Mythologie*, 788. l., Rochholz, *Sagen*, I. 245. 293. II. 44. l. és Gervasius von Tilbury ed. Liebrecht. 115. l. Részletekben hasonlít még egy kisázsiai görög mese »a czederezitromról« (Hahn, *Griechische Märchen*, I. 272. l. 49. sz.) és egy erdélyi népmese. (Mannhardt, *Zeitschrift f. Mythologie*, IV. 261. l.)

Igen érdekes a német gyermekmese »Peterchen«-ről. (Mannhardt, *Germanische Mythen*, 403. l.) Petike meghal, sirján *lilium* alakjában jelenik meg lelke, a mely midőn a liliumot letörik, az üdvözültek menyői hazája felé folytatja útját (valószínűleg galamb képében); annak ajtaja föltáruul előtte; a felhőket, melyek az eget elfödtek, a bejárást akadályozták, Holda vagy Mária félretolja, s az angyalok országába utasítja.

Ezen »angyalok országa« az a távol, boldog, mese-

szerü ország, mely a magyar gyermekdalok »Lengyelországának« felel meg. Németben eredetileg »Engelland« volt a neve, a miből később »England« lett; vajon nem lehetett-e a mi Lengyelországunk is eredetileg »Angyalország?« E hely az »Aranyhaju kertészbojtár« czimü népmesénkben egy gyönyörű szép kert, arany kerítéssel: »a Hajnalkert az igazak lakhelye, tündérkirályfiak és tündér kisasszonyok mulató helye.« (Merényi, Eredeti népmesék, II. 76. l.)

Figyelemre méltó s itt felemlítendő még a *csuvasok* szokása, mely szerint abban a perczben, melyben a haladók megszűnt élni, egy csirkének levágják a fejét, hogy annak a lelke (valószínűleg csirke képében) elrepülhessen és vissza ne jöjjon. (Castrén, Finnische Mythologie, 120. l.)

Ha összefoglaljuk azon jelenségeket, melyeket felhozott példáinkban észleltünk, nagyjából következő eredményhez jutunk:

Az ősz ember a természet iránt vallásos rokonszenvvel viseltetett, melynél fogva az állatot, növényt stb. érző egyéneknek tekintette, és az által magához oly hasonlóvá tette, hogy a közte s köztök levő korlátok áthágását könnyűnek tartotta, sőt a korlátokat voltaképp észre sem vette. (L. erről bővebben: Schmidt, Calderon's Behandlung antiker Mythen: Rheinisches Muzeum, X. 341. l. Bastian: Zeitschrift für Völkerpsychologie, V. 153. l. és Hense, Personificationen in griech. Dichtungen. Halle 1868.) Innen magyarázható a népmesékben oly gyakori átváltozása az embereknek állattá, növénynyé, s viszont. E világnézetből származott azon hit, hogy az emberi

lélek ideiglenes lakója lehet növénynek vagy állati testnek. A halottnak szívéből vagy szájából növény fakad, mely a siron felemelkedve, hordozója volt a léleknek, mely működését viszonyítva folytatta s elméjét, sőt szóló tehetségét megtartotta. Ha szentségtelen kéz a lélek ez új testét sértette, megbénította: a sebhelyből vér fakadt, a melyből madarak lettek; és ily alakban repült a lélek ég felé, hol őt kegyes istennő fogadta s a mennyei csarnokba bebocsátotta.

Azon növények közt, melyekben az emberi testből elválása után a lélek átmegy, vagy a melyeket eszközül használ arra, hogy az elválás után valami módon szemlélhető jelét adja: némely népeknél a virágok helyébe fák és bokrok lépnek, de nagyobbára és általában úgy találjuk, hogy a halhatatlanság jelképe, a növényországból, a virág, és nevezetesen a liliom. És az eszmét alig is lehetett volna kedvesebben és gyöngédebben jelezni mint azon virág alakjában, mely magas és nyulánk szára, szép hajlásu kelyhe s tiszta hófehér színe által az összes európai növények közül kiválik. A liliom, régtől fogva jelképe az ártatlanságnak, különösen alkalmas volt arra, hogy a földi élet indulataitól és bűneitől ment lelket magába felvegye s annak látható testét képezze. Az állatok közt a madaraknak és kivált a galambnak — mint szintén az ártatlanság jelképe — jutott e szerep.

A hű szerelem győzedelmes hatalma, és diadala a halálban, mely legtöbb példányban mesterileg van ecsetelve, valamint ama nemes szellem is, mely e dalokat nagyobbára átlengi, a legjobb oldalról tünteti fel a nép-

költészet szépségeit és mélységeit. »A nép — mond Schuré — álmaiban amaz eszményeket vázolja, melyeket a nagy költők bővebben kifejtének és tárgyaltak.« A nép nem szokott, de talán nem is tud elvont fogalmakat pusztán szóval kifejezni; e helyett annak lényegét képletileg tünteti föl. Lehetne-e azt az eszmét, hogy a szerelem a halállal meg nem szűnik, lehetne-e a lélek halhatatlanságát szebben kifejezni mint ezt a fölhozott példák jelképezik az által, hogy a szeretők sírján virágok növekednek, ölelkeznek?! Jelképei azok a nép philosophiájának, hogy a lélek túléli a halált, és a lélekben tovább él a szerelem, hogy a szerelem a legnagyobb hatalom a világon.

Midőn a múlt század vége felé gyűjteni s közölni kezdték népdalainkat, egyesek ugyan felismerték azok szépségeit, de általában lenézett és mostoha gyermekei maradtak az irodalomnak mindaddig, míg a Kisfaludy-Társaság — a negyvenes évek elején — a népköltészet ügyét fel nem karolta s neki irodalmi érvényt nem szerzett. Azóta mind inkább el kezdték ismerni a népköltészet irodalmi jelentőségét. Van azonban elég művelt magyar ember, ki a népköltészet értéke és szépsége iránt érzékkel nem bírván, azt ma is paraszt költészetnek tekinti. A népdalt ugyanis eleinte parasztdalnak, később pórdalnak nevezték el. De arról palóczy Horváth Ádámnak — az első buzgó gyűjtőnek — bizonyára fogalma sem volt, hogy azok a parasztdalok mily fontos adatokul szolgálhatnak a tudománynak, nemzetünk szellemi történetének.

Egy példán igyekeztünk kimutatni, hogy népdalaink segítségével és külföldi rokonaik összehasonlítása

által mily messze perspectivák nyílnak előttünk oly korba, midőn a magyar nép szellemi élete még sejtésnél nem volt egyéb, és midőn a lélek halhatatlansága sejtelmét oly kép-
letekbe burkolta, minőket a képzelem teremtő ereje az em-
beriség gyermekei elméjéhez alkalmazott. Száz meg száz
más példákön kimutathatja a tudomány, hogy a népkölté-
szetben, mesékben és mondákban még legérthetőbben
származtak ránk nyomai annak, hogy népünk szelleme
gyermek és ifju éveiben hogyan társalgott önmagával
és a természettel.

BÁRÓ KEMÉNY ZSIGMOND EMLÉKEZETE

SZÁSZ KÁROLYTÓL.

(Felolvastatott 1877 február 11-dikén.)

A hála az első érzés, mely szívemet elfogja, az első szó, mely ajkaimra tolul, midőn Kemény Zsigmond emlékének áldozni készülök.

Mert ő volt az, ki tizenhét évvel ezelőtt, s épen e helyről tartott akadémiai emlékbeszédében, azt a soha el nem porlandó emléket állította atyámnak, egykori tanárának és barátjának, melyre saját nemes szívének vonásait oly elévülhetetlen betűkkel véste föl, exegit monumentum aere perennius; azon emlékek egyikét, melyek művészi alkatuknál fogva, mint mikor egy II Gyulának vagy a Medicieknek Michel Angelo tervez mauzoleumot, állítójukat jobban megtisztelik s halhatatlanabbá teszik mint a kinek tiszteletére állítottak; melyek, elomlandó porok fölé századokkal daczó bazáltból állítva, nemzedékeken át együtt hirdetik a nevet mely rájok fölvésve van s azét a ki azt fölvéste. Mert ha ő hirdethette az egykoru nemzedéknek s az utókornak, hogy atyám az a kinek legtöbbel tartozik, én, a fiu, a kegyelet és a vér szava megsértése nélkül hirdethetem, hogy azon nap

óta viszont atyám emléke — s így fia is — neki, Keménynek, tartozik legtöbbel.

S pedig adósságom nem csak ennyi iránta.

Ó volt az első, a ki nyilvánosságra szánt irodalmi kísérleteimet — még atyámtól is titokban tartva s csak vele közölve — figyelmére méltatta s féltékenységemet bátorította, oly biztatással, mely jó szívének nagyobb becsületére vált ugyan mint jós tehetségének, de engem boldoggá tett akkor s hálássá örökre.

És ma, midőn váltóm fizető napja megérkezett s a dél órája kong, melyen túl a fizetést nem lehet halasztani: úgy érzem magamat mint az adós, ki ezerekre menő adóssága törlesztésére csak ugyanannyi fillérrel rendelkezik. Mi az, a mit én, családi és magán adósságom fejében neki adhatok? a nábobnak a koldús! a fejedelemnek a köz harczos!

De mi az én hálám, még ha teljes mértékben lefizethetném is, ahhoz képest, a mivel a köz élet és irodalom egyik első rangú hősének, az utóbbi századnegyed nagy küzdelmeiben vívott harczokért és diadalokért, a nemzet és a haza adós! Kemény nevét újabb politikai történetünk legnagyobb mozzanatában, az alkotmány vizsszerzésében, a Deáké mellett fogja emlegetni a történelem; míg irodalmunk története, legragyogóbb nevei: Zrinyi, Vörösmarty, Petőfi, Eötvös és Arany János mellé fogja sorolni: egyik és másik téren, a Heine szavait idézve reá: »ha a legjobb neveket említik, őt sem mellőzhetik.« Mint mély gondolkodót, a magyar faj egyenjogúságának bármely nemzettel bizonyosságául idézhetjük; a politikai bölcseségnek s kitartó, sőt szívós elvhűségnek,

e részben a legkritkább példája; mint történet- és korrajz-író, mint publicista, mindenek fölött pedig mint alkotó költő, a legragyogóbb tehetséget az igazság keresésének valódi szenvedélyével egyesítette; s művei a mély búvárlásnak, a lángeszű felfogásnak és az alkotásnak egyaránt remekei maradnak, a meddig csak az utolsó magyar könyvet az Európa szárazát elnyelő világtenger vagy a földnépünk arcját megváltoztató világesemények el nem temetik.

De a haza nagy tartozását lefizetni, vagy csak méltóképen összegezni is: ezt tőlem senki sem várhatja. Nem, még e Társaságban sem, mely, mint szépirodalmi intézet, benne legfőbb büszkeségét s egyszersmind egykori elnökét siratja, de a nagy író méltatását sokkal méltóbbra bízhatta volna, ha nem akar vala, gyöngéden, alkalmat nyújtani nekem arra, hogy a kinek személyes emlékezéseim legrégebb óta vannak vele összekötve s a ki neki nem csak a legrégebbe de a legnagyobb hálával is tartozom, én tehessem sirjára e Társaság nevében a koszorút. Köszönöm önöknek, uraim, e kegyet; oly férfiakra emlékezni mint Kemény kedvesebb — mint Byron mondja Thyrzáról — az élők legtöbbszörének társaságánál; s velők volt érintkezéseink, tőlük nyert benyomásaink felújítása magunkat is emel s önérzettel és boldogsággal tölt el.

Kemény munkájának s összes hatásának kellő méltatására nem érzem hivatva magamat. Ez köz életünk s irodalmunk történetíróinak lesz föladata. Nem csak életének részletes és pragmatikus történetírójául, egy szerény essayre sem vállalkozom róla.

De mint fogékony s tanulékony olvasója mind annak, a mit irt, az elsőtől az utolsóig, mint közel ismerője s bámulója, gyermek s fiatal korom óta: saját emlékezéseimet és benyomásaimat igyekszem adni felőle. S a mivel most egy kis óráig az önök figyelmét igénybe veszem: csak ebben a legszerényebb értelemben akar emlékbeszéd lenni.

Egy este, 1834 végén vagy 1835 legelején volt, karácson és új év körül, Kemény, ki épen akkor őszszel hagyta el a nagy-enyedi kollegiumot, atyámnál volt látogatáson, iménti tanáránál, ki már gyermekül megkülönböztette s korán barátjául fogadta az ép oly jellemes mint kitünő elméjü ifjut, a ki ennél fogva csaknem mindennapos volt házunknál, míg Enyeden tanult, s gyakran fölkeresett faluról is.

Egyszerre kopogtatás nélkül nyílt meg az ajtó, s egy athleta termetü, rendkívül széles vállu, oroszlán fejü, sas tekintetü férfitü lépett be. Váratlanul jött, mert atyám felugrott székéről s e kiáltással:

— Miklós!

lépett elébe. Megölelték egymást. Bemutatásra nem volt szükség, mert Keménynyel is ismerték egymást s kezet szorítottak. A következő perczben az újon jött megfordult, s rám mutatva, ki bámulva sompolyogtam atyám mellé, így szólt ehhez:

— Ez a te fiad?

Atyám igenlő válaszára, roppant tenyereit vékony kis vállaimra tette, s megmarkolva azokat, felemelt maga

elé és megrémült arczat saját arcza magaslatáig hozva, minden velőmet megrázó menydörgő hangjával ezt mondá:

— Légy derék ember, mint apád! és vastag ajkaival, melyek fölött gyengén kikent, erősen pördült sárgás bajusz vala, kemény és tüzes csókot nyomva homlokomra, azzal ismét a földre tett.

Kétségkívül ez a nagy, örökre felejthetetlen benyomás (mert mondanom sem kell, hogy a vendég Wesselényi Miklós volt, az 1834-diki országgyűlés hőse!) tette, hogy — alig hatodfél éves gyermek létemre — az egész jelenet, s annak keretében az akkori Kemény is, kitörülhetetlenül emlékembe vésődve maradt.

1814 1838-ban születvén, Alsó-Fehérmegye Magyar-Kapud-nevű, oláhos kis falujában, hol a fejedelmi Kemény család egyik kevésbé gazdag ágából eredő apjának, Sámuelnek udvarháza volt, Kemény ez időben, melybe őt első emlékezésem visszakiséri, 18-dik évét töltötte be. De már a jogot végezte Enyeden, hol hét éves kora óta tanult. S alig végezte azt, ideje nagyobb részét Kolozsvárrt tölté, hol ama híres országgyűlés, Erdély köz életének az újabb időben legnevezetesebb mozzanata, együtt ült. A köz élet nevezetesebb szereplőivel nem csak ismeretségbe, hanem barátságba is lépett az ifju. Atyám már előbb barátja volt. Kemény Dénes és Domokos rokonai. A náluk valamivel fiatalabb Teleki Domokos és Vér Farkas, s a mindnyájoknál idősebb »öreg« Bethlen János, s a mindnyájoknál hatalmasabb egyéniség, Wesselényi Miklós, egyaránt barátságukra méltatták. Nem csalódom — maga is erősíti — hogy valamennyiök közt atyám gyakorolt legnagyobb

hatást reá. Nem csupán jogi és történelmi ismereteinek s némileg doctrinaire szellemének tulsúlya által, ámbár ennek is nagy része volt abban, hanem legköltőibb kedélye által is, mely nem téveszthette el hatását az ifjura, a kibben a történelmi és költői felfogás már akkor rendkívüli módon egyesült s ellensúlyozta egymást.

Az országgyűlés 1835 február 6-kán váratlanul s erőszakosan befejeztetett. S Kemény, ki ott csak hallgató volt és az ifjuság tagja, szintén haza sietett. Jobban érezte mint valaha, hogy tanulnia és készülnie kell, hogy hazájának szolgálhasson. Két évet könyvek közt töltött. Ritkán mozdult ki falujából. 1837-ben megjelent Maros-Vásárhelytt, hogy formai képesítvényét is megszerezze, a köz életben szerepelhetnie: a királyi tábla irnokai közé esküdt föl, s egy évet töltött a joggyakorlaton. De ő sem ügyvéd lenni, sem a hivatali pályára lépni nem akart. Publicistának és írónak készült. S mily irányban: csaknem egyszerre megjelent két első dolgozata csakhamar megmuttatta. 1839-ben, az erdélyi ellenzék politikai lapjának, a Méhes »Erdélyi Híradó«-jának tudományos és irodalmi melléklapjában, a »Nemzeti Társalkodó«-ban egy három számra terjedő tanulmánya jelent meg: A mohácsi veszedelem okairól; s mindjárt reá a Bajzaék Athenaeumában két mutatványa egy történeti regényből: Gyula-Fehérvár — a regénynek mintegy bevezetése — és egy, Izabella királyné és a remete (t. i. György barát) czimű töredék.

Soha fiatal író — mert még nem töltötte be 24-dik évét — nagyobb reményekre jogosítólág, sőt mondhatni, bámulatosabb készütséggel, nem lépett fel az irodalom-

ban mint Kemény ez első dolgozataival. A történelmi értekezésben mélyebb-e a lélektani felfogás, a bölcsészti tartalom s a költői alakítás, vagy a regénytöredékekben a történelem szelleme? nehéz volna elhatározni. Legalább atyám — ki büszkeséggel s szeretettel beszélt tanítványa ez első fellépéseiről, családi körünkben — láthatólag habozott ez előnyök között.

A történelmi korszak, melyből Kemény mind értekezése mind regénye tárgyát vette, a magyar történelem legnagyobb s egyszersmind legtragikusabb forduló pontja. Egy nagy dráma, a hol a tragikus hős, a ki saját bukását készíti előre, nem egyes egyén, hanem az egész nemzet maga, s a melynek katasztrófája három század mulva sem szünt meg előre vetni árnyékát. A történelmi okok és mozzanatok a hazafit és politikust, a tragikaiak a költőt, egyaránt érdekelhették, s ösztönözhatték arra, hogy mélyökre hatolni igyekezzenek. Az események, nem száraz elbeszélésben, hanem mint okok és okozatok; a jellemek, mint amazok előidézői s bábjátékai; az óriási nemzeti válság, mely a nemzet java részét annak karjai közé hajtja, a ki csak az előbb beleiben forgatta vala meg kardját: mind ez, midőn képzelődését ingerelte, kihivta bonczoló eszét s foglalkoztatta jellemző és alakító tehetségét. S hogy mily mélyen és kitörülhetetlen hatott reá mind ez: bizonyossága, hogy húsz év mulva ismét felveszi ugyanazt a tárgyat, s legnagyobb alkotásai egyikében: a Zord időben ismét a mohácsi veszedelem okaival és következményeivel, ismét Izabella királynéval és Martinuzzival foglalkozik; s a felfogás most is ugyanaz: a történelmi szellem, mely a Zord időben oly megragadó kifejezést nyert,

lényegében alig módosult valamit a húsz év előtti kísérletekhez képest.

De a tárgy, a felfogás, a lényeg azonosságától eltekintve: mily roppant különbség van a Zord idő, Kemény szellemének e talán legérettebb gyümölcse, s amaz első zsengek között! S ha amazokról mindjárt erre ugrom át s a sziklapatak első felbuggyanásától a kincses hajókat ringató hatalmas folyóra fordítom tekintetemet s az önkét: azért teszem ezt, mert ez összeállítással Kemény irói pályájának egyik legnevezetesebb jellemvonását akarom feltárni. A formáról szölok. Rendkívül élénk formaérzés s mégis nehézkesség a formában, erős küzdelem a tökély elérése után: jellemzi Kemény irói pályáját, mint költőt és publicistáét egyaránt.

Pályája kezdetén, elsőbb műveiben, e küzdés — tanúsága annak, hogy érzi a forma szükségét s nem bírja megtalálni — csaknem kinosan jelentkezik, legyőzhetetlen nehézségekre bukkan s alig kecsegtet sikerrel. Minél több eszméje van, a duzzadt tartalom annál kevésbbé bír a szoros műformákba simulni s annál inkább érezteti a nehézséget, kinosan vele, fárasztóan az olvasóval. Gazdag tanulmányai, melyeket a politika, jogtudomány és történelem terén tett s melyeket, 1839 — 40-ben, másfél évig a bécsi egyetemen természet-, vegy- és boncz-tani tanulmányokkal egészített ki (melyeknek az általános érdekességök felé forduló ismeretvágyon kívül, mint regényíró akarta hasznukat venni), minél több eszme-kincsesel gazdagíták, annál jobban nehezítették, nem az ön szellemében való feldolgozást s assimilatiót, hanem a könnyű és világos formába öntést, a mire folyvást

törekedett. S midőn 40-ben Bécsből visszatérve, állandóan látszék Kolozsvártt, az erdélyi köz élet lüktető és tiszta magyar szívü középpontjában megtelepülni, s a Méhes »Erdélyi Híradó«-ja vezetését Kovács Lajos barátjával, a jeles publicistával, együtt egészen magok kezére vették át, Kemény vezérczikkei mély és tanulságos fejtegetések voltak inkább mint a napi érdeket eltaláló s lekötő hirlapi csatározások; látköre sokkal szélesebb volt, hogy sem könnyen megoszthatta volna a nagy közönséggel, s eszméi mélyebbek mint sem köz keletűekké és népszerűekké válhattak volna.

És ha most A mohácsi veszedelem oka i-t I z a b e l l a királyné és a remeté-t s az »Erdélyi Híradó«-beli terjedelmes cikksorozatokat az erdélyi úrberről vagy a napi politika más kérdéseiről, összehasonlítjuk a Zord idővel vagy a »Pesti Napló«-ban a hatvanas évekbeli vezérczikkekkel: mily roppant különbség a hasonlóság mellett, mily haladás a kifejezésben, a világosságban, az előadás s az eszmék rendezésének művészetében, egy szóval a formában.

De ah! mily küzdelmek árán kelle Keménynek ez önmagán és természetén vett diadalt, saját szelleme e fegyelmezését megvásárolnia! Ez a vele született, lelkében élő, nagy példányokon finomult formaérezék nem volt soha megelégedve alkotásaival. Mind egyre törült s újra fogalmazott, még pedig sokkal többet lelke tábláján mint a papíron. Kezdetől fogva az volt szokása, hogy a nap (vagy inkább az éj s leginkább a hajnal) bizonyos óráiban irt; de azt megelőzőleg, órákon át rendezte nem csak gondolatait, hanem kifejezéseit is; ezer-

szer kezdte újra, s ismét. És még legkésőbb időszakában sem volt ritka eset, hogy egy-egy vezércikkét egészen szabatosan elmondotta, mintha csak eszméit fejtegetné valamely kérdés körül, ámbár még egy szó sem volt belőle papírra téve, de egészen meg volt írva — gondolatában. De az első időszakban, a melyről szólok, ez még sokkal nehezebben ment mint később. S hogy mégis menjen, volt szükséges a teljes éji csönd; s hogy álom ne lepje meg, a felizgatott képzelet éber, nyugtalan, de folyvást erősen fegyelmezett munkálkodásának előmozdítására az idegeket izgató szerek, különösen a mód nélkül erős kávé, melynek használata nélkül már akkor sem lehetett el. Külső, csupán diaetetikus okok. De nem függ-e szellemi és testi életünk láthatatlan finomságu s mégis elszakíthatatlanul erős szálakkal össze? eszméink képződése, csoportosítása, sorozata nem az agyvelő állományának nyomásától vagy felizgulásától függ-e nagy mértékben? Nem kell materialistáknak lennünk, hogy ezt elismerjük.

Első regényét, *Izabellát*, soha sem fejezte be Kemény; félretette, hogy, a mint láttuk, tárgyát húsz év múlva újra, egészen más alakban, a *Zord időben* vegye föl. Ekkor már rendkívüli tökélyre vitte azt, a miben legnagyobb mester volt: a nagy események megdöbbentő tragikumát az egyének megható tragikumával összeszőni s egyiket a másik háttérévé vagy magyarázójává tenni.

Második regénye, melynek tárgya Camoens, a *Luziáda* lángelmű és szerencsétlen írója volt, s melyből szintén jelent meg egy kisebb mutatvány a »*Honderűben*, *Élet és ábránd* nevet viselt volna; de soha

sem látott napvilágot. Az »Erdélyi Híradó«-tól szabad időközeiben, ha kapudi magányába vonúlhatott, írta e művet, melynek költői tárgya élénken hatott képzeletére és kedélyére. A portugál költő ábrándvilága a saját magáé volt; de az élet, mely oly éles és sivár ellentétben állt ez ábrándokkal, egész a nyomorig, az éhenhalásig: lehangelő hatást tett volna az olvasóra is, mint magára a költőre, ki e művet tetemes átdolgozás alá szándékozott venni még. Fényesebb lapjaihoz kiváló előszeretettel ragaszkodott, s hitte, hogy hibáin sikerülend segitenie. Félretette, rejtegette, mint egy-egy elhibázott, de kedvencz művet szoktunk. S Budának 1849-ben történt bombázása alkalmával, a várbeli úri-utcza egy házában, hol egy ládában könyvekkel s iratokkal együtt pihent volt, oda égett.

De akkor már rég megelőzte a harmadik, s ez uttal már befejezett öt kötetes regényének, Gyulai Pálnak megjelenése. Ah! mily emlékeket költ fel bennem e mű, mily büszke vagyok rá most is, hogy én voltam első olvasója; hogy midőn első kötetének kéziratát Kapudról Enyedre behozta, s nekem adta át, hogy le-tisztáztatásáról gondoskodjam, mily mohón nyeltem első szakaszait; mint elragadott a mű hősenek, vagy inkább csak czimszerepének, a hajnali órán, magányos lakában ábrándozó és dolgozó Gyulai Pálnak leírása, kibem Kéményt magát véltem felismerni; mily ábrándos hévvel szavaltam az Arabella és Compostella balladáját; mint remegtem az álmatag Sofronia, a fejedelmi kegyencznő, s szegény Teréz testvér leírásánál! . . Felejthetetlen benyomások, felülmulhatatlan élvek, a melyek miatt soha

sem tudom megfogni, mikép lehet unalmasnak találni e regényt, holott legfőlebb fárasztónak mondható, túlságos eszmebősége és formai fogyatkozásai miatt; ámbár én is éreztem olyasmit, a mit Kazinczy Gábor oly elmésen mint igazán fejezett ki, hogy e mű »minden egyes lapja többet ér mint az egész.«

Gyulai Pált részint Kapudon, részint Enyeden írta (bár csak Pesten fejezte be) Kemény; s kötetenkint, néha szakaszonkint hozta hozzánk, hol rendszeren a nap felét, déltől estig, atyám és családunk társaságában tölté. Este, vacsora nélkül távozott szomszédunkban levő szállására, hol az éj órái, hajnalig, voltak a munkára szentelve. Hajnalban, de néha — ha a munka sodra magával ragadta, befüggönyözött ablaka éjszakával hitegette akkor is, mikor a nap már rég felkelt! — néha nyolcz órakerent ágyába, hogy tizenegy-tizenkettőkor felkeljen ismét s napját nálunk vagy Enyeden lakó rokonai valamelyikének házánál töltse. Néha maga olvasott fel valamit készülő művéből, ábrándos, álmatag, éneklő modorban; néha czélzatai s eszméi fejtegetésébe merült, s ilyenkor megesett a csoda, hogy a magát rendszeren kifejezni alig tudó, majdnem hebegő, a szót kereső s nem találó ember ékesen szólóvá vált s mindenkit magával ragadott.

Ha regénye alakjaival s szenvedélyeikkel és katasztrófáikkal nem volt esetleg tele lelke, szivesebben beszélt a politikáról, melynek morajló örvényében épen úgy benne volt már ekkor mint a költészetében.

Első nagyobb politikai műve, a K o r t e s k e d é s s ellenszerei már ekkor megjelent. Először csak röp-

iratnak tervezte, szorosán csak arról az égető kérdéstről, melyet czimében visel, ama nagy bajról, mely akkoriban eláradva az egész országban, az előtt hallatlan mérveket öltött s politikai erkölceinket kezdte fenyegetni. Természetes. A szabadelvű párt eszméi az egész nemzetet magokkal látszának ragadni s a nemzetietlen és absolut hajlamu kormány, létét fenyegetve látván, a vesztegetés és erőszak — a lélekvásár és az ölmos bot — ép oly durva mint erkölcstelen eszközeihez nyult, hogy állását megmenthesse. Az ellenzék sem akart tétlen maradni s az önvédelem hasonló fegyverekhez kényszerítette nyúlni; a baj annyira elhatalmasodott, hogy egy Deák szilárd fellépését, ki ily eszközökkel megválasztatását állhatatosan visszautasítá, még legjobb barátai sem birták megérteni s eléggé méltányolni.

E vészes, és a nemzet erkölcsi alkatán pusztító méltely ellen intézte röpiratát Kemény, mely azonban könyvvé nőtt kezei között s elmékedései keretébe vonta Magyarország alkotmányának egész reformját, a mint annak terve akkor még csak kevesek lelkében élt oly világosan. A választások reformjával s az erre nézve demokratiai alapon indítványozott törvényjavaslatokkal tüzetesen foglalkozott, s az átalakulás legfontosabb kérdését, mely a parlamenti kormányforma előkészítője s annak mintegy lépcsőjéül tekintetett, oly élesen bonczoló észszel igyekezett tisztába hozni, a konzervativizmus előitéleteitől — melyek a nemesi Magyarországon, sőt még az ellenzék köreiből is uralkodóbbak valának mint gondolni lehetne — és a demokratia tulzásaitól — melyekre itt-ott már kezdett mutatkozni a hajlam — egyaránt

távol maradva, hogy e mű, formai hiányai, itt-ott túlterheltsége s nehézkessége daczára, legkitünőbb termékei közt foglal helyet politikai irodalmunknak.

Keménynek e műve több megtiszteltetést szerzett talán mint bármely más, még ennél tökéletesb dolgozata is. Hogy az Akademia az első füzet megjelenése után tagjává választotta, csak emlitem. De publicistai tehetségének fényesebb elismerése volt az, mit csaknem egyszerre két oldalról kapott, gróf Széchenyi Istvántól és a »Pesti Hirlap« szerkesztőjétől.

A nagy reformer, a ki az öt és reformterveit túlszárnyalt tanítványával, Kossuthal nyilt harcban állott, nem csak nagy elmét ismert föl a Korteskedés és ellenszerei fiatal írójában, de oly szellemet is, mely merészséget mérséklettel tud párosítani s messzeható elméleteket gyakorlati czélokkal köt össze, oly szellemet, mely az övének leginkább látszott megfelelni mind azok közt, kik nálunk a publicistai téren működtek. Nem habozott azért egy általa »Független« czim alatt alapítandó lap szerkesztésével Keményt kínálni meg, s őt szóbeli értekezésre hívta meg magához. Kemény, kinek nézetei a Széchenyiétől lényeges dolgokban tértek el, tisztában volt magával, hogy a dologból nem lesz semmi; de engedett a megtisztelő meghívásnak s megjelent a személyes értekezésre. Azonban a másik ajánlatot fogadta el, melyet említék: a melyet az ellenzéknek a Kossuth kezeiből Szalay Lászlóba átment »Pesti Hirlap« körül csoportosult és hol »doctrinaire,« hol »magyar centralisták« elnevezéssel megtisztelt, számban még kicsiny, de szellemi erőben annál hatalmasabb töredéke nevében Csen-

gery Antal intézett hozzá, midőn a szerkesztést Szalaytól átvette. Akkor e párt, mely az alkotmány védelmét s a központi hatalom ellenőrzését, a megyék helyett, a parlamentre akarta bízni s a parlamenti felelősség fejében a kormányt nagyobb hatalommal volt kész felruházni a végrehajtásban, nem csak a dikaszterialis kormányzatot támogató conservatív párt részéről üdvözlötett kicsinylő gúnnyal, hanem az ellenzék részéről is gyanúsításokkal illettetett, hogy a centralisatióra törekszik s az alkotmány nyolcz százados védbástyáját, a megyei institutiót, fel akarja adni. Még oly férfiak is (mondja Csengery Deák fölött a minap tartott nagy beszédében) mint Széchenyi és Batthyány Lajos nem tarták időszerűnek e reformer töredék fellépését. De mily csodálatosan érnek, terjednek s jutnak diadalra az eszmék! Már 1847-ben e töredék programja, épen a Deák akarására, ki előbb maga is idegen volt attól, az összes ellenzék programjába fölvetetett; s egy rövid év alatt világesemények valósították az imént még néhány doctriinaire ábrándjának tartott programot.

De nem feladatom Kemény politikai szereplését és hatását festeni. Csak mint szép-íróval foglalkozom vele. S Keménynek mint szép-írónak vált roppant hasznára a Hirlapnál való működése. Tanultságban s eszmékben oly gazdag mint bármelyike ama kitünő férfiaknak, kik akkor a Hirlap körül csoportosultak, lehet gondolni mégis, hogy oly elmék kölcsönhatásában mint Eötvös, Szalay, Csengery, mennyire tágult szellemi látköre, az eszmékkal való cserekereskedésben még ő is mennyit nyerhetett; de annál is többet az írás mesterségében, a

stíl oly mestereitől mint Szalay és különösen Csengery, az angol és német alaposságnak a francia világossággal egyesítőitől, a modern hirlapi modernak — e csaknem lapidár stílnak — meghonosítóitól, kiknél mindazáltal az eszmék erejéből és fényéből semmi sem veszett el a kifejezések egyszerűsége miatt, s alkotásaik a dór oszlop tiszta, tömör, egyszerű körrajzaival, vagy a karsu és könnyed ión oszlop izlésével és csinjával hatottak, a nélkül hogy a korinthetai oszlop akanthusz-level ékítőműveit, sőt még a renaissance-stíl virágait s arabeszkjeit is mellőznék vagy megvetnék.

Keménynek, a publicistának, hirlapi stílje a »Pesti Hírlap«-nál képződött; s a Korteskedés és az »Erdélyi Hiradó« eszmékben gazdag, de formában nehézkes, kifejezésekben sokszor homályos írója a Hírlap szerkesztéséből kelt ki olyanúl mint a »Pesti Napló«-ban láttuk: a journalisták királya gyanánt. »A forradalom után« — s épen e czim alatt — két röpirattal összegezte a zátonyra jutott nagy küzdelem politikai és erkölcsi eredményeit, de korán még arra, hogy a köz vélemény a bonczoló ész éles kritikáját bevehette volna. Vannak időszakok, mikor a kritikát s a teljes igazságot még a nemesebb kedélyek sem viselhetik el, mint nagy betegség után lábadozó, bár különben egészséges szervezetű egyének az élesebb tiszta levegőt. Hasonlíthatatlanúl több siker s nagyobb hatás kísérte hirlapi működését. Az ostrom-állapot lidércnyomásának könnyebűlte után félénken kezdte kibontani lenyűgözött szárnyait a napi sajtó, nehézkesen, mint ólmos esőtől benitott tűzök. Az ötvenes évek közepe táján azonban a

neki-emberedés érzése kezdette már áthatni a szíveket. S midőn Bánffy Simon és Török János után a »Pesti Napló« egy kis időre Szenvey kezeibe ment át, kit Kemény is támogatót s kitől csakhamar maga vette át a lapot: akkor már, ha olykor tojás-tánczot kelle is járni s az akadály-versenyekre emlékeztető pályát futni meg, ha tisztes érvekkel harczó ellenfelek helyett Protmannal kellett is néha vitázni, a ki a lapot egy izben fel is függesztette: mind a mellett sem lehetett tagadni, hogy a napi sajtó visszanyerte hatalmát, nem csak a közönségre s a kedélyekre, hanem az államban is.

S a magyar hirlap-irodalom történetének, a Kossuth »Pesti Hirlap«-ján kívül nincs fényesebb, de még azt is bele számítva nincs tisztább lapja mint a melyre Kemény Zsigmond írta fel a maga s az ő »Pesti Napló«-ja nevét. Kossuth, a hirlapban is a nagy szónok és agitátor volt; Kemény, vezérczikkeiben is a nagy költő és műbölcsész maradt; mind a két nagy publicistában, a politikussal, mindegyiknek saját egyénisége vegyült s nyomta műveire bélyegét. Kemény ugy kibontakozott egykori nehézkességéből mint a hogy Roland, a kis fegyvernök, a nagy vas pánczélból mint diadalmas hős lépett elő. Mily erő a meggyőződésben, mily bonczoló tehetség az eszmék szövédéjében, mily tisztaság és rendezettség, mily hév és költészet az előadásban, mily szabatoság a kifejezésekben! A Pesti Napló a magyar napi sajtó fénykorát élte; s Kemény, a kit Deák nyíltan támogatót, lapjában közölvén ritka, de annál fontosabb felszólalásait: 1861-ben a zágrábi körlevél elemzését s 1865-ben a husvétii cikket; Kemény, a

ki e mindenektől tisztelt orákulum Pythiájának tartaték, tudván szólni és hallgatni, nyíltan vagy burkoltan, jelentőleg vagy sejtetőleg, a mint épen kelle, nem mondva ki mindig az utolsó gondolatot, de nem hazudva soha, még mentalis reservatákban sem: Kemény — mint már mondám s mint sokszor mondatott — a magyar hirlap-írók fejedelme lón, kinek uralkodása alatt a pesti német sajtó soha sem bírta elérni azon fontosságot, melyre később szert tett. Nem mintha Kemény páratlan lett volna a szerkesztés technikájában; sőt az elevenség és mozgékonyosság (szintén szükséges, bár másodrendű tulajdonok egy szerkesztőben) épen hiányzottak benne. De a mi fő dolog: az eszmék fejlődését és áramlatát jobban ismerte mindenkinél, s volt ereje azt irányozni, sőt egy időre fel is tartóztatni, ha kelle. A köz-vélemény és az események úterén tartott kézzel mindig tudta, mit, mennyit, mikép kell mondani vagy elhallgatni. Szóval, épen oly erős volt a lényegben mint a formákban, az eszmékben mint a taktikában. Sem pártjának, sem a köz ügynek nem ártott soha meggondolatlanság vagy elhamarkodás által; de késedelmes vagy tartózkodó is csak akkor volt, ha épen kelle, mert a bátorság ép úgy megvőit benne mint az eszély. A ki először merte ki-mondani a 48-diki törvények feltétlen visszaállításának jelszavát: a 67-diki kiegyezésnek ismét ő lett hirlapi szószólója; a Kossuth leveleivel szemben ő küzdötte meg a nagy s egyedül méltó harcztot; s lapja egészen 1870-ig, tehát tizenöt éven át, a hirlap-irodalom oly magaslatán maradt, hogy bár befolyásban, állami helyzetünk korlátoltságánál fogva, a világlapokkal nem

versenyezhetett is, de büszkén mondhatjuk, hogy becsületesebb, nemesebb lap az övénél egy sem volt a világon!

Ugyanaz a változás, a mi a publicistán, ment végbe a regényírón is. Gyulai Pál-jában csak a kor- és jellemrajz ereje mutatott még a nagy íróra, az is tulságos és néhol költőietlen bonczolgatással volt terhelve: a cselekvény vontatott, mellékszemélyek epizódjaival tulterhelt, s a mű szerkezete hibás és általában formátlan volt. Mind e hiányokat rendkívüli szépségek, költői részletek s finomságok nagy sokasága ellensúlyozta ugyan, de nem takarhatta el, kivált a nagy közönség szemeiben, mely a könnyű olvasmány léhaságát mindig hajlandóbb megbocsátani mint a tanulmány és gondolkodás gyümölcseinek formai nehézkességét.

De Gyulai Pál 1847-ben jelent meg; s Kemény, öt év mulva, 1852-ben, oly regénynyel léphetett másodszor a közönség elé, mint a *Férj és nő*, mely már művészi forma tekintetében is, ha nem legtökéletesebb műve, de bizonyosan közelebb áll a legtökéletesebbikhez mint a közvetlenül megelőzőhöz; ez *egy* lépéssel nagyobbik felét hagyta hátra a meredeknek, mely őt a tetőponttól elválasztotta.

A politika, ez években, kevésbé vette még igénybe idejét és erejét, s regényei gyorsan követték egymást. Mint a *Férj és nő*, ugy azt részint megelőző, részint nyomban követő néhány kisebb regénye — vagy ha úgy tetszik novellája — a modern társadalom életéből vannak meritve. Szerkezet tekintetében is kitűnő művek, de a lélektani elemzésnek, a jellem- és kedélyrajznak valódi

remekei. Czimei némelyike keresettnak látszik, mint a Köd képek a kedély láthatárán, a Sziv örvényei; de ő nem affectatióból választotta e czimeket, hanem mert jobban kifejezték elbeszélései lényegét mint ha az egyiket Czezilnek, a másikat Agathának czimezte volna. A kedély világában borongó, önmaga előtt is rejtélyes, megoldhatatlan ködképeket kevés lélektani vagy regényíró tudta jobban elemezni, az emberi s kivált a női sziv örvényeinek forगतagába kevesen merültek el annyira s iszapos hullámaikból a megismerés gyönygét oly tisztán kevesen hozták még föl mint Kemény Zsigmond.

A Sziv rejtelmeihez, melyet még a Férj és nő előtt irt s bocsátott közre a Szilágyi Sándor által szerkesztett Enyedi albumban, mintegy ajándékol egykori szellemi anyjának, a romba dőlt Enyednek, e kitűnő műhöz Kemény saját szive élményeiből vette az anyagot. Agathában egy akkor nagy feltűnést okozott nőt rajzolt, kivel benső, bár csak baráti viszonyban állott; de a színhelyet a Margit-sziget akkor még szabályozatlan, üde és árnyas lombjai alól Olaszországba helyezte át, s itt is saját benyomásait adta, azon utazásából, melyet 1846-ban tett a régi nagyság, a középkori művészet s az örökifju természet klasszikus földére, hol a mult oszlopai közt a jelen üde szellője lengedez s romjait a soha nem hervadó tavasz repkényei borítják. De bár mily szép a keret e műben, sokkal felülmulja annak értékét a kép, mely bele van foglalva. A lélektani talányok hüvelyezése, az érzelmek és szenvedélyek összetett motívumainak bonczolata talán egy művében sem sikerült Keménynek így, semmi

esetre sem jobban egyben is, mint ebben. A gondolat buvárharangjával száll le a mélybe s a költészet varázslámpájával világítja meg a szív örvényeinek homályos hullám-rétegeit.

A Férj és nő-höz a tárgyat (vagy legalább az alkalmat) a Praslin herczeg bűnesete szolgáltatta, mely 1847-ben Párist, Franciaországot, sőt az egész mivelt világot oly roppant izgalomba hozta. Legalább a katasztrófába beleszővi s azzal dönteti el ezt. Praslin herczeg, mint tudva van, megölte angyaljó nejét, gyermekei anyját, csak azért, mert új, méltatlan és bűnös szerelmének utjában áll. A Kemény regényének hőse is, hasonló okból, meg akarja gyilkolni nejét; de azon a ponton, mikor a rettenetes bünt, irtózatos lelki harcok után, épen végre akarja hajtani, hozzák a lapok a véres tett hírét és leírásait — és Albert magát öli meg neje helyett. Az öngyilkosság kétségkívül tragikusabb megoldás a gyilkosságnál. A nő, Eliz rajzához is (eltekintve attól, hogy a mivelt polgár leány van ritka szerencsével festve benne) a nemes kedélyü, megcsalt és szenvedő herczegnőből vehette Kemény a mintát. De azon kívül minden az ő saját alkotása. S mily alkotás! mily lélektani tanulmány, mily jellemfestés, mily igaz szenvedélyek s mily tökéletes szövés a mesében! Albertet a megsebzett hiúság (mert a mit Adél iránt érzett, nem volt valódi szerelem) egy más nő, egy angyal karjai közé veti, a kit szintén valódi s mély szerelem nélkül vesz nőül. Szereti (azt hiszi a világ, neje s maga is) és boldog vele. De hol van a boldogság biztosítéka a házasságban, valódi s mély szerelem nélkül? Egy harmadik szerelem, egy kaczer és ra-

gyógó nő csábjai megmételyzik a férj szivét, s e viszony vezet katastrófára, mely először az Eliz szivét és boldogságát zúzza össze, aztán Albertet az öngyilkosságba kergeti. A mese, szövevényei daczára, oly világos, oly egyenesen és megállapodás nélkül halad célja felé mint a drámában; a jellemrajz is oly erős, s az összetett motívumok daczára, melyeknek összehatásában áll Keménynek legnagyobb művészete, oly határozott, és mindenütt kidomborodó, erő- és életteljes mint a dráma követeli, de felhasználásával a regény mind azon előnyeinek is, melyeket a részletesebb bonczolat és szélesebb festés eszközeiben nyújt. Albert jelleme kezdettől fogva azon elemekből van összeszöve, melyek mindegyike együtt véve nyújtja a kulcsot későbbi cselekvéseikhez s a katastrófához. Gondoljunk csak a vallásos, sőt bigott elemre jellemében, mely lelke meghasonlásakor, előbb az elválás, a hitváltoztatás, majd a gyilkossági terv töprenkedéseiben anyyira előtérbe lép, de már kezdettől fogva oly jól, oly mélyen meg volt alapítva. A három nő, jellemök és sorsuk oly különböző voltában, valamint Norbert a bankár s apa jelleme, szintannyi finomsággal s igazsággal van megalkotva; mindenik, kezdettől fogva, magában hordja a vég megoldás elemeit. A mellékalakok, Tamás báró, Ondofredi, Terényi, Poliodora, s a többi mind, úgy lépnek ki a regény szélesebb festést engedő vásznáról mint a legsikerültebb drámák személyei szoktak.

Átalában a drámaiság az, a mi Kemény e regényében leginkább meglep s hatalmas tehetsége iránt a legnagyobb bámulatra ragad. Kedvem volna két jeles tanulmányát — melyekben a regény és dráma között von

párhuzamot s a műbölcsész oly finom elmeélével, oly meggyőzőleg fejti ki e két műfaj különbségeit, sőt kiegyeztetetlen ellentéteiket — saját műve példájával czáfolni meg. Ime egy regény, melyben készen van a legerősebb szerkezetű és a leghatásosabb dráma, csak egyszerűen el kell távolítani belőle azokat az elemeket, melyek a regénynek kizárólagos sajátjai, s megkevesbiteni a körülményesség tulságos gazdagságát, a minék helye van a regényben, de nem volna szükség reá a drámában, a hol egy csattanós érv elég megvilágítani a jellemeket és a helyzetet. Némely jelenet egészen készen van, a mint nem csak szinpadra lehet vinni, de felvonást lehet végezni vele a cselekvény forduló pontjain. Például az első felvonásban — akarom mondani az első kötetben — mikor Albert megkéri a bankártól leánya kezét, Eliz belép s elárulja titkolt szerelmét; vagy mikor Eliz, a gonoszul kezébe játszott levélből, megtudja férje hűtlenségét, s alélva rogya össze, ha nem jönne apja épen, kitől el kell rejtienie szégyenét s boldogtalanságát. De én e példából nem a meggyőző és egészben véve igaz elmélet ellen akarok fegyvert kovácsolni, csak bizonyítékot arra, mikép törekedett Kemény mindig a szigorúbb műformára s igyekezett annyi drámaiságot vinni be a regénybe is, a mennyit csak e műfaj megbir.

A Férj és nőn kívül a többi nagy regénye tárgyát Kemény mind a történelemből vette; s a mi természetes, túlnyomólag Erdély történetéből, melyhez közelebb érezte magát s mely talán gazdagabb is a költői, úgy regényes mint drámai motivumokban. Reá alkalmazhatjuk Jósikáról mondott saját szavait: »Költői műveinek, ugymond,

csaknem állandó színhelye a motívumokban gazdag, de annál többet szenvedett Erdély volt. Átalában, bár mennyire gyújtsa a fiatal képzelődést e szó: regényes, az többnyire, a népekre vonatkozva, a szerencsétlenség gazdagságát jelzi. «Csoda-e, ha az erdélyi fejedelmek s hősök unokáját is szülőföldjének szerencsétlenségben oly gazdag emlékei vonzották? A történeti regény az a műfaj, melyben leginkább otthon van, melyben a legfőbb tökélyt érte el, úgy hogy még hibái is tökélyeiből erednek. Hibáiról szólok, mert legtökélyesebb műveiben sem menekülhetett meg a részletrajz tulságos aprólékosságától, mely, igaz, hogy történetirői és archaeológiai lelkiismeretességének s mindenre kiterjedő figyelmének és alapos tanulmányának a legnagyobb mértékben becsületére vált s a kort, az intézményeket és a szereplőket mindig hiven jellemezte, de nem egyszer vált fárasztóvá s tette képeit oly túlterheltekké mint volna az oly festvény, mely minden arcz-redőt mikroszkopi hűséggel igyekezék feltüntetni s a jellemző vonások túlhalmozása miatt nem bírná a legjellemzőbbeket kellőleg kidomborítani s a tulságos megvilágításban vesztene el világosságát. Lélektani elemzései, az utolsó sziv-ereket és idegszálakat is szétszedő bonczolásai is hasonló hibázta-
 tás elé esnek néha: mert a jellemrajzban, mely nála mindig hű és mély, nem egyszer annyi szálát nyomoz s oly végtelig, a sziv vagy agy gyökeréig követi valamennyit, hogy az összeszótt indokok közt elveszítjük néha a legfőbbiket.

Hibák, de — ismétlem — erényeiből erednek. Kemény oly lelkiismeretességgel tanulmányozta, oly éleselműség-

gel bonczolta s egyenlő sikerrel is, a történelmet, mint az emberi szívet; mind a kettőnek tényeit egyenlő erővel rendezte elméje s világította meg képzelő tehetsége. Hogy az eredmények, melyekre jutott, ezer meg ezer tény egybevetéséből jöttek létre, természetes; s hogy azokból semmit sem hallgatott el, lelkiismeretességét tanusítja, bár regényei nem mindig nyertek vele annyit, a mennyi fáradságába neki kerültek. De az bizonyos, hogy kevés regényirót ismerünk, s a magunkéi közt egyet sem, a ki a történet szellemét s az abban szereplők jellemét jobban felfogta volna, a ki az eseményeket utolsó indokaikra, elemzőleg, inkább vissza birta volna vinni, a ki azon ezer meg ezer szálak között, melyekből úgy a nagy mint a kis események, a szívek és az országok katastrófái szövődnek, biztosabb tájékozással birna, mint történeti regényeiben Kemény. S e téren oly sajátoságos előnyökkel rendelkezik mint csak igen kevesen a világirodalomban. Ritka érzéke van a történeti korszakok színezetét eltalálni s a kort jellemzőleg tükröztetni vissza egyéneiben, úgy a történelemben szerepelt mint a saját képzelete által teremtett alakokban. Bátran állithatjuk, hogy történeti személyeivel jobban megismerkedünk az ő regényeiből mint történetíróinkból. Így Gyulai Páljában Báthory Zsigmondot, titkos tanácsosát, Karigli Alfonz jezsuitát, Báthory Boldizsárt, magát Gyulai Pált s a többi tanácsurakat, a lélektani finomság s a költői alakítás mellett, épen oly történelmi hűség is jellemzi. Az egyénítés, és pedig a történelemből egyénítés ez erejével találkozunk, és pedig folyvást növekedő mértékben, későbbi történeti regényeiben is. Az Özvegy és leányában s a Rajongókban,

Rákóczy György fejedelem és fia, György urfi, a református papok, Csulai uram és Dajka püspök, amott Haller Péter s a Mikesek, emitt Pécsi Simon, a nagyra vágyó szakadár, Kassai, a rideg, szivtelen tanácsur, Báthory Zsófia, a bigott s még is szeretetre méltó leányka s fejedelmi mátká, mily történeti alakok! mily élet, mily igazság bennök! Hát a Zord idő történeti alakjai: Izabella királyné, Verbóczy, Fráter György, Török Bálint, Turgovics, a budai bíró, mint vannak festve magok, s bennök a kor és történet melyet ők visznek s mely őket viszi. Valóban, ez emberek alakja s szerepe a kor eseményeiben, világosabb előttünk a Kemény regényének egyszerű keretében mint a történetírók minden foliánsaiban.

S talán a történeti személyek jellemzésénél is erősebb Kemény magának a kornak, az oly kisebb rendű alakok (bár a regénynek talán fő személyei) által jellemzésében, a kiket a történelem vagy meg sem nevez, vagy ha meg is, de nem domborít ki eléggé, hogy határozott egyénekként szerepeljenek komoly lapjain, a kiket tehát vagy egészen vagy nagyjából a költőnek kell megteremtenie, hogy velök megalkossa vagy tovább szője cselekvényét, szerepeltesse őket annak keretében s jellemezze általuk a kort. Ez épen a mi Keménynek mindenek fölött s mondhatni mindig sikerül. Ő többnyire a történelemből veszi személyeit, legalább neveiket, s ha egy jellemvonást talál rólok feljegyezve, elég neki arra, hogy egész egyénekké domborítsa ki őket, általuk jellemezve a kort is. Mint tükröződik például Genga Simonban, az olasz alakosban, a Báthory Zsigmond léha, kéjsovár, jellem- és erkölestelen udvara! Vagy a rajongó szombatosokban,

az új Jeruzsálem e csodálatos »angyalai«-ban, özvegy Géczy Péternében, a »beteg asszony«-ban, e megdöbentő erővel vázolt alakban, a leányát feláldozó, de miatta halálos töprengésben vezeklő özvegy Tarnóczyné asszonyban, s magában a bájos és szeretetre s szánelomra méltó, tragikus sorsu Sárában (kinek egész történetét s vele a Kemény regényének tárgyát Szalárdi, Krónikája 8—10 sorában végzi el): mily világosan tükrözik mind ebben az első Rákóczy-korszak udvari, diplomatiai, családi és vallási vitáinak egész szelleme! És a mohácsi vészt követő idők sötét és vézszszel terhes színezete mint verődik vissza a Verbőczyvel rokon közneves Deák család tagjaiban, Dani és Pista bácsiékban, Dorka nényben és Dórában, Elemér urfiban és Barnabás diákban, s a Zord idő, Kemény ez utolsó s leghatalmasabb történeti regénye összes személyeiben!

Említem-e különösen a fiatal daliát, Frangepán Orbánt, a kinek nevét, legalább ebben az összeköttetésben, nem említi ugyan tudtomra a történelem, de a kiben a regényíró képzelete és alakító ereje oly szerencsésen egyesítette a kor legjobbjainak összes érzelmeit: a haza iránti szeretetet, az áruló és kétszínű török elleni gyűlöletet, sőt undort, a királyné iránti hódolatot, a szerencsétlen nő és anya iránti részvétet — hozzá adva még a bájos hölgy iránti titkos szerelmet is, s mind ezt a rajongásig fokozva a szenvedély tüzeben! — e nemes, lovagias, elragadó alakot, a kit a rideg, fősvény, nagyra vágyó, bár hazáját lángolón szerető Martinuzzival állít szembe a költő, s bár a váradi püspök és kincstartó politikájának szellemi felsőségét elismerteti velünk,

rokonszenvünket még is egészen a fiatal lovag részére zsákmányolja ki, a ki a királyné iránti hűséget, mely Ferdinánd táborába menni nem hagyja, s a török elleni gyűlöletet, mely Izabella udvaránál maradni s a padisa palástjának árnyékába fogódzni nem engedi, ugy egyeztetni össze, hogy önmagát áldozza fel és — theatinai szerzetessé lesz!

Az egyénekbe vinni át, bennök rajzolni a történelmi korszak küzdelmeit, szenvedéseit, megpróbáltatásait s egész tragikumát: ez a magas művészet, a melyhez Kemény mindenek fölött értett; ez, a mivel oly elevenné tette érdeklődésünket személyei iránt, kikben a kor nagy viharait tüntette fel, s oly világossá tette magát a történelmet, midőn, általános nagy vonások vagy az országos esemény széles kerete helyett, az egyéni élet küzdelmeiben játszatta le azt, s így hozta közelebb szivünkhöz, részvétünkhez.

A történet- és regényíró minden jelessége s egész mesteri művészete egyesült abban a két jellemrajzban is, melyeket mindjárt a forradalom után festett: egyiket Széchenyi Istvánról, másikat a két Wesselényi Miklósról. Tulajdonkép korrajzok; s az 1825 évvel kezdődő átalakulásunk története, két fő alak körül csoportosuló cselekvény keretében. De mikép domborul ki a nagy reformer alakja, jelleme, és pedig a köz- és magánéleti egyaránt, páratlan erővel, bonczoló és elemző észszel, s ritka alakítással, a költő, lélekbuvár és történetíró kezei között! A két Wesselényit, kivált az apáról szóló első részt, egy vadregényes képzelődés alkotásának volnánk hajlandók tartani, ha történeti valódiságáról nem vol-

nánk meggyőződve. Az öreg báró, a mult század utolsó felének souverain akaratu oligarchája, kit a hatalom megtanított szenvedni, Kufsteinban, de félni nem; s mellette magas szellemü, mély kedélyü, szenvedő neje, Cserey Ilona: oly jellemrajzok, melyek Keménynek a regényírónak is legmegkapóbb alakításai közé tartoznak. S szívének és írói tehetségének egyaránt becsületére válik az a gyönyörű rajz, egy tündérszépségü tájkép, melyet Zsibóról (hol őt mindig baráti karok fogadták), a Szamos völgyéről, az erdőkkel koszorús halmokról, a kastélyról, a képzelet vásznára varázsolt s az érzés szerető melegének fényével öntött be!

E két jellemrajzzal kezdődik (185¹/₁) s a Zord idővel végződik (1862) Kemény történet- és regényírói pályájának fényszaka. E tizenkét év keretében becses dolgozatok és halhatatlan művek egész sora áll. Egy társadalmi s három történeti nagy regény; mintegy négy kötetre menő kisebb regény és novella; a két nagy jellemrajz, melyekhez 1860-ban az idősb Szász Károly, 1864-ben a Vörösmarty fölötti emlékbeszéd járult; és végre ama történelmi, irodalmi és műbölcészeti tanulmányok, melyek — a két jellemrajzzal s a két emlékbeszéddel együtt — töltik be azt a két kötetet, melyet »Kemény Zsigmond tanulmányai« czim alatt Gyulai Pál bocsátott közre, s melyek közt találjuk a már eddig említettekén kívül ama nagyérdekü, tartalmilag gazdag s formailag is bevégzett történelmi rajzot »Erdély köz életéről 1791—1848,« melyet Kemény csak alkalmilag, az id. Bethlen János gróf halálakor, visszaemlékezésül írt Erdély e jeles államférfiának politikai pályájára, de

melybe Erdély újabb történetének képét, ép oly magas történelmi felfogással mint művészi plasztikával, oly szellemesen s élénken vázolta. Néhány kisebb s könynyebb irodalmi tanulmány egészíti ki a sort, egy Macaulay, egy Szalay László történelmi művéről, s egy Arany Toldijáról, melyben a magyar hősmonda ez érdekes alakjáról s a körüle támadt mondanakör alakulásáról néhány új és szellemes nézponot állit föl.

1864 után, midőn Vörösmarty felett épen itt, a Kisfaludy-Társaságban tartott szép emlékbeszédével a nemzeti költészet, s a három műfaj: a lyrai, époszi és drámai költészet körül annyi szépet és találót monda el s a nemzet nagy énekesének oly méltó emléket állita, 1864 után Keményt kizárólag a hirlapirodalom terén láttuk működni. De sajnálhatjuk-e, hogy önálló, nagy alkotásokat nem vettünk többé kezeiből? holott azoknál sokkal nagyobb művön: az elkobzott alkotmány visszaszerzésén dolgozott. Ő volt, a ki már 1860-ban kimondotta, s legelőször, hogy nem kevesebb s nem is más, a mit a nemzet kíván és követel, mint az 1848-diki törvények visszaállítása, a restitutio in integrum. Ő, a kinek »némely fontos eseménynél hallgatása valódi ékesen szólás volt,« az 1865 husvétii czikkkel Deák által megkezdettt actiót folytatva, ékesen szóló ügyvéde lőn az alkotmány helyreállításának, s a jogeljátszás és az alkotmány-elkobzás már fehhagyott elméletei helyett előtérbe állított »előleges revisio,« mint opportunitási politika ellenében ép annyi erélylyel mint kitarással, annyi szellemmel mint lelkesedéssel védte az alkotmány teljes és azonnali helyreállítását. Hogy 1865-ben, a pesti Lipót-város

részéről a parlamentbe is bement — mint már 1848-ban is, Kővár vidék egyik választó kerülete részéről — nem azért történt, mintha akár küldői parlamenti szereplést vártak volna tőle, akár maga szónoki babérokra vágyott volna; csak, mert illendő volt, hogy azon pártnak, mely 1848-ban és 1865-ben a nemzet nagy többségének érzelmeit s kívánságát fejezte ki, hirlapi vezére, championja a sajtóban, ne hiányozzék a törvényhozásban sem, a hol a hosszú harez eldöntő ütközetei vivatnak. Ő még szelleme teljes erejével segítette elő s érte is meg a diadalt; de kevéssel azután lankadni, hanyatlani kezdett e nagy szellem, hogy pár évvel utóbb egészen elhomályosuljon s végkép megtörjék.

Társai, politikai barátai, a kikkel egy zászló alatt küzdött, az ügyek élére állítottak s a hatalom polczait foglalták el. Ő, a kinek különben ilyes ambíciói ugy sem valának soha, összetört lélekkel, még csak szemlélője sem lehetett azon új államrend fejlődésének, melynek kivívásában oly előkelő része vala.

De mielőtt e szomorú korszak bekövetkezett volna, a nekünk kedvező istenek megengedték, hogy néhány éven át, az egész irodalom és az egész haza e büszkesége, nekünk különösen is büszkeségünk s a mi fejünknek koronája legyen. Keményt a Kisfaludy-Társaság csak 1860-ban, új életre ébredésekor, sorozta tagjai közé. Székét ő itt 1864-ben Vörösmarty felett tartott emlékbeszédével foglalta el. Mikor 1867-ben Eötvös az elnökségtől, melyet hét éven át viselt, végkép visszalépett s az ország kormányára lépő férfit e kisdud körben lefoglalva tartani már szinte szerénytelenségnek látszék, a Társaság szeme

Kemény felé fordult. Fordulhatott volna-e méltóbbhoz, midőn azon szék betöltéséről volt szó, melyen Jósika Miklós és Eötvös ültek vala, kiknek egyike a történeti, másika a társadalmi regény terén uttörő s a nemzet kedvence volt előtte, mind kettő népszerűbb mint ő valaha, de a műértők kisebb körének szemeiben ő mind kettejük-nél nagyobb.

Két izben szólt e helyről, elnöki beszédben, a közönséghez: a szívekhez és a szellemekhez, a kedélyhez és a képzelethez, s meleget és lelkesedést terjesztve maga körül. A gondviselés úgy akará, hogy első beszédében uttörő elődéről, az 1855-ben elhunyt Jósika Miklósról kelljen megemlékeznie: az az egy pár virágszál, melyet emlékövére hintett, egy nagy szónoklat egész bábérkoszorujával ért föl.

Mig elnökünk vala, az ő nagy dicsőségéből reánk is sugárzott vissza valami. Ezt vártuk is s e megbocsátható számítás vezette szavazatainkat.

De a mire nem számítottunk, hogy Kemény, a nagy író, az életben is valódi költő, a saját ügyeivel, s kivált az anyagiakkal nem gondoló, a szórakozott-nak, a gondatlannak, talán hanyagnak is tartott Kemény, a ki olykori nagy jövedelmei, lángelméjének keresménye mellett, mindig egyszerű, igénytelen, sokszor elhanyagolt maradhatott külsejében, viseletében, életmódjában, hogy ilyen létére ő Társaságunknak nem csak büszkesége s kimetszett bélyege legyen, hanem ennek hajóját, midőn majdnem zátonyok közé jutna és súlyos anyagi csapástól fenyegettetnék, ép oly bölcs mint erélyes fellépése s magatartása által legyen biztos révbe

visszavezetendő! S pedig ez is bekövetkezett. A Társaság pénzügyei, öröklött bajok s folytatott szerencsétlen kezelés miatt, komolyan fenyegetve voltak; egy perczre ingadozott a Társaság anyagi léte. Kemény, az elnök, mentette meg, a hazának s az irodalomnak, a reánk bizott szerény pénzörökséget, s ezzel, nem átalom kimondani, a reá bizott vagyonról felelős Társaság becsületét mentette meg bizonyos tekintetben.

De már ekkor a szellemi hanyatlás jelei határozottan mutatkoztak rajta. S ámbár 1870-ben, újabb három évre, ismét megválasztott a Társaság elnökéül, s e tisztet, sok vonakodás után, kértünkre megint elfogadá — mert neve fényét nem tagadhatá meg tőlünk — többé nem jelent meg az elnöki széken, s 1873-ig csak névleg viselé az elnökséget.

Akkor már jóformán élő halott volt. A túlfeszített szellemi munka, az ítélő és képzelő tehetség folytonos és túlságos megfeszítése, a megszokás által egyre, s évről évre mindinkább és nagyobb mértékben szükségessé vált izgató szerek használatával, végkép megrongálta idegrendszerét. Az a ritka épségű és ritka fényű elme bomlani kezdett; idegszálai, mint a folyvást megfeszített húr, elernyedtek; az agylágyulás szomorú jelenségei álltak be. A munkás, férfias, lovagias, az — elhanyagolt külseje s szórakozott modora mellett is — igazán fejedelmi férfiú, kinek egyetlen fényüzése ősének, Kemény Jánosnak, a fejedelemnek, eltagadhatatlan családi hasonlattal reá emlékeztető arczképe vala; ki, a szellemi nagyság igénytelenségében, fejedelmi utód s maga az ész-aristokratia oligarchája levén, neve mellett még a b. betűt sem hasz-

nálta soha, és pedig nem affectatióból, talán nem is szigoruan elvből, hanem csak azért, mert természetében feküdt a polgári egyenlőség: a hatalmas szellem, a fejedelmi ész, a ragyogó tehetség — nem volt többé. Csak nemes, gyöngéd, a gyöngeségig jó szive maradt meg. Ez őt legtovább szellemi alkatából. Mily szívszakgató látvány volt e világító fáklyát, nem kialudni, hanem fogyatkozni s mégis pislogni látni! Szemeiben nem szikrázott többé gondolat, még az öntudat világossága sem; mosolya csaknem bárgyu, de mégis jó szívü mosoly volt. Így láttam őt utoljára Pest egyik utcáján. Még ismert, de a multat nem bírta már világosan összekötni a jelenel. Nem volt erőm meglátogatni többé; szívemet megtörni éreztem láttára.

1869-ben a »Pesti Napló« tényleges szerkesztését is abba hagyta. Egy nagyobb tervü, de régen kezdett s félbehagyott drámai költeményéből (Althánnéról) egy töredék jelent meg ekkor; de mindenki tudta, hogy már csak kegyes ámitás, mintha tőle munkát lehetne várni még. Neve a lapon 1873-ig maradt még. De a szerkesztésben már rég nem vett, nem is vehetett részt. Akkor a beteget, ki az emberi társaságra nézve úgy is el volt veszve, a leghűbb, legönzetlenebb testvéri karok vitték el a világ zajából, közeléből, a félreeső magányba — meghalni.

Ő nem szenvedett: mert a szenvedéshez öntudat s érző ideg kell. Benne ezek meghaltak, mielőtt testi életének pislogó mécse kialudt volna. S mi nem láttuk ez egykor ragyogó fáklyának utolsó, szomorú lobbadozásait, öntudatlan küzdelmét az elmulással, a megsemmisülés-

sel. Csak a hír, melyet a táviró 1875 karácson szombatján hozott meg a fővárosba, hogy Kemény Zsigmond december 22-kén, testvér öcsese karja közt kiadta lelkét, csak e hír szakasztá fel keblünk ből a nehéz, a rég elnyomott fájó sóhajt, utána, az ép oly pótolhatatlan mint visszahozhatatlan után!

S ah! nekem oly jól esnék — s most mikor szelme nagy műveit, s tőlük nyert emelő benyomásaimat, ha csak futólag és tökélytelenül is, visszaidéztem lelkembe, most kétszeresen érzem e sovár vágyat — elfordulni munkássága s nagysága színhelyétől, s fölkeresni a pusztakamarási sirt, a két sudár fa árnyában, hol a legnemesebb szív porladoz, s nem látva senkitől, ott hullatni hálakönyümet hantja virágaira! ott tüzni fel a szeretet és tisztelet emlékjelét egyszerű sirkövére, melyet úgy is nem a hálás haza, hanem a szerető testvér kegyelete állita oda!

De mi az én könyüm? mi az én koszorúm? Hadd végezzem saját szavaival, melyeket neki, Vörösmarty emlékénel, csak a szerénység sugallhatott, melyeket én — nem fejezhetvén ki szebben a mit érzek — több joggal s igazabban mondhatok el róla:

»A virág, melyet én nyujtok, hamar el fog hervadni. Mit sem tesz! Hisz az emléknek magában van disze, nem a rá akgatott apró ékitményekben, melyek a hozónak legfölebb csak szeretetét és hódolatát fejezik ki.«

A SZOBOR.

Allegoria

SZÁSZ BÉLÁTÓL.

(Felolvastatott 1877 február 11-dikén.)

A föld vak méhében heverve,
Évezredeknek nyomta terhe,
Nem látva, tudva, sejtve sem.
Alaktalan-lomhán elomlik...
De az idők szenén a lombik
— Szülendő majd — forr csöndesen.

S a föld porának gyöngé férgé,
Mi látására nincs megérve,
Hiszi, hogy annak léte sincs.
Szeme hogy vak: a valót kétli;
Mit meg nem érint: mese néki;
S előtte gúny a csoda sphinx.

De hogy betölt, mi volt ígérve,
Háborg a mély, a földnek kérge
Lohogva roppan, meghasad.
S mint a pehely a szellő szárnyán:
Az irdatlan, lobornyai márvány
Lendül s megül a bércz alatt.

S hever megint sok század évig
— Az érőt érő lassan érik —
Nincs a ki felfogná becsét.
Mint a gyémánt, keverve porba,
Mint a nemes, ha meze durva,
Mindig, mindig megvetteték!

De egyszer aztán jő a Látnok :
 Ki hoz Hitelt, egy új Világot,
 A Stádium megérkezett!
 Ki eszmét olt a durva kőbe,
 S az elfödött aknába törve
 A dús anyagra vet kezét.

S foly munka, sejtőn csak, de bizva.
 A mester vés, feszülve izma,
 Lelkében a nagy minta-kép.
 S mig vés, vés, homlokát törülve,
 A gúny szísszenve zsong körülé :
 Mosolyg ez és az mind akép.

— „E kő formátlan, durva, hitvány ;
 Szobor nem, rosz küszöb lesz nyilván,
 Melyen sarú is árkot ás !“

— „Egyenlőtlen eres anyaggal
 Időt, erőt ki veszt? Bizonyyal
 Kontárkodás, nem alkotás !“

Más várja : villám ha cikázik
 S a kő esőben, hóban ázik,
 Magában is majd szerte máll. —
 A mester mind hőbb tűzre gerjed,
 Sem éjen, sem napon nem ernyed,
 S hitében rendületlen áll.

S a külréteg midőn lefejtve
 S kicsillanik az anyag belje :
 Látszik, minő egész e kő!
 De míg a nagy terv nagyra számít,
 A lassan érő mű arányit
 Csak sejti ha ki erre jó.

A mester nyugton tűr, vár, bízván.
 De lánggal égve a tanítvány,
 Nem győzi várni a jövőt.
 S a mester míg a tervbe mélyed,
 Ő enged lángoló hevének,
 S veti a köre a pörölyt.

És vakmerészen vési, vágja...
 A mester jó; borzadva látja
 Koczkán egy élet terveit.
 Agya, szemei lángban égnek,
 Lát vérözönt — s »Ostora égnek!«
 Bomlott kacajjal fölsívit.

És csattog ég, villám cikázik;
 A pokol vést viharra lázit,
 A föld két sarkából meging.
 A mestert nyomja kór-keresztje,
 Tanítvány bújdos, útat vesztve,
 És néma éj borúl megint.

S a földingástól földre sújtva
 A drága márvány nyúgszik újra,
 Bevonja szenny, por és iszap.
 Rajta bitang nép serge járdal,
 Koptatva ronda sarujával
 Nyomát is mű-formáinak.

De mit az égiek végeztek
 — Bár elnyomottan nyugszik veszteg —
 Időt ha vesz is, nem vesz el.
 S már ím, az Úr kit elbocsáta,
 Az új, a szép Husvételre várva,
 Viraszt, indul — és már közel.

S mit a mester, születve terve,
 S tanítvány, még nagyobbat merve,
 Kezdett, s mi ah csonkán maradt:
 Agyát forró szive hevítvén,
 Lángját bölcs mérsék csöndesítvén,
 Folytatja Ő, egy percz alatt.

És a követ kitisztogatja:
 Szétzüllik a bitangok hadja,
 Föllépte biztos, bölcs, szilárd.
 S a munka foly még szorgosabban,
 Kőből, szemből a szikra pattan,
 És teljesül mit esdve várt!

A pöröly sújt, a vésü mélyed,
 A kő-szilánk röpülve szélyed,
 Merész csapás csapást követ.
 S hogy már-már formát ölt a márvány:
 Kontár itélők, rendre járván,
 Most *ők* féltik a *szép* követ!

S teljén a gígászi tagoknak
 A részek egyre domborodnak:
 Oh nézd, e kar, e mell, e fő!
 A formátlan idomba szökken,
 Szellem gyúl föl a drága kőben ...
 Népem! mienk a szép jövő!

A Z Ú J C S A L Á D.

Rajz

BEÖTHY ZSOLTTÓL.

(Székfoglalóul felolvastatott 1877 február 11-dikén.)

Tuzok Szaniszlónak, a híres vadásznak, életében soha sem volt szerencsétlenebb, s a harkai erdő üldözött benszülőtteinek szerencésebb napjok. Nem hijába rosszabb kedvvel még sohasem indult útnak. Reggel, mikor a tarisznyát, csutorát és dohányzsacsokót meg kellett volna tölteni: az öreg János nem volt kéznél; mikor az úton a nagy szélben ki kellett volna ütni, és kiabált rá, hogy hol az ördögbe maradozik: az öreg János még mindig nem volt kéznél; mikor a Domány uram háza előtt kí-nálkozott volna egy kis szokás szerinti multság a nagy, ember-evő kutyák meghajigálásával: az öreg János csak nem volt kéznél még akkor sem. Biz az öreg János már nem lesz kéznél többet sohasem! Így történt, hogy a Domány uram kutyái elkisérték a híres vadászt egész a temető-sorig, s kisérték volna még talán tovább is, ha a sintér-ház udvaráról rokonaik baljóslatu jajveszeklése meg nem üti füleiket és hangosan nem tanácsolja nekik az ideje korán való visszavonulást.

Tuzok Szaniszló tehát egyedül tartott az erdőnek. Füttyörészni kezdett, s a mint a sok hamis hang közül

egynéhány valahogy útat talált kifelé a prémes bekecs fölhajtott gallérján keresztül, jó formán az ismeretes nótát fújhatta, mely János halálát kesergi, ki sohasem fogja többé mondani sem a Tiszának, sem a Bodrinak, hogy: Tisza ne, Bodri ne! De a zene, mely különben köz tudás szerint annyi bánatos szivre szokott megnyugtatóan hatni, ez úttal nem igen mutatkozhatott célra vezetőnek, mert a vadász ur egy erőteljes, türelmetlen kifakadással a közepén szakította félbe. Igaz, hogy zavaróan rikoltott bele háta mögött a postakocsis harsány kürtje s mellette a fölpálinkázott katona tiroli nótája, melynek rekedt hangjai figyelmeztetni akarták a netalán merényleni szándékozókát, hogy a pénzes levelek ennek utána rendesen fegyveres fődözettel fognak utazni.

A postás szekér gyorsan vágatott el Tuzok Szaniszló mellett, ki csöndesen baktatott odább a szürke, ködös, hajnali tájon. Ment, mendegélt, néha huzott egyet a csutorából, végig simította hosszu, tuskés bajuszát, és szemmel láthatóan el volt mélyedve. Bizonyára senki sem hinné a méltán nagy hirü vadirtó ismerősei közül, de én saját szájából hallottam, hogy az első nyulra, mely az uton keresztül szaladt előtte, nem emelt fegyvert.

— Biz' isten, nem tudom, hogy történt, mondá. Az ördög bujjék belém, ha mind e mái napig ki tudtam találni, miképen. De annyi áll, hogy megtörtént. Hanem hogy mi az isten nyila állította meg az eszemet egyszerre, az aztán titok.

Az álmélkodásnak efféle méla kifejezései között szokott megemlékezni e csodálatos mulasztásról, melylyel az napi szerencsáját tönkre tette. A vadász-babona

teljesedett rajta. Egyre bóczorgott hol a nedves földeken, hol benn az erdőben — a puskája egyszer vállán, egyszer kezében — de mind hijába. Mintha a szemei is rosszabbul látnának, vagy vad nem mutatkoznék sehol s a kezei nehezebbek, reszketősebbek lennének mint rendszeren. A mit nagy ritkán látott, akár szárnyas volt, akár futó vad, nem tudta meglőni; a mit meg nem látott, azt még kevésbé. Morgott, káromkodott magában eleget, az el is sült; hanem az áldozatok fris egészségben sétáltak odább előle. Dél tájt kikerült az országutra, melyen éppen akkor hajtattott el halálos ellensége, a csöpp esküdt, ki jóllehet rendkívül kicsiny volt (a mint Tuzok ur mondani szokta: csak messzelátóval látott föl maga fölött a katona-mértékig), de csipős mint a bors. Mikor látta, hogy még egy árva fogoly sem lóg a Szaniszló tarisznyáján, sziveskedő előzékenységgel kiáltott rá:

— Tuzok bácsi, talán segíthetnék valamit hazavinni a kocsimon abból a tömérdek vadból!? Meg talál bele szakadni hazáig.

Hanem ugyan csapott is ám rögtön a lovai közé, hogy csak úgy fülhegygyel hallotta, a mit utána kiáltottak:

— Csupa hitvány ökölnyi nyúl jár erre. Gondoltam, hogy te is elvetődöl. Nem érdemes a sörétre.

Hogy a visszatorlás, mely e gunyos szavakban nyilatkozott, nagyon is finom, sőt gyöngéd volt olyan ember irányában, kit már ő maga több ízben megfenyegetett, hogy rá adja mentének a keztyűjét és mindenestül bedugja egyik csizmája szárába: maga is érezte, s egy nagy dühöset mordult háta mögé:

— Hallja kend, János, ezen a csöpp esküdtön nekünk valami nagy csúfságot kellene tennünk!

Azután fölemelte a rettenetes ökleit utána. De a könnyű stájer kocsí már akkor messze járt s a harkai harang szava csöndesen rezegni kezdett a távolból a nedves, őszi levegőben. Dél volt s az úton egy-két ebédvivő menyecske sietett. Tuzok Szaniszló meglepő gyorsasággal feledkezett el a rövid összeütközésről s derengeni kezdett benne a sejtelen, hogy nincsen abban a rendes, józan, biztos állapotban, mely okvetetlen megkívántatik ahhoz, hogy bár mely vadászati kirándulást óhajtott siker koronázzon. Az ebédtől várt jobb fordulatot. Az erdőszélen épen rözse volt hívogató rakásba gyűjtve; azon nyújtózott el az óriás, az erdei nyugágy iszonyú ropogása között. Lekerítette válláról a tarisznyát meg a csutorát s az első kortyot útmutatónak előre küldte. Azután — a nélkül hogy visszatekintett volna — szokása szerint hátra nyújtotta az öreg Jánosnak. Az már érteni szokta ezt a mozdulatot s kihúzta belőle a maga részét. Most azonban nem értette el; csak egy szemtelen veréb ugrott a csutorára, különben illetlen maradt az. Szaniszló úr egyszer megúnta a hosszas kínálgatást s ráförmedt maga mögött a nagy semmire:

— Hát a ki szegyenlős mindene van kendnek, minek uraltatta annyit magát?!

A rosz kedvű Nimród ilyenforma, maga-magával folytatott tréfákban keresett mulatságot. Igenis, mikor az egészszet nekem elbeszélte, határozottan emlékezem rá, hogy mulatságot mondott és nem vigasztalást, s mint-hogy — a kifejezést több ízben ismételvén — némi súlyt

látszott rá helyezni, a magam részéről én is kötelességemnek ismerem ugyanezt a szót használni. Jóllehet talán egy kis vígasztalás is elkelt volna nála, mert minden esetre rosszúl esett neki a tudat, hogy nincs már és nem is lesz soha többé — sem itt kün az erdön, sem oda haza borozó asztalánál — háta mögött az öreg huszár, ki helyéről hús álló esztendön keresztül egyszer sem tágitott. Annak a goromba tréfái és durva hűsége feledtették vele el annyira-mennyire az asszonyt. Az asszonyt!

— Bizony a lábába szállt már kendnek is az esze, pörölt Szaniszló úr a nagy semmivel, mikor egy újabb fölhajtasra megkordult a csutora gyomra. Hát nem tudta kend nyakig megtölteni?

Egy kis szél kerekedett, mintha távol, benn a száraz fák között fázlódva füttyörészne valaki. Mikor kitalált az erdőből, megőrült, hogy itt emberre bukkant, s a rözse rakás közt pattogva, dünyögve keresett helyet magának. De nem igen találhatott, mert nem sokára már megint a távolból hallatszott elnyujtott, bús füttyölése.

Tuzok úr félre tette a puskáját, s feje alá illesztvén hatalmas karját, az ebéd utáni álommal próbálkozott.

Az asszonyt! igen, az asszonyt! Csak akkorka volt mint egy pipiske; olyan fűrgé mint egy fűrgé, s mégis olyan szelid mint egy fiók galamb. Hogyan be tudta ez a kicsike kis madár melegíteni azt a nagy, barátságatlan, ősi fészket a templompiacson! Ragyogott a tüzes szemeitől az egész komor ház és ezüst hangjától minden szöglet viszhangzott, mintha édes keserves nóták járnának a szive körül, a ki csak belépett a kapun. Mennyire

félt a puskától (még attól is, a melyiknek már kakasa sem volt); mekkorákat sikoltott, mikor úgy tréfából rá fogta a fegyvert; és mégis milyen nagyokat tudott kazagni örömeiben, mikor estenden megrakodva tért haza s szedte elő a szegény nyulat és akasztotta le a foglyokat meg a szalonkákat! Csak egy szegény hajó-ács leánya volt; de életében soha, soha sem bánta meg, hogy leereszkedett hozzá. Az volt az asszony!

A száraz ágon egy vékony czinege ugrált az elnyújtózott vadász fölött s csúfokodó, idéltlen hangján fütttyentett egyet-egyet a mint a sivító szél kergette. Szaniszló úr csaknem boldogult az álommal, pedig egyhangú, durva multságban folyt éltének legszebb álmát álmodta.

Valóban a legszebbet. Keveset szokott beszélni róla; de ha később néha rá jött a szó vig férfitársaságokban (az asszonyokat állhatatosan kerülte): nem igen érzelmes, de annál erőteljesebb kifejezéssel úgy szokott megemlékezni róla, hogy soha házba olyan nagyon bele nem vágott az isten nyila mint az ő kuriájába azon a bizonyos napon. Varjú Vinceze, a vén korhely, ilyenkor hamis pislogással oldalba szokta lökni a szomszédjait, s miután bizonyos volt benne, hogy Szaniszló úr most se lát se hall, goromba ökleivel megdörzsölgötte a szemeit. E kis mimika aztán mindig némi titkos derűtséget eredményezett.

Azon a bizonyos napon pedig nem történt egyéb mint hogy a kis madár — épen akkor, mikor anyányivá lett volna — mindörökre elszállott.

Szaniszló úr attól fogva nem igen szereti az asszonyo-

kat és a gyermekeket. Eszébe-eszébe jut róluk az a ki volt, és az a ki nem is volt. Magára maradt; nem, az öreg Jánosra maradt. Az megbiztatta, hogy ne legyen gondja semmire, míg ötet látja. Egyéb vígasztalót nem tudott kitalálni neki mint hogy önérzettel pödörgette a bajuszát, mintegy azt akarván megértetni gazdájával, hogy az sem épen az utolsó ember, a ki ennek utána gondját fogja viselni. Meg is tette becsületesen. Meg az elhagyatott házban és kün a zivataros csatamezőn, a hol az urát egy gonosz, zivataros téli napon fagyba-vérbe találta s megnyomorítva a vasas németek patkóitól. Megtette akkor is, a mint a szomorú ébredés után a vér-szomjas két fejű sas elől, melyre híjába vadásztak, itt a harkai erdőn kellett bujdokolnia. Akkor is csak azt mondta, hogy ne legyen gondja semmire, és a tarisznyával meg a pinczetokkal hűségesebben megjelent minden este a bibliai hollónál. Morgolódása nem volt barátságos; de Szariszló úr megszokta, hogy minden reggel arra ébredjen föl. Azok közé a nagy, homályos falak közé illett is, és semmi sem maradt a régi szebb napokból közöttük mint ez az öreg ember. Soha sem tágitott gazdája háta mögül, akár arról volt szó, hogy a hosszú téli estéket bor mellett elöljék, akár arról, hogy vadászás közben tilosba kerülvén, az urasági jáger előtt bűnbaknak álljon, akár arról, hogy az adót exekváló katonákat az udvarra be ne ereszszerék. A mi gonosz emléke volt Szariszló úrnak, arra földet hányt és tudni sem tudott róla; a mi tréfát gigondolt, arra mindjárt kész volt ráadni vén tejét; a mi fáradsága, azt megkönnyítette; a mi rosz kedve volt, azt végire juttatta azzal, hogy még elégület-

lenebbül morgott. Hús esztendeje mondta ki először gazdája előtt a nevezetes elvet, hogy az asszony csak olyan a világon: ha van az is jó, ha nincs az is jó; s azóta minden tőle kitelhető módon igyekezett bebizonyítani, hogy — ámbár akkor Szaniszló úr dühében a két csöví puskát is rá fogta — mégis neki volt igaza. Mert íme így is jó. Tudja ő mi a becsület élők és holtak iránt, hanem azért mi igaz az igaz. Van-e gondja valamire a tekintetes úrnak?!

Az öreg huszár negyed napja utólszor ismételte gazdájának (ki valami jó rácz ürmöst akart belediktálni az elnyűtt katona pokrócz alatt didergő vén emberbe, s úgy rafütött nagy buzgóságában, hogy majd megfuladtak), hogy semmire se legyen gondja — és azon az éjszakán meg is halt. A nagy házban már igazán maga maradt a híres vadász.

Soha, soha ily éjszakát! Még kilát az ablakon a templom-piaczra és látja a három lámpást a nagy kocsma meg a szegények háza előtt. De a kis csillagok elkezdenek reszketni égő szemei előtt, keringőznek, futnak, bújkálnak, halaványodnak s végre láthatatlanokká lesznek a messzeségben. Megmozdúl, megrendül minden alatta, körülötte: a templom, a házsor, a piacz, a maga udvara, háza; nagy zúgás, ropogás, dörgés között, mintha földindulás volna, eltávolodik minden. Csak ez az egy sötét, füstös szoba marad itt, és ő maga, nehéz lélegzeteket szedve, a kopott medvebőrön. Mindenfelől végetlen sivatag veszi körül. Sem ember, sem hang, sem világosság, sem sírnak való föld sehol. De csitt; valami élő mégis! Nesz keletkezik a sarokban, vele szem közt. Egy pók, mely rettentő

gyorsasággal szövöi hálóját. Egy csúf, nagy kereszties pók, épen azon a helyen, a hova tegnap még a bölcst akar-
ták állítani. Az undok állat pillanatról pillanatra nő;
már valóságos szörny, melynek vörös szemei félelmesen
világlanak az elhagyatott szobában. Szó, egyre szó; s há-
lója már-már egészen beborítja a zöld penészvirágos
falakat. Csak szó. A szál, melylyel dolgozik, egész kötélle
vastagszik. Össze-vissza fon vele mindent: a padlót, a
falakat, a tetőt, s utálatosan rángatózó lábaival ide-oda
szaladgál. Kisérteties sietséggel szó. Már a gazdát is
körülfonja. Lekötözi karjait, lábait, derekát; azután mel-
lén telepedik és nyaka körül sodorja a fojtó kötelet. Az
alvó szemei kidülednek a fájdalomtól; ezer csillag resz-
ket előtte piros fényben, mintha a szörny szemeitől
kapnák a világosságot; de a hogy sisteregve, vakítva
tovább sziporkáznak, megint csak a kietlen némaság, a
semmi veszi körül. A szörny vigyorog rá és mérget taj-
tékzó szájával közeledik arca felé. Ordít, de senki sem
hallja. Egyedül van.

Ekkor a magasból egy esőcsepp jött segítségére.

Fölebredt rá s fölegyenesedett száraz galyakból
vetett ágyán. Sokáig alhatott, mert már sötétedett. A
szél, mely az imént csak kötekedett, neki dühödve nyar-
galt s rázta föl egymás után a fákat álmukból, melybe
csak nem rég szenderedtek. Az égen nehéz felhők vonul-
tak át, mint siető útasok, kik fejük tetejéig beburkolóz-
nak sötét köpenyeikbe, mert nem érdekli őket a vidék.
A harkai toronytetőt eltakarta a sűrűn ereszkedő köd s
a nedves, süppedékes út nyisztergett a lépések alatt. Hi-
deg volt s az eső csöpögni kezdett.

Szaniszló ur nem feledte el puskája száját lefelé fordítani s úgy indult útnak.

— Na János az... kezdte szokott morgását, de torkán akadt a szó.

Egyszerre megborzongott s hallgatva sietett be az erdőbe, hogy a rövidebb úton átvágjon haza felé. Inni szeretett volna, de a csutora üres volt. Nem nyújtotta többé hátra; elment a kedve a tréfától. Némán, komoran haladt előre. Már tudta baját, s nem titkolhatta maga előtt, hogy ez az. A csapás ott ült lelkén s nehéz álom után egy pillanatra sem tágitott. Oly kihalt és sötét volt minden körülötte mintha ez az út csak álmának folytatása volna. Kiütött, hogy pipára gyújt; de a vörösés fénynyel szikrázó taplót mérgesen hajította el. A szörnyű szemekre emlékeztette, melyek az éjjel megkinozták. Levágta fejét, hanem lépten-nyomon megbotlott s keresnie kellett az utat. A fák — a mint kopaszon, meg-megcsörrenve állottak körülötte — mintha magányosságukra panaszkodnának. Csak e száraz törzs, e csupasz ágak maradtak meg, mást mindent elvesztettek a jobb időkből: virágaikat, a madarat ágaik közül, lombjaikat. Rendkívül hosszúnak tetszett előtte ma ez az út. Alig várta, hogy haza érjen, haza a sötét, füstös, szemetes, takarítatlan szobába, hol vetetlen ágy várja. De vajon el tud-e aludni, ha nem hallja kün a puskáját tisztító János megszokott morgását? vajon nem fog-e megjelenni csakugyan a pók a sarokban? Sohasem érezte ennyire egyedül magát.

Az eső egyre sűrűbben hullott, a hideg szél egyre szilajabban füttyölt.

Egyszer csak a fák között gyermeksirást hallott. Arra tartott; de a sirás egyszerre megszűnt, mintha a sivitó szél kapta volna el előle a hangokat. Szaniszló ur hajtogatta félre az ágakat, benézett a sötétebb zugokba, de nem látott semmit.

Alig indult azonban tovább, a szepegés újra megütötte füleit. Hirtelen arra fordult, gyorsan áttörtetett a bokrokon, nagy lépésekkel meglábolt egy pocsolyát, s egy nagy, vén tölgyfa alatt megtalálta, a mit keresett. Két kis gyermek kuczorgott ott ázva-fázva a szélben és esőben. Egy kis hat-hét éves leány, a ki szepegett, s egy valamivel nagyobb fiu, a ki csitította. Elég gyámoltalan állapotban voltak; a vén tölgy-anyóka is szánakozva csapkodta össze száraz kezeit fölöttük, és csóválta fejét, hogy épen most tudtak ide kerülni a nyomorultak, mikor semmi menedéket nem adhat nekik. A szomszéd vadkörtefa is szívesen szolgálna, de épen most nincsen semmije ide haza.

A kicsinyeken szemmel látható volt az elhagyatottság. Elnyűtt, szakadozott, sáros ruhácskájok rávallott, hogy hol van hazájok: az isten szabad ege alatt; sápadt arczuk, sovár, vöröses szemeik pedig siettek bemutatni uti társukat: az éhséget. A leányka öltözete tisztább volt, bár rongyos és vékony; a fiu hosszú kabátja csupa sár. Bizonyosan ebbe takargatta bele éjszakára kis hugát, kinek kendőcskéjén nagy, kerek égésfolt sejtette, hogy a gyermekek tüzet is rakhattak valamerre. A fiu mezitláb volt, a leány lábain pedig nagy, idomtalan csizma, bizonyosan a bátyjáié. Mosdatlan arczukon az eltévedtek rémülete; de a fiu e mellett igyekezett bátorságot mutatni.

A mint észre vették a feléjük közeledő nagy, öles torzonborz embert, mind a ketten megijedtek. A kis leány egyszerre abba hagyta a szepegést s erősen belefogózott bátyjába, ki mogorván kandikált elő a nagy tölgyfa törzsöke mögül, mintha ellenség ellen készülné e némileg védett helyzetből ótalmazni magát.

Tuzok Szaniszlónak kissé nehezen forgó elméje nem tudta ezt olyan világosan elgondolni, de mégis csak az hatotta meg, hogy: ime ez a két, ökölnyi kis teremtés, a ki még semmit sem véthetett, már ellenségének tekinti a világot és rejtőzik előle. A barátságos hang és szavak nem igen voltak kenyere; most sem erőltette, a mint megszólalt:

— Hát ti kik vagytok? Mi a ménkűt kóborogtok itt ebben a czudar időben?

A gyermekek összedugták kóczos szőke fejeiket, lélegzetüket visszafojtva pislogtak föl a rettentő emberre s nem mertek felelni.

— Halljátok, tudom ám én hogyan kell a csavargók száját kinyitni, morgolódtott fenyegetőzve a vadász. Várjatok csak, várjatok.

És lassan előszedte a tűzi szerszámát, hogy pipára gyűjtson.

A fiú egy pár lépést hátrált, mintha a minden esetre tanácsosnak mutatkozó megszaladást fontolgatná és igyekeznék lehetővé tenni. Magával húzta hűgát is, ki újra szepegni kezdett és megrettentében reszketve dadogta, hogy:

— Mink a bogádi kocs . . .

— Ne mondd meg, mordúlt szavába hirtelen a fiú és egyre daczosabban nézett.

De már akkor gallérja ott volt a Szaniszló úr markában.

— Ebadta csavargója, hasítottak-e már szíjat a hátadból? förmedt rá ez és kicsatolta tarisznyáját, elővette kenyerét, sonkáját.

— No hát majd én hasítok, és oda nyújtotta a gyermekeknek mindenét.

A négy kis fénytelen szem egy pillanat alatt nagyra nőtt s a sápadt arczocskákról minden, de minden eltűnt, kivéve a mohó éhséget.

— Netek, lakjatok jól!

A fiú előbb a leánynak tört a kenyérből is, a sódarból is. Egy perczig tünődött rajta, hogy nem neki járna-e, mint idősebbnek, a nagyobbik darab; hanem aztán mégis csak a kis hűgának adta.

— Egyél, Évike.

Úgy ettek, olyan mohón, olyan vigyázatlanul mint két kis kikoplalt veréb, melynek félénkségét megtöri az éhség, s a hívogató szemet ott kapkodja, falja a félelmes ellenség tőszomszédságában.

Az eső e közben folyvást hullott, az ég sötétedett, s Szaniszló úr, ki egy fának düleszkedve gyönyörködött a verébfiakban, a haza menetelre gondolt. De ezt a két kis eltévedt férget csak kivezeti már valahogyan a sűrűségből.

— Eltévedtetek úgy-e hijáavalók? Hogy mertetek ilyen messzire elcsavarogni fészekért? Eltévedtetek?

— El, felelt a kis leány tele szájjal.

— Hát hol laktok ?

— Már sehol sem lakunk, szepegett a kis leány, mert az isten adta, az isten elvette.

— Mitt vett el az isten ?

— Azt mondta az édes szülénk, mikor a házunk égett és ríttunk, hogy csak azt kell mondani.

— Hát Bogádon volt a házatok ? Ki az édes szülétek ?

Évike már felelni akart, de bátyja újra tiltakozott a könyökével.

— Ne mondd meg, Évi, súgta, de már nem olyan zordonan, csak úgy mintha szeretné hogy meg se hallaná az idegen ur, a ki jól tartotta őket.

— Hallgatsz kölyök?! rivallt rá Tuzok Szaniszló. Ebben a minutumban . . . No gyere hát ide te, kis veréb.

A rettentő fenyegetés hirtelen igen jó fordulatot vett. Miután látta a vadász úr, hogy ezeket innen bajos lesz egyhamar elmozdítani, egy kissé védettebb helyre letelepedett, a leányt térdére ültette, a vonogatózó fiút pedig maga mellé húzta. Évike szemérmesen rágicsálta ázott kötényét, de barátságosan, lopva föl-fölvetette szemeit az idegenre. A barátságos szemek világítanak éjjel is mint a csillagok. Ebből a kis mosdatlan, kuszált, szennyes arczból úgy tűntek egyszerre elő mint a szürke bokorból a hogyan egyszerre kifakadnak a kék nefejejtsek. A gyermeket nagyon meghathatta a símogatás.

— Azt keressük most itt az erdőben, suttogeta kérdés nélkül. Az édes szülénket keressük.

A fiú némán rántott egyet a szoknyácskáján

és, szégyenletében háládatlansága fölött, félre fordult. De nem tudta nem látni azt az intő újjat, mely megtiltotta és megtiltja neki a szólást. Hanem húga már egészen nekibátorodott s biztatva szólt hozzá:

— Ne bánts Sanyi, hátha ez a . . . ez a . . . meg tudná mondani, hová lett a szülénk?

Sanyinak nem volt többé semmi kifogása. Mozdulatlanul állt s félre fordúlva és gondolkodva harapdálta az újját.

— Bizony tudom ám! kiáltott a vadász. Nekem van egy olyan botom, ha rá ülök, ott vagyok, a hol akarok. Csak nyissátok ki becsületesen a szátokat, mondjátok meg, kik vagytok, mik vagytok, ki az anyátok, hol hagyátok: aztán a többi az én gondom.

Sanyi megfordult s mind a ketten szótlan álmélkodással néztek a hatalmas óriásra.

— Hát hol van az a botja? — kérdezte végre a fiú, miután a csoda paripát sehol sem bírta fölfedezni. Aztán kétkedve, elgondolkodva tette hozzá: — Talán nincs is olyan bot.

— Nem tudom, mire tanithattak az iskolában, Sanyi, ha még arról sem hallottál, igyekezett legyőzni a föltámadt kétséget Szaniszló úr, ki régen, nagyon régen, isten tudja mióta nem volt ilyen beszédes és barátoságos. Otthon van a botom. Hanem innen egy tapodtat sem mozdulok érte, míg mindent ki nem vallowok. Azt mondjátok, hogy az anyátokat keresitek. Hát mikor vesztettétek el?

Újra a kis leány felelgetett:

— Ténnap hajnalban.

— Azóta csavarogtok?

— Azóta.

— Azóta nem ettetek?

— Bizony Hiszen kínálgatott tegnap a Púpos Jutka . . . tudja, az a ki kigyókat tart a keblibe, aztán ijesztgeti vele a gyerekeket mikor esúfolják? . .

— Tudom, Évike, tudom; engem is megijesztett már.

— No hát az meglátott bennünket az úton, aztán kínált egy darab száraz kenyérrel, hanem csak be akart volna vele csalogatni a faluba, ha el nem szaladtunk volna.

— De hát hol vesztettétek el az anyátokat, hogy itt keresitek?

— A mátyási erdő szélén, a hol háltunk.

A fiú ki már szintén szeretett volna részt venni a beszélgetésben nem talált jobb alkalmat ennél, hogy a vadász úr figyelmét magára vonja.

— Nem is ott, mordúlt bele húga szavába.

Tuzok Szaniszló megragadta a kínálkozó alkalmat és biztatva veregette meg Sanyi vállát.

— Jól van fiam; látom, hogy megjött az eszed. Te vagy az okosabbik, te mondj el mindent sorjában a mint történt. Mondd meg hát mi neved?

— Édes apám uramat Kerekes Jánosnak hívják, kezdte csöndes tartózkodással Sanyi, hanem mikor a kocsmánk leégett, az is bennégett.

— Akkor mondta az édes szülénk, hogy az isten adta, az isten elvette, kottyant bele a leány.

— Csak tovább, Sanyi, tovább.

— Nekünk még akkor éjszaka el kellett bújdosnunk hazulról. Az édes szülénk úgy meg volt ijedve a nagy világosságtól, hogy féltében csak a banai majornál jött meg a szava.

Évike megint beleszólt:

— Aztán olyan hideg volt, hogy mink a Sanyival nagyon dideregtünk, a szülénk képiról meg csak úgy folyt a verejték, mikor oda szoritott, hogy ne féljek.

A fiú már integetett is hűgának, hogy csak hagyja beszélni ötet.

— Ott parancsolt ránk: akar ki kérdezné, senkinek ne mondjuk meg, kik vagyunk, hogyan hínak.

Szaniszló úr, mikor a gyermek itt egyszerre akadózott és elhallgatott, csöndesen biztatni kezdte.

— Ne félj fiam semmit. Nem vétettél velem, hogy megmondtad. Ha tudta volna a szüléd, hogy én velem találkoztok, az is meghagyta volna, hogy nekem mindent elmondjatok. Hát azt nem mondta-e, hogy mért parancsol rátok?

Nagyon közönséges szavak voltak ezek; de a hangra, melyen mondtak, bizonyára nem ismert volna reá sem Varjú Vincze bácsi, sem a csöpp esküdt. Csak az öreg János emlékezhetett rá, hogy hallotta egynéhányszor, mikor ama korán elszállt madárkának könnyű árnyéka megjelent a nagy ház komor falán. A gyermek mindig érti ezt a hangot és tudja hogy azon nem lehet hazudni.

Sanyi közelebb húzódtott Szaniszló úrhoz és már félelem, tartózkodás nélkül folytatta meséjét:

— Csak azért parancsol, aszonta, mert a rossz emberek, a lőcsalábú zsidó vagy a vörös cziriák elárulhatnak bennünket, hogy nem vigyáztunk a tűzre. Azután bizonyosan keresnek a vármegye katonái, és ha megtudják, kik vagyunk, megfognak és tömlőczbe visznek. Azért kell nekünk már ezután bujdosnunk. Azért parancsolt ránk. Pedig ugy is volt, mert a Bognár Jóska — az is velünk jött bujdosni, mert a szülénket nem akarta magában ereszteni — az még sokkal jobban félt mint a szülénk, pedig az volt a legerősebb legény a faluban és mindenkit a földhöz tudott vágni. Míg csak velünk volt, mindig rázta a hideg, és mindig meg akart verni bennünket; de az édes szülénk nem hagyott, hanem aszonta neki, hogy inkább ötet bántsa. A Bognár Jóska ránk se nézhetett, mióta azt találtuk kérdezni tőle, hogy hát az édes apánkból mi lett, mert hát láttuk, hogy ő jött ki legutóljára a házból és a keziben volt az ódes apánk fokosa, a ki mindig az ágy fölött állt. Fölemelte öklét és csak úgy hörgött mint a Varga Istvánék háborodott fia hogy: meghalt, elégett! Kajátani akart volna, de nem tudott. Aztán az Évike a nagy ijedségben aszonta nekem: bár csak ötet föl ne keltették volna és csak akkor ébredt volna fel, mikor már megégett ő is. Az ám. Ugy-e Évi?

De most meg már a kis lány lett hallgataggá. Az óriás karjai közt úgy reszketett mint a nyárfalevél, oda bujt a kebléhez és nem szólt egy szót sem.

— Hát aztán, Sanyi, hogy volt tovább? Mondd csak fiam, sürgette a vadász.

— Tudja ám az Évi, csak nem akarja mondani, bizonyozta a fiu. Három nap bujdosunk úgy a mátyási erdőn meg a sárádi szőlők között, hogy embert se láttunk. Ott feküdtünk le harmad napja egy présházának a háta mögött. A Bognár Jóskán akkor is rajta volt a hideg, és az Évi sirt, mert elővette a csillagos bicsakját és avval fenyegette a szülénket. Azt akartam mondani neki, hogy minek bujdosik akkor velünk, ha nem jó szívvvel teszi, de az édes szülénk befogta a számat, és elővette a tarisznyából az egész kenyerünket, a mink még volt, és mind odadta nekünk, hogy legyen a miénk. Én aszontam, hogy már nekünk nem kell semmi; de csak nem vette vissza, hanem mind a kettőnket oda huzott magához, és még egyszer ránk parancsolt, hogy ha netalán az éjszaka megjönne a vármegye katonái és nekik előre kellene szaladni, csak meg ne mondjuk senkinek, kik vagyunk, mert mind a tömlőczbe jutunk, hogy nem vigyáztunk a tűzre. Ne is féljünk semmit, aszonta, hanem menjünk mindig egyenesen, mig őtet meg nem találjuk itt az erdőben. Mikor tegnap hajnalban feljött a nap és mink fölébredtünk, az édes szülénk meg a Bognár Jóska nem voltak sehoh. Kiáltoztunk, sirtunk, a kenyerünket is ott felejtettük; de nem voltak sehoh. Azt keressük. Az édes szülénket. De az isten áldja meg, vadász ur, ne áruljon el bennünket, hogy mink vagyunk azok, a kik a tűzre nem vigyáztunk.

Szaniszló ur fölkel és bekecsének prémes ujjával végig törülte homlokát. A kis leány, kit karjai közt tartott, keservesen sirt. Sanyi, kinek a hosszú elbeszélés

egészen elfogyatta a lélegzetét, csak most vetett ügyet rá, és oda bujva a füléhez, sugta neki:

— Évike, ne búsulj, semmit se búsulj. Hallottad, hogy a vadász urnak csoda botja van, a mire felültet bennünket, aztán egyszerre ott leszünk az édes szülénknél. Nem hallottad? Hanem hát most hol van az a bot?

A szavaknak nem volt nagy hatásuk. A kis leány, mintha mitsem hallott volna, csak pityergett föl-fölfuldokolva tovább, s Szaniszló ur gyöngéden simogatta a kóczos, vizes hajacskáját. Nagy, szürke szemeit rászegezte az elhagyatott gyermekekre és sokáig nem felelt Sanyinak, mintha egész belsejében össze-vissza tolakodnának, forrnának a gondolatok, de nem találnák meg az ajak útját kifelé. Mikor végtére megszólalt, hallatszott a szokatlan, akadozó, csöndes beszédén, hogy még most sem tud mindent elmondani, de a mit mond, az már azok közül való.

— Meglesz, fiam, meglesz. Hanem azért haza kell mennem a városba és nektek is velem kell jönnötök.

— Az édes szülénkhez?

— Oda, oda.

Megint egy másik gondolat lelkének új, nyughatatlan lakosai közül:

— Oda, de előbb csak velem, én hozzáam.... Hát olyan nagyon... ragaszkodtok... az anyátokhoz?

A fiu, úgy látszott, nem igen érti a vontatott kérdést. Csak annyit felelt rá:

— Aszonta, hogy keressük meg.

— Jól van, megkeressük. Oda repülünk hozzá a botomon. De lássátok, már egészen beesteledett, az eső nem

áll el és a szél nagyon czudar. Előbb ki kell pihennetek magatokat, mert a röpülésben nagyon el fogtok fáradni. Ne féljetek semmit. Én jó helyre viszlek benneteket: egy nagy házba, a hol senki sem lakik, csak én magam. Ott lefektetlek jó puha ágyba és mindent kaptok, a mit csak szemetek-szátok kíván.

A fiu ujra báméskodott a csábító igéretre; fölnezt az idegenre, hogy hihet-e neki; megrázkódott a hideg esőben, sóhajtott egyet és intett hogy menjenek.

Megindultak. Évike addig szepegett, míg végre elaludt Szaniszló ur erős karjai közt, ki a világért le nem tette volna. Mikor hallotta, milyen fagyoskodva szijja mellette fogait Sanyi, lekeritette a prémes bekest is és ráadta a fiura, a ki olyanná lett a sarkáig érő meleg ruhában mint valami Hüvelyk Matyi-féle portás a törpe király palotája előtt. Így haladtak az erdő nedves, süpedékes szőnyegén. Már ritkultak a fák, már látták meszsziről Karámos városát. A világos ablakok a ködös levegőben halaványon ragyogtak eléjükbe. Az esős, ázott városvégi tájék olyan volt mintha viz borított volna mindent s a sötét ég csillagai, megtört sugaraikkal, a viz fenekéről ragyogtak volna föl.

Szaniszló ur mint a pelyhet oly könnyen vitte Évikét. Jóllehet csak egy szál vadász-zeke volt rajta s azzal is inkább a kis leányt takargatta mint magát, olyan jó melegen volt minden a szive körül, a melyet réges-régen nem érezett. Mintha csak fényes és illatos juliusi este volna, mikor langy szellő fú, virágok nyílnak s titkos suttogással van minden tele, érezzük a multat, sejtjük a jövőt, látjuk a távollevőket, élőknek

tűnnek föl előttünk a holtak s rég elporlott szivek meleg verését érezzük keblünkön, melyek azt kérdik tőlünk: jó vagy-e hozzám? szeretsz-e még?

A vadász nem a legegyszerűsebb útat választotta haza felé. A város alatt vezette Sanyit és vitte Évikét, hogy senkivel ne találkozzanak. De a véletlennek úgy tetszett, hogy a csöpp esküdt, ki akkoriban lángoló érzelmekkel kerülgetett valami hárfás cigány leányt, épen ott kószált a kis-ér körül. A mint megpillantja a közeledőket, néz, néz, erőtetni a hiúz szeméit és elkaczagja magát olyan harsány szemtelenséggel, mely a vármegyei közigazgatás e szükséges kerékszögének általánosan ismert tulajdona volt.

— Bizony isten, a vén Tuzok, csettentett. Miféle fiahordó az ott hé? Maga az, Tuzok bácsi? Lehetetlen! Miféle kis tűzokokat fogott?

Sanyi rettentően megijedt a támadástól és kereket akart oldani, de a prémes gallér erős kezekben volt.

— Az én gyermekeim! felelt a híres vadász. Ezekkel is különb vagyok nálad, öcsém. Az én új családom. Kis tűzokok. Vigyázz, hogy a Kamilla apja fejéhez ne csapja a nagy bógót.

Az új család! Kimondta a legnagyobb, legerősebb, legjobban eső gondolatot a sok közül, mely benne forrott. Az ő új családja!

Bár kijelentését a csöpp esküdt gunyos és szemtelen hahotával kísérte, az óriás egyszerre úgy érezte mintha büszke lenne rá, s büszkeségében a szegény kis leányt oly magasra tartotta föl, hogy a házereszek alól mind föltrebbentek az elült verebek.

Végre haza értek. Szaniszló ur sokkal jobb kedvvel keresgélte elő a kulcsot s nyitotta és zárta az uteza-ajtót mint ma reggel. Bátor és büszke lépésekkel sietett végig a nagy, kietlen udvar kövein, melynek elhagyatott, rothadozó galambdúczában egy vendég vércse-család vijjogott. Viszhangozhat már a nagy udvar! Benn a szobában természetéhez nem igen illő fürgeséggel gyújtott gyertyát; aztán vánkosokból és dunyhákból egész piramist rakott, mely épen nem volt ugyan tisztának mondható (esztenős por szállott ki belőle), de ügyetlen rendjében is puha. Abba belefektette Évikét, ki lélegzetét mind nyugtalanabbul szedve s közbe nyögve is egyet-egyed, tovább aludt. Aztán boldog önelégültséggel vetette bele magát nagy karos székébe, egy hosszuszáru pipára rágyújtott, összefonta karjait s maga elé állította a törpe portást.

A gyereket nem igen látszott mind az érdekelni, a mi körülötte történt. Nyugtalanul nézegetett szét s csak a sarkokat vizsgálta.

— Mit keressz, fiu?

— A botot nézem. Talán elmehetnénk még ma este, hogy ebben a csunya időben ne keressen benűnket oda kűn az édes szülénk.

— Nem, Sanyi, azt ma este nem bántjuk. Most te nyugton lefekszel az Évike mellé, elalszol, s ha tetszik, álmodhatol is az édes szülédről; a többivel aztán reggel állj elő.

— Hát majd reggel, adta meg magát Sanyi, ki már alig érezte tagjait a fáradtságtól, s lefeküdt szépen s elaludt mélyen.

Szaniszló ur még egy darabig járt föl s alá a szobákban, melyek nem voltak többé üresek. Többször megállt a dunya piramis előtt, s a gyertya játszi fénye volt-e, vagy más? de mindig ragyogott az arcza. A kedves puskáját is a kezébe vette; nem gonosz szándékból, hanem hogy agyával leverje a szögletekbe letelepedett pókokat, melyek elronthatnák a gyerekek álmát. Az övé is más volt, egészen más mint a mult éjszakán. Egy sugár, derék katonáról álmodott, a ki apjának szólitotta és kardjával nagy csörtetésnek ment végire ebben a komor házban. Azután egy leányról, ki tele volt dallal.... Félig-meddig talán ébren volt a híres vadász. A reménység és az álom olykor felváltják egymást ágyunk fejénél.

Más nap reggel alig szürkült még, már Sanyi ébren volt, esőndesen felöltözködött és várta Szaniszló urat. A nagy füstfelhő, mely a medvebőrrel leterített ágyról vigan karikázott fölfelé, megértette vele, hogy pártfogója már ébren van és pipázik.

— Éhes vagy, Sanyi, ugy-e bizony? szólitotta meg az ácsorgó gyereket. No mindjárt itt lesz a terített asztal. Hát az Évike?

— Azt is keltettem, felelt a fiu, de nem akar fölébredni, nagyon álmos.... Hát most talán megkereshetnék a botot.

— Az ör... Hol az a kis leány?

Biz az szegényke ha akart volna sem tudott volna fölkelni, de még csak fölébredni sem. A dunya piramis alól ki-kitört szakadtas, nehéz, hörgő lélegzésének hangja. Homloka, arcza olyan égető piros és mozdulatlan volt mintha klárisból volna kifaragva; nyitott ajkai pedig ha-

laványok és szárazak. Kitört rajta a hidegláz. Szaniszló ur csóválta a fejét, hogy az apai örömök így szomoruan kezdődnek, hanem azért igen-igen jó szívvvel törülgette meg vizes ruhával a beteg gyermek homlokát, igazgatta párnáját és vette botját (melyre Sanyi, míg csak látta, nagy szemeket meresztett), fölkeresni a híres Kurz doktort, kivel most fog életében először megismerkedni, s a nem kevésbé híres Billog Sárát, az ápolót, a ki sohasem aludt és sohasem volt megelégedve semmivel. Mielőtt azonban útnak indult volna, elbúcsuzott Sanyitól:

— Fiam, míg haza jövök, te vigyázol a házra. Az Évike, látod, beteg, s míg meg nem gyógyul, szó se legyen a botról. Ül le melléje szépen és adj neki vizet, hogyha kér.

Az utcán megint elébe akadt Szaniszló urnak a csöppesküdt, és bus ábrázatára tekintve, gunyos részvétellel kérdezte, hogy az isten szent szerelméért ugyan mi baja?

Ez úttal azonban mérges ellenfele egész komolyan, minden kötekedés nélkül válaszolt neki:

— Sok bajom van a gyermekeimmel.

Dr. Kurz irányában pedig első föllépése kissé erőszakos, hogy ne mondjuk, durva volt. Mikor a nevezetes orvos a párna halom előtt már oly soká harapdálta pálczája gombját, hogy hallgatásával minden emberi türelmet méltán kimerithetett, Szaniszló ur követelő hangon riadt rá:

— Teringettét, hallja doktor, nekem ezt a gyermeket meggyógyítsa!

Kurz úr iszonyu soká válogatott a tollakban (pe-

dig a választék lehető legkisebb volt), a kiválasztottat iszonyu sokszor belemártotta a kalamárisba; hasonló nehézséggel bírta magát elhatározni arra is, hogy melyik papiros szeletre írjon. Végre elkészült a rendelvény czime. Azután jöttek a kihúzások, törlések, javítások és több kész rendelvénynek szétrepesztése. De semmi sem tart örökké s így a doktor ur habozása sem tartott. A recipe elkészült, s Kurz ur kijelentette abbeli meggyőződését, hogy a szeget sikerült benne fején találnia.

— Na ugy is legyen.

Billog Sára is beleült hivatalába és elkezdte álmatlansági mutatványait. Csakugyan nem aludt soha; egész léte sajátságos keveréke lévén az álomnak és ébrenlétnek, e kettő külön-külön rá nézve könnyen nélkülözhető volt. De elégedetlenségével nem sokra ment, mert Szaniszló ur sem volt soha megelégedve. A hires vadásznak tömérdek kifogása volt eljárása ellen. Most elég jól betakarva nem volt a kis leány, máskor a megfulástól féltette; az orvosságot soha sem találta úgy megmérve, hogy sikert remélhetett volna tőle, s éjjel is akárhányszor fölkelte, mert sehogy sem akart hinni a köz véleménynek, mely szerint Billog Sára álmra nem csukja szemeit. Órákig elült az ágy mellett, Sanyit térdére ültette, lovazott és tréfált vele, s eszébe sem jutott, hogy Varju Vincze ugyan csak várakozik rá. Vagy a másik szobából hallgatta, miket mesél kis húgának a fiu. Nem esett jól neki, hogy nem dicsekszik azzal a nagy öklelő kossal, melyet játszótársnak hajtattott be az udvarra a heti vásárról, sem pompás kék új posztó-ruhájával, sem a pulykapecsenyékkal, semmivel. Még azt sem árulta el, hogy Évikét két győ-

nyörüséges szoknyácska várja az almáriomban: egy kék meg egy rózsaszínű. Csak mind azt az ostoba mesét hajtotta a békáról, melyből a szegény asszony leánya előtt királyfi ugrott elő, melylyel otthon, a bogádi kocsmá padkáján, a füstös gerendák alatt és lármás mulatók zaja között volt kötelessége altatgatni testvérkáját. A vége rendesen érthetetlen suttogásba veszett, melyből a másik szobába csak elfojtott hangok hallatszottak át. Akkor bizonyosan az édes szüléjőkről beszéltek. Mind ez kétségkívül nem esett jól Szaniszló urnak; de nem is keserítette el. Még az sem, mikor a gyerek, ki nagyobbára szóvalan volt, esténként rendesen némán üldögélt a sarokban és kivárhatatlan sokáig bámészkodott a nagy, zöld kályha pattogó tüzebe, a lábadozó kis leány pedig minden ok nélkül pityeregni kezdett. Ha észre vette, hogy bátyja kissé közelebb húzódik a nyitott kályha-ajtóhoz, melyen át a lobogó láng fényes, vörös esikot vetett a padlóra, félig ijedten, félig sirva, félig álmodva intette:

— Sanyi, vigyázz a tűzre.

Egyáltalában szemmel látható volt, hogy a gyermekek a sok minden közt is sok mindent nem találnak, a mi megszokott, kedves nekik. Az új otthon nem tudta elfeledtetni velök a régit; talán csak azért, mert nagyon különböző volt attól. Szemeik, gondolataik folyvást keresgélni látszottak valamit. Szaniszló ur mérgesen tömöggette pipáját.

— Majd elfelejtik utoljára is!

Végre következett az idő, melyben Billog Sára kijelentette, hogy: a mit kapott, az ajándéknak sok, fizetésnek kevés, és elégedetlenül eltávozott. Évike már

— a világ legszebb rózsaszín szoknyácskájában — fönjárt s egy roppant nagy hajas babát ringatott vékonyka, gyöngö karjain. Sanyi gondolatai pedig minden valószínűség szerint a körül az eleven csikó körül jártak, melyet a híres vadász ma ígért meg neki. És íme Szaniszló úr méltó csodálkozására, egyszer csak oda sunnyog a térdei közé és félénk, fojtott hangon előhozza a csoda botot.

— Hogy az ördög pattant föl a nagylelkű pártfogó, és semmi módon nem tudta tovább visszafojtani a kérdést, melyet valami jó alkalomra már nagyon régen tartogatott: — Hát hogy a . . . Mi bajotok van itt én nálam? Az öreg apátoknak sem volt ilyen dolga. Mért nem akartok az én gyermekeim maradni?

A hangnak kissé heves voltát az okozta, hogy az alkalom nem volt éppen kedvező a fontos kérdésre. Az eredmény is igen-igen messze maradt a híres vadász várakozásától. A kis leány ijedten ejtette ki bábuját a kezéből, a fiú pedig úgy elsápadt mintha valami rég rettegett csapás érte volna s halkán dadogta mentségét:

— De . . . az édes szülénk keres benünket . . . Ha meglenne az a bot . . . vagy talán a nélkül is . . .

Szaniszló ur látta, hogy még több időre van szüksége, s hirtelen leküzdte indulatosságát. Időt kell valahogyan nyernie, s folytatni az ártatlan csalást. Mosolyogva intett a megijedt, szinte reszkető gyermekeknek hogy minden jól lesz, s fölkel a nagy karszékéből. Előkeresgért a padláson egy régi vastag nádpálczát, mely

valamikor Tuzok Menyhért városi főbíró ur tekintélyének kiegészítő része volt. Fogantyúját egy lefektetett csont paragrafus képezte, mely két egymásba nőtt sárkányfejet ábrázolt, vörös gránátból készült villogó szemekkel és rettentően eltátott szájjal.

— Nézzétek, gyermekeim, mondá Szaniszló úr, ez az a bot. Most hát megmutatom. Hanem ennek az a tulajdonsága van, hogy csak pénteki nap szabad parancsolni neki, akkor is csak kün a szabadban, mert ha emberek látják, akkor semmi egyéb mint közönséges séta-bot.

A gyermekek szent borzalommal és tátott szájjal nézték a csoda jószágot, melyhez a világért sem mertek volna hozzányúlni. Hanem a fiú éles kandi szemmel megleste, hogy pártfogójuk hová teszi a nagy kincset.

Ettől kezdve egy darabig a gyermekek nyugodtan voltak. Egyszer azonban Szaniszló úr a félig nyitott ajtón keresztül észre vette, hogy Sanyi, ki őt épen vadászaton hitte, vigyázva belopózkodott a tiszta szobába, ott elővette a nevezetes botot, rá ült mintha lovagolni készülne rajta s elmondta az ismeretes parancsot, melynek azonban a bűvös szerszám nem engedelmeskedett. Nem péntek volt. Az öreg nem tudta elfojtani mosolygását s nem látottnak tetteaz egészét. Várta hogy előbb-utóbb elfelejtik.

Már úgy is látszott, hogy elfeledték. Az egész pénteki nap nagy mulatságban folyt le, s a röpködő utazás eszébe sem jutott sem Sanyinak, sem Évikének. Szaniszló úr a legjobb kedvvel feküdt le, s elhatározta magában, hogy néhai Tuzok Menyhért úr botját más nap ismét vissza fogja helyezni megérdemelt nyugalomába.

De más nap üresen találta a tiszta szoba sarkát, melybe az iker sárkányokat állította, és üresen a gyermek mekek ágját.

— Sanyi te, Évike, hol vagytok ?

Sehol sem voltak.

Tuzok úr nehéz, siető lépéseitől reng a padló és viszhangzik az udvar. Üres minden és az utezaajtó nyitva. Kisietett a templompiacra. A dárdás épen haza felé baktat ; de egész éjjel nem látott senkit az esküdt úron kívül, ki épen a lakása előtt tudakozta tőle, hogy hol lakik ő. Azon kívül nagy embert nem látott, annál kevésbé gyereket, még kevésbé pedig kettőt. Szerencsés jó reggelt kíván.

Tiszta szép téli nap volt. Verőfény ragyogott a friss havon s a város végéről messze-messze el lehetett látni. De Tuzok Szaniszló úr hijába erőttette szemeit. Üres a havas mező, üres a zúzmarás erdő, üres minden. Hát két piczi lányom nincsen-e valamerre ? Sehol.

Talán csakugyan úgy röpültek el a csoda boton ?!

Az édes szüléjüket keresik. Elmentek a bűnös, elvetemedett asszonynak meghálálni, hogy valamikor szerette őket. Elmentek, s talán megtalálják anyjokat idegenek közt ismeretlenül lappangva, kikerülve a törvény ostorát, de nem a maga lelkéét ; meglehet hogy e két ártatlan gyermek fogja a vezeklés útjára vezetni. Vagy talán börtönben akadnak rá, és a szeretet által, melyet eléje visznek, fölébresztik benne a hitet az igazságos istenben, ki sok vétünköt elengedi, de egy szemernyi jóságunkat sem hagyja jutalom nélkül.

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 10.310/1952. sz.

WOLFFENBÜTTEL
BÜCHER-
HANDEL
KÖNIGLICH
KURFÜRSTLICH